

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi
oelutem@avim.org.tr

Öz: *Bu yazı Aralık 2015-Nisan 2016 tarihleri arasında Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki gelişmeleri, tehcirin 101. yılı için Ermenistan ve Türkiye’de yapılan etkinlikleri, tehcirin 100. yılında ve sonrasında çeşitli ülkelerde ve uluslararası kuruluşlarda bu olayın anılmasını ve diğer gelişmeleri incelenmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Ermenistan İlişkileri, Türkiye ve Ermenistan’da Ermeni Tehcirinin 100. ve 101. yıldönümünün anılması, Avrupa, Kuzey Amerika, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkelerinde Ermeni Tehcirinin 100. ve “101. yıldönümünün anılması, S. Sarkisyan, E. Nalbandyan, R. T. Erdoğan, A. Davutoğlu, M. Çavuşoğlu, V. Putin, F. Hollande, B. Obama*

Abstract: *This article studies Turkey-Armenian relations from December 1915 to April 2016; activities realized in Armenia and Turkey on the 101st anniversary of Armenian relocations, commemorations and developments in some countries and international organizations concerning 100th and 101th anniversaries of this relocation up until today.*

Keywords: *Turkey-Armenia Relations, 100th and 101st anniversaries of the Armenian relocations, commemorations of the 100th and 101st anniversaries of Armenian relocation in European, North American, Middle Eastern and Far Eastern Countries. S. Sarkissian, E. Nalbandian, R. T. Erdoğan, A. Davutoğlu, M. Çavuşoğlu, V. Putin, F. Hollande, B. Obama, Commemorations of the 100. anniversary of Armenian Relocation in European, North American, Middle Eastern and Far Eastern Countries.*

Bu yazımızın uzunluğu ve birçok ülkeye ilişkin bilgiler içermesi nedeniyle, incelenmesini kolaylaştırmak üzere aşağıda bir “içindekiler” kısmı veriyoruz.

I - TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ	16
II - TEHCİRİN 101. YILI İÇİN ERMENİSTAN'DA VE TÜRKİYE'DE YAPILAN ETKİNLİKLER	21
III - TEHCİRİN 100. YILI VE SONRASINDA ÇEŞİTLİ ÜLKE VE ULUSLARARASI KURULUŞLARDA BU OLAYIN ANILMASI VE DİĞER GELİŞMELER	28
A - AVRUPA ÜLKELERİ	29
AA - AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ	29
1. Almanya.....	29
2. Avusturya.....	30
3. Belçika.....	30
4. Bulgaristan.....	31
5. Çek Cumhuriyet.....	31
6. Danimarka.....	31
7. Estonya.....	32
8. Fransa.....	33
9. Hollanda.....	36
10. İngiltere.....	37
11. İrlanda.....	39
12. İspanya.....	40
13. İsveç.....	41
14. İtalya.....	42
15. İzlanda.....	44
16. Kıbrıs (Güney Kıbrıs Yönetimi).....	44
17. Letonya.....	45
18. Litvanya.....	46
19. Lüksemburg.....	47
20. Macaristan.....	47
21. Polonya.....	47
22. Romanya.....	48
23. Slovakya.....	48
24. Yunanistan.....	48
BB- DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ	51
1. Bosna-Hersek.....	51
2. Gürcistan.....	52

3. Norveç.....	53
4. Rusya Federasyonu.....	54
5. Sırbistan.....	61
6. Ukrayna.....	62
7. Vatikan.....	62
B- KUZEY AMERİKA ÜLKELERİ	66
1. A.B.D.....	66
2. Kanada.....	70
C- GÜNEY AMERİKA ÜLKELERİ	73
1. Arjantin.....	73
2. Bolivya.....	77
3. Brezilya.....	77
4. Meksika.....	77
5. Şili.....	78
6. Paraguay.....	78
7. Uruguay.....	78
8. Venezuela.....	79
9. Parlatino.....	79
D- ORTA-DOĞU ÜLKELERİ	80
1. Cezayir.....	80
2. Filistin.....	81
3. İran.....	81
4. Irak ve Irak'ın Kürdistan Bölgesi.....	83
5. İsrail.....	84
6. Lübnan.....	84
7. Mısır.....	86
8. Suriye.....	87
E- UZAK DOĞU ÜLKELERİ	87
1. Avustralya.....	87
2. Bangladeş.....	89
3. Çin.....	90
4. Hindistan.....	90
5. Kore (Güney).....	91
6. Pakistan.....	92
7. Vietnam.....	92
8. Yeni Zelanda.....	92
F- BAZI ULUSLARARASI KURULUŞLAR	93

I - TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

İncelediğimiz dönem içinde (Aralık 2015–Nisan sonu 2016) Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde olumlu bir gelişme olmamış aksine “100.Yıl”ı anma etkinliklerinin yarattığı gerginlik havası, biraz azalarak da olsa, sürmüştür.

İki ülke arasında başlıca sorun olan soykırım iddiaları, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin yoğunluğu daha sonra da, Nisan ayı başında, Karabağ’daki çarpışmalar nedeniyle, geri plana düşmüştür. Ancak Ermenilerin istediği bu değildir. Dışişleri Bakanı Eduard Nalbantyan “100. Yıl” anmalarının devam edeceğini ve soykırım konusunda amacın tanıma, kınama ve yeni soykırımları engelleme olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle 2016’da (ve olasılıkla izleyen yıllarda) soykırım konusu aracılığıyla Türkiye üzerinde baskı yapmak istediği anlaşılmaktadır. Oysa Türkiye, olasılıkla Perinçek davası kararının soykırım varsayımını zayıflatmış olması nedeniyle, soykırım iddialarında artık pek etkilenmemekte daha ziyade Türkiye-Azerbaycan ilişkileri ve Karabağ konusu üzerinde durmaktadır.

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu 2015 Kasım ayında Azerbaycan’a yaptığı ziyaret sırasında işgal edilmiş topraklarının geri alınması konusunda Azerbaycan’ı desteklediklerini tekrarlamıştır.² 8. Büyükelçiler Konferansı sırasında Gaziantep’e yapılan ziyarette bu ilin üniversitesinde “Kriz Yönetimi ve İnsani Çözümler” konferansında yaptığı konuşmada bazı ülkelerin tarihten kalma sorunları bulunduğunu ve Türkiye’ye yaklaşımlarını bu sorunların belirlediğini söyledikten sonra, Ermenistan ile ilişkilerin normalleşemediğine değinmiş ve bu ülkenin Azerbaycan topraklarının %20’sini işgal etmiş olduğunu hatırlatarak, Karabağ sorunu varken Türkiye’nin Ermenistan ile ilişkilerini düzeltmeyeceğini söylemiştir.³

Bu ifadeler Ermenistan’ın Türkiye’nin Karabağ sorunu ile ilgisi olmadığı ve iki ülke ilişkilerin bu sorundan bağımsız olarak ele alınması politikasına uymamaktadır. Nitekim Ermenistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Eduard Şarmazanov Karabağ konusunda Türkiye’nin yapacağı bir şey olmadığını ve olmayacağını, Çavuşoğlu’nun bu beyanının Türkiye’nin uluslararası yükümlülüklerini ihlâl ederek(?) önkoşullar ileri sürmeye devam ettiğini gösterdiğini ifade etmiştir.⁴ Dışişleri Bakanı Nalbantyan ise Türkiye ile olan

1 “Nalbantyan’dan 2015’e Bakış”, *AGOS*, 4 Şubat 2016

2 *Nouvelles d’Arménie*, No. 225. s. 16.

3 “Çavuşoğlu: Türkiye-Ermenistan ilişkileri Karabağ Sorunu Varken Düzelmeyecek”, *Trend.az*, 17 Ocak 2016.

4 “Şarmazanov: Karabağ meselesinde Türkiye’nin yapacağı bir şey yok ve olamaz”, *news.am*, 16 Ocak 2016

ilişkilerin normalleşmesi konusunda tuhaf olanın, soykırımı gerçekleştiren Osmanlı'nın devamı olan Türkiye'nin ön koşullar ileri sürmesi olduğunu, Türkiye'nin dış politikasında mantık aramanın pek mümkün olmadığını, Türkiye'nin başka ülkelerle de normal ilişkiler kuramadığı gibi pek anlaşılamayan görüşler ileri sürmüştür.⁵

Başkan Sarkisyan 12 Şubat 2016 tarihinde Anayasa değişikliklerinin uygulanmasına ilişkin bir konuşmasında Türkiye ile ilişkilere de değinerek bu konuda bir ilerleme olanağı göremediğini, Karabağ sorunu çözümlenmeden veya Türkiye'nin uyguladığı abluka kalkmadan Ermenistan'ın iyi yaşayamayacağı düşüncesinin kabul edilemeyeceğini, Türkiye ve Azerbaycan'ın uyguladıkları politikanın bekledikleri sonucu vermediğini, bu iki ülkenin Ermenistan'la tehdit, zorlama ve güç gösterme yoluyla konuşmaya çalıştıklarını, ancak bu tutumun bir sonuç vermediğini belirtmiş ve Ermenistan'ın 25 yıldan beri bu koşullar altında yaşadığını ve bunlara uyum sağladığını ifade etmiştir.⁶

Sarkisyan'ın son sözlerinde bir gerçek payı vardır. Türkiye 1993'te Ermenistan ile kara sınırını kapattığında bu önlemin ülkenin ekonomisine etkileyeceğini de düşünmüştü. Bu olmamış, hatta 2001-2008 yılları arasında, Türkiye (ve Azerbaycan) sınırı kapalıyken Ermenistan ekonomisi % 10'un üzerinde büyüme göstermiştir. 2009'da itibaren ise, dünya ekonomik krizinin etkisi altında bu büyüme azalmıştır.⁷ Bunun nedeni Ermenistan'ın Sovyetler birliği zamanında ve bağımsızlığının ilk yıllarında Türkiye'den çok az ithalatta bulunmasıdır. Bu bakımdan sınırın kapanması ekonomiye bir etki yapmamıştır. Diğer yandan Ermenistan'ın ihracatı da gayet az olduğundan Türk sınırın kapalı olması ihracata da bir etki yapmamıştır. Sınırın kapalı olmasının Ermenistan ekonomisini etkilemediği açık olmakla beraber gerek Ermenistan siyasi çevreleri gerek kamuoyu sınırın açılmasına büyük önem vermektedir. Bu durumu, sınırın kapalı olmasının kamuoyunda bir tür "kuşatılmış olmak" dolayısıyla kendini güven içinde hissetmemekten ileri geldiği, ayrıca sınır açıldığı takdirde bu durumun Türkiye'nin Azerbaycan'la olan ilişkilerini bozacağı inancıyla açıklamak mümkündür.

Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu'nun Şubat ayı sonunda Azerbaycan'da yaptığı ziyaret Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin ele alınması için uygun bir zemin oluşturmuştur.

5 "Nalbantyan'dan 2015'e Bakış", AGOS, 4 Şubat 2016.

6 President of the Republic of Armenia website, Press Release, "President Made a Statement on the Implementation of the Constitutional Changes", 12 Şubat 2016. <http://www.president.am/en/press-release/item/2016/02/12/President-Serzh-Sargsyan-meeting-Constitution/> Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016

7 "Peace With Azerbaijan, Turkey Not Vital for Armenia", *RFE/RL*, 16 Şubat 2016.

Çavuşoğlu Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Mamedyarov ile yaptığı basın toplantısında Ermenistan'ın samimiyet sınavından geçemediğini, komşularına kaştı art niyetli davrandığını ve 2009 protokollerini Anayasa Mahkemesine götürülerek içlerinin boşaltıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Ermenistan'ın kendi tutumu nedeniyle bölgesel işbirliği mekanizmasının dışında kaldığını söylemiştir. (Bilindiği üzere Türkiye-Gürcistan ve Azerbaycan arasında, başta Kars-Ahalkalek-Bakü demiryolu olmak üzere, çeşitli konularda işbirliği gerçekleştirmek için düzenli toplantılar yapılmaktadır). Ermenistan'ın hatalarından döner, işgal ettiği topraklardan çekilir ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyarsa bölgesel işbirliği çalışmalarına katılabileceğini de ifade etmiştir. Çavuşoğlu ayrıca Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi konusunda Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği desteğin devam ettiğini de belirtmiştir. Son olarak Hocalı katliamının yıl dönümü olması nedeniyle de katledilmiş kişileri rahmetle andığını dile getirmiştir.⁸

Başbakan Davutoğlu'nun Suriyeli bazı Kürtlerin, vaktiyle Ermeni çeteleri gibi, Rusya ile işbirliği yaptıklarına ve Moskova'da temsilcilik açtıklarına dair sözleri Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbatyan'ın tepkilerine neden olmuştur. Adı geçen Talat Paşa'nın da Rusya'yı Ermenileri silahlandırmak ve kışkırtmakla itham ettiğini söyleyerek bu beyanların Kürtlere neler yapılabileceğinin işaretini oluşturduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Türk makamlarının iç ve dış siyasette gerçeklik duygusunu kaybettiklerini de, nedenini belirtmeden, ifade etmiştir.⁹ Ermeni Bakanın bu sözleriyle vaktiyle Ruslarla işbirliği yaptığı için Ermenilerin soykırımı uğratıldığını aynı hususun Kürtler için de olabileceğini ifade etmek istediği anlaşılmaktadır. 1915 Ermeni sevk ve iskânının yegane amacının Ermeni isyanlarına son vermek olduğu günümüzde bu konuyu inceleyen herkesin bildiği bir husustur. Ayrıca bu olayın, 1948 BM Sözleşmesinde tanımlaması yapılan soykırım suçuyla uzaktan veya yakından bir ilgisi yoktur. Ermeni Bakanın Başbakan Davutoğlu'nun sözlerini çarpıtmak yoluyla Suriyeli Kürtlere hoş görünmeye çalıştığı sonucuna varılmaktadır.

Başkan Sarkisyan Mart ayı ortasında Kıbrıs'a yaptığı ziyaret sırasında yaptığı bir konuşmada Türkiye-Ermenistan ilişkilerin de başlıca engelin Türkiye-Azerbaycan ilişkileri olduğunu, Türkiye ile diplomatik ilişkiler geliştirmeye (kurmaya) hazır olduklarını ancak Ankara'nın bunu Bakü ile olan ilişkilerine bağladığını söylemiştir. Ayrıca Ermenistan'ın soykırım konusundaki görüşleriyle Türkiye'nin geçmişiyile hesaplaşmak zorunluluğunun iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasıyla hiçbir ilgisi bulunmadığını da ifade etmiştir.¹⁰

8 “Çavuşoğlu: Ermenistan Samimiyet Sınavından Geçemedi”, *Anadolu Ajansı*, 25 Şubat 2016.

9 “Turkish Government Loses Hold on Reality”, *Armenian FM Says*, *mediamax.am*, 9 Mart 2016.

10 “Turkey Not Recognizing Cyprus Is Inconceivable, Says Armenian President”, *Cyprus News Agency*, 16 Mart 2016.

Sarkisyan bu sözleriyle Ermenistan'ın Türkiye politikasının esasına değinmiştir. Ermenistan Azerbaycan'ın Türkiye'deki nüfuzunu dengeleyebilmek, Rusya'nın baskısını bir ölçüde hafifletebilmek, barışçıl bir hareket olacağı için AB ülkeleri ve ABD'nin beğenisini kazanmak ve sınır kapısını açtırmak için, soykırım iddialarını tanımasını beklemeden, Türkiye ile diplomatik ilişki kurmayı istemektedir. 2009 protokollerinin imzalanmasıyla bu amaca ulaşmak üzere iken Ankara, Azerbaycan'la olan ilişkilerini korumayı tercih ederek, protokollerin tasdikini Karabağ sorununa bağlaması Ermenistan'da büyük düş kırıklığı yaratmış ve sonunda Ermenistan, hukuken olmasa da fiilen, protokollerden vazgeçmek durumunda kalmıştır.

Bu arada soykırım iddialarını tanımadan Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurulmasının istenmesi Ermenistan'ın bu iddialardan vazgeçtiği veya bunları önemsemediği anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin soykırım iddialarını kabul etmesi, Ermenistan'ın tazminat ve malların iadesi ile olası toprak taleplerinin kısmen olsun yerine getirilmesini çok kolaylaştıracaktır. Ancak halen Türk kamuoyunun bu iddiaları kabul etmeyeceğinin bilincinde olan Ermenistan, AB ve ABD bazı çevrelerinin yardımıyla, Türkiye içinde bir hareket yaratarak kamuoyunda mevcut kanıyı değiştirmeyi amaçlamakta ve bunun için de Türkiye'de "liberal aydınlar" olarak tanımlanan bir zümreden yararlanmaya çalışmaktadır. Sarkisyan, aşağıda ayrıca değineceğimiz ABD ziyareti sırasında, 31 Mart 2016 tarihinde Harvard Üniversitesinde yaptığı konuşmada bu konuda şunları söylemiştir: Türk makamlarının saldırgan tutumu(?) arttıkça Türk toplumunun Ermeni soykırımını konusundaki sesi daha güçlü çıkmaktadır. Günümüzde Türkiye'de aydın bir kuşak ortaya çıkıyor, toplumun bu seçkin bölümü ileride hükümetlerini gerçeği söylemeye zorlayacak derecede güçlenecektir. O günün geleceğine eminim".¹¹

Mart ayı sonunda Vaşington'daki Nükleer Güvenlik Zirvesine katılan Başkan Sarkisyan, yukarıda da değindiğimiz gibi, Harvard Üniversitesinde bir konferans verdi¹² ve pek de yeri değilken, bazı çarpıtma ve abartmalarla Türkiye ile ilişkilerden de bahsetti.

Sarkisyan kimi komşularının ekonomik şantaj politikası güttüğünü ifadeden sonra Türkiye ile sınır kapısının kapalı olmasını Avrupa'da son kapalı sınır olarak nitelendirdi. Oysa daha önce de çeşitli kez dile getirmiş olduğumuz gibi, bu doğru değildir. Güney Kafkaslarda Ermenistan-Azerbaycan sınırı da

11 "President Gave a Lecture at the Kennedy School of Governance of the Harvard University", President of the Republic of Armenia Website, Press Release, 31 Mart 2016. <http://www.president.am/en/press-release/item/2016/03/31/president-serzh-sargsyan-speech-at-harvard-university/> Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

12 "President Gave a Lecture..."

kapalıdır. Ayrıca Gürcistan'ın Abhazy ve Osetya ile olan sınırlarının kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkenin Rusya ile olan sınırlarının tam olarak açık olduğunu söylemek de güçtür.

Söz konusu konuşmasında Sarkisyan soykırım iddialarına da değinerek dünyanın bu cürmü artık tanıdığını ve kınadığını fakat kendileri için önemli olanın Türkiye'nin tanınması ve kendi tarihiyle yüzleşmesi olduğu, Türk makamlarının tarihin tahrifini seçtiklerini, mesela normal olarak Mart ayında kutladıkları Çanakkale zaferini geçen yıl, Ermeni soykırımının günü olan 24 Nisan'a alarak, Ermeni milleti için simgesel bir değeri olan bu tarihin önemini azaltmaya çalıştıkları ancak başarılı olamadıklarını söylemiştir.

Sarkisyan, Türkiye'nin başına gelen kötülüklerin Ermenileri sevindirdiği gibi Ermenistan dışında bir kanı mevcut bulunduğunu, bunun anlamsız olduğunu, Türkiye'nin barışçıl ve demokratik gelişmesiyle ilgilendiklerini, temel demokratikleşmenin Türkiye'de yaşayan halkların kendilerini tam olarak vatandaş hissetmelerinin ve onurlu bir yaşam sürdürmelerinin yegâne yolu olduğunu ifade etmiştir. Sarkisyan bu sözleriyle Türkiye'ye bir demokrasi dersi vermek istediği anlaşılmakta ancak bu konuda ehil olduğu zannedilmemektedir.

Son olarak Başkan Sarkisyan 24 Nisan 2016 tarihinde yaptığı yazılı bir açıklamada soykırımdan bu yana yüz yıldan fazla zaman geçtiğini, bu süre içinde Ermenistan'ın millet ve devlet olarak yeniden doğduğunu ve dünyaya Türkiye'nin soykırım planlarının başarısız olduğunu gösterdiğini, değişmeyen Türkiye'nin inkârcı tutumu ve Ermeni olan her şeye düşmanca tavrı olduğu, bunun soykırım suçunun günümüzde devam etmesi anlamına geldiğini söylemiştir. Sarkisyan ayrıca Türkiye Hükümeti ve siyasetçilerinin aksine Türk toplumunda soykırım konusunda bazı değişiklikler olduğunu, bugün düne nazaran Türk tarihinin daha iyi bilindiğini, yani ifade özgürlüğü boğulmadığı, milletvekilleri, tanınmış kişiler, yayıncılar vurulup tutuklanmadığı takdirde Türk toplumunun bugüne göre daha fazla bilgi sahibi olacağını belirtmiştir.¹³

Bu konuşmada dikkati çeken husus Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın aynı gün İstanbul'da Meryem Ana Kilisesinde yapılan ayine gayet barışçıl ve Ermenilerin acıları anlayan ve paylaşan bir mesaj göndermesine karşın Sarkisyan'ın bu açıklamasının bir ırkçı nefreti, en azından bir Türk fobisini veya saplantısını yansıtmasıdır.

Sarkisyan aynı konuşmasında Karabağ'da 2-5 Nisan'da yapılan çatışmalarda

13 "Armenia Marks Genocide Anniversary" *armradio.am*, 24 Nisan 2016.

Ermeni güçlerinin başarısız olmasından etkilen Ermeni kamuoyuna cesaret vermek amacıyla” Türk dünyasının duyması için şunları söylüyorum: Karabağ Ermenilerinin temizlenmesi veya sürülmesi olmayacaktır. Yeni bir Ermeni soykırımına izin vermeyeceğiz” demiştir.¹⁴

II - TEHCİRİN 101. YILI İÇİN ERMENİSTAN’DA VE TÜRKİYE’DE YAPILAN ETKİNLİKLER

A- ERMENİSTAN’DA ETKİNLİKLER

1915 olaylarının 100 yılı anma törenleri ve diğer etkinliklerinin 2015 yılı ile sınırlı kalmaması ve izleyen yıllara da yayılması Ermenistan yetkililerinin üzerinde çok durduğu bir husustu. Nitekim Dışişleri Bakanı Nalbantyan bu konudaki çalışmaların yıl dönümlerden önce de sonra da durmayacağını ifade etmişti.¹⁵ Bu nedenle “101. Yıl” içinde önemli etkinlikler yapılacağı düşünülüyordu.

Soykırım iddialarının yıldönümü için Ermenistan’da başlıca iki tür tören yapılmaktadır. Birincisi, 23 Nisan akşamı Erivan’da Taşnak Partisi tarafından düzenlenen ve genelde gençlerin katıldığı, elde meşalelerin taşındığı, Soykırım anıtına doğru yürüyüşün yapıldığı fener alayıdır. Geçen yıllar olduğu gibi bu yıl da bu etkinlik sırasında Türk bayrakları yakılmıştır. Ayrıca bu yıl, Nisan ayı başında Karadağ’daki çarpışların etkisiyle olacak, Azerbaycan bayrakları da yakılmıştır.¹⁶ Sebebi ne olursa olsun bir ülkenin bayrağını yakmanın son derecede yakışsız, ilkel duygu ve düşünceleri yansıtan bir hareket olduğunda şüphe bulunmaktadır.

Ertesi gün (24 Nisan) başta Cumhurbaşkanı olmak üzere ülkenin ileri gelen tüm Devlet ve Din adamları bir kortej halinde soykırım anıtına giderek saygı durumunda bulunmaktadır. Onlarda sonra anıt halka da açılmaktadır. Geçen yıl anıtta yapılan bu törene Rusya, Fransa, Sırbistan ve Güney Kıbrıs devlet başkanları başta olmak üzere, Ermenistan’ı ziyaret eden diğer yabancı devlet adamları da katılmıştı. Bu yılki törene üst düzeyde yabancı devlet adamlarının katılmadığı anlaşılmaktadır. Bu, söz konusu törenlere daha az ilgi duyulmasına yol açmıştır.

14 “Sergh Sargsyan: We will not allow another Armenian Genocide”, *Panorama.am*, 24 Nisan 2016.

15 “Work over recognizing the Armenian genocide does not stop before and after the anniversaries: Edward Nalbantian”, *Armenpress*, 2 Şubat 2016.

16 “Participants of Torch Light Processing Burn Turkish and Azerbaijan Flags”, *Armenpress*, 23 Nisan 2016.

Bu yılın yeniliği söz konusu törenler dışında iki büyük etkinlik daha yapılmış olmasındır. Bunlar geçen yıl kurulmuş ve ilk toplantısı yapılmış olan “Soykırım Suçuna Karşı Uluslararası Sosyal ve Siyasi Global Forum”dur, kısaca “Global Forum” olarak anılmaktadır. İkincisi ise “İnsanlığı Aydınlanması için Aurora Ödülü”dür (Aurora Prize for Awakening Humanity). Global Forum’un başlıca amacının, soykırım konusunun Ermeni görüşleri doğrultusunda bir uluslararası toplantıda ele alınması olduğu anlaşılmaktadır.

Başkan Sarkisyan bu toplantının açılışında yaptığı ve Türkiye’den hiç bahsetmediği ancak Azerbaycan’ı yerdığı konuşmasında¹⁷ bu konferansın soykırım suçuna karşı mücadelede Ermenistan’ın öncü güçlerden birisi olmak azmini gösterdiğini söylemiştir. Böylece Ermenistan’ın soykırım incelemeler alanında kendisine bir yer edinerek Türkiye’ye karşı soykırım iddialarını daha kolayca ileri süreceği bir platform yaratmak istediği anlaşılmaktadır. Başkanın bu uzun konuşmasında dikkati çeken bir başka husus ise mevcut hukuki mekanizmaların iyileştirilmesi veya yeni hukuki kurallar konması yoluyla soykırımdan ve diğer insanlığa karşı suçlardan kurtulmuş olanlar için özel bir hukuki statü saptanmasıdır. Sarkisyan bu konuda ayrıca soykırım kurbanlarının uğradığı kayıplar ve çektikleri açılara ilişkin haklarının tanınmasından da bahsetmiştir. Bu sözler, 1915 olaylarında yaşamını kaybetmiş ve ayrıca başka zararlara uğramış olanların mirasçılarına tazminat ödenmesindeki zorluklar karşısında bunu sağlayacak yeni bir hukuksal düzen kurulmasını amaçladığı sonucuna varılmaktadır.

Bu yıl 23 Nisan’da yapılan toplantıya yirminin üzerinde katılım olmuştur.¹⁸ Bunların arasında isim yapmış şu kişiler görülmektedir. Washington Post Gazetesinin Yardımcı Editörü, Ermeni asıllı ve Türkiye’ye karşı tutumu ile bilinen David Ignatus, hiçbir bilimsel referansı olmayan ancak geniş halk kitleleri tarafından pek beğenilen sinema aktörü George Clooney, Kanada’daki Ermeni Zoryan Enstitüsü’nün bir kolu gibi çalışan Soykırım Bilim Adamları Uluslararası Birliği Başkanı Andrew Woolford, New York’ta Carnegie Kurumunun Başkanı Vartan Gregorian, Uluslararası Adalet Divanının “Ad Hoc” hâkimi Joe Verhoeven, Montreal Soykırım ve İnsan Hakları Enstitüsü Direktörü, Prof. Frank Chalk, soykırım hukuku alanında otorite olarak kabul edilen İngiltere Middlesex Üniversitesi Uluslararası Hukuk Profesörü William A. Schabas, Ermenistan Soykırım Müzesi ve Enstitüsü Direktörü Hayk Demoyan ve Türkiye’den de “İnsan Hakları Aktivisti ve Bilim Adamı” olarak takdim edilen Sait Çetinoğlu.

17 “Second Global Forum Against the Crime of Genocide Opens in Yerevan”, *Public Radio of Armenia*, 23 Nisan 2016.

18 “Arménie: Deuxième Forum Global ‘Contre le Crime de Génocide’”, *collectifvan.org*, 23 Nisan 2016.

Ermeni basınında Global Forum toplantısında yapılan konuşmadan bazılar hakkında kısa bilgiler yayınlanmıştır. Yeni bir unsur içermediği için bunlar üzerinde durmayacağız. Buna karşın Sait Çetinoğlu'nun konuşmasından bahsedeceğiz. Adı geçen Türk hükümetini “Ermeni Soykırımı” konusundaki inkârcı tutumunu ağır biçimde eleştirmiş, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni katliamının Türkiye'nin üstesinden gelmesi gereken utancı olduğunu belirtmiş, “1915 yılında on binlerce Ermeni çocuk ve kadın katledilmiş ve satılmıştır. Bu bizim için bir utançtır ve bu utançtan kurtulmamız gerekmektedir” demiştir. TBMM'nin mevcut binasının daha önce Ermenilere ait topraklar üzerine kurulduğunu ifade eden Çetinoğlu, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlık binalarının bulunduğu toprakların da Ermenilere ait olduğunu iddia etmiştir. Ermenilere karşı haksızlıkların yaşandığını ve 1915 yılında Ermeni halkının yüzde 20-25'inin katledildiğini ileri sürerek “bugün Ermenilerin el konulan malları üzerinden varlık ve servetini sağlamış insanlar var” demiştir. Kendi ülkesindeki konferanslarda bile konuşmacı olmasına izin verilmediğini belirten Çetinoğlu, konferans düzenlemek için kendisini kaynak da sağlanmadığını ifade etmiştir.¹⁹

Global Forum'un 23 Nisan 2016 tarihinde yayınlanan “Nihai Bildiri ve Tavsiyelerde²⁰ Ermeni soykırım iddialarına doğrudan bir atıf görülmemiştir. Buna karşın, olasılıkla güncelliği dikkate alınarak ISIS'in (DAİŞ) etnik ve dini azınlıkları tehdit ettiğine kısaca değinilmiştir. Tavsiye bölümünde ise soykırım ve insanlığa karşı suçlara karşı mücadele gereğinden, geçmiş suçların kapsamlı ve objektif olarak tanınması amacıyla insanlık tarihinin ve soykırımın sonuçlarının öğretilmesinin öneminden bahsedilmiştir. Gelecek yıl Nisan ayında Erivan'da tekrar toplanacak olan Global Forum'un nefret, hoşgörüsüzlük ve yabancı düşmanlığının ortadan kaldırılması için eğitim, araçlar ve metotların rolü üzerinde yoğunlaşması tavsiye edilmiştir.

“101 Yıl” için ikinci girişim “İnsanlığın Aydınlanması İçin Aurora Ödülü”dür. Bu ödül geçen yıl Ruben Vardanyan, Nubar Afeyan ve Vartan Gregorian adında üç varlıklı Ermeni tarafından ihdas edilmiştir. Amacı savaşlarda, etnik anlaşmazlıklarda ve insanların neden olduğu afetlerde kişilerin yaşamını kurtaranların onurlandırılmasıdır. Ödülün ismi “soykırım”dan kurtulmuş ve sonra bir kitap ve bir filmle başından geçenleri anlatmış olan Aurora Mardiganian adlı bir Ermeni'den alınmıştır. Her yıl Erivan'da verilecek olan ödül bir milyon dolardır. Sinema yıldızı George Clooney ile Nobel ödülü sahibi

19 “Turkish Scholar: Armenian Genocide Shame of Turkey”, *Armenpress*, 23 Nisan 2016.

20 “Final Statement of the Second Global Forum Against the Crime of Genocide”, The Second Global Forum Against the Crime of Genocide, 23 Nisan 2016, Yerevan.
http://www.mfa.am/u_files/file/GF%202016/GF_Final_Statement_eng.pdf Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

Elie Wiesel'ın eş başkanlığını yaptığı bir seçim komitesi ödülü kazanacak kişiyi saptamaktadır. Bu kişi 100.000 dolar almakta ve 1 milyon dolarlık ödülün verileceği kişi ve kuruluşları saptamaktadır.²¹ Bu ödül için iki yüz aday arasından önce 4 kişi seçilmiş bunlar arasından ise, Brundi'de bir yetimhane kuran Marguerite Barankitse ödüle lâyık görülmüştür. Adı geçen ise bir milyon dolarlık ödülün muhtaç durumdaki çocuklar, öksüzle yardım eden şu üç kuruluşa verilmesini uygun görmüştür: Lüksemburg Büyük Dük ve Düşesinin Vakfı; Jean-François Peterbroek Vakfı ve Bridderlech Delen Vakfı.²² Bu ödülün verilmesi münasebetiyle Erivan'a davet edilmiş yirmi kadar kişi "Aurora Diyalogları" adı verilen bir toplantıda buluşmuşlardır. Toplantıda şu konular ele alınmıştır: 1. İnsani Sorunların Genel Durumu, 2. Dünya'da Mültecileri Kurtarmak, 3. İnsani konularla ilgili Uluslararası Toplumda Kadının rolü, 4. Uluslararası Toplumda Medya'nın Rolü.²³

Aurora Ödülünün Ermeniler ve Ermenistan'la ilgisi ödülü finanse edenlerin varlıklı Ermeniler olması ve Aurora isminin de tehcire uğramış bir Ermeniden alınmış bulunmasıdır. Bu yıl ödülün dağıtıldığı kuruluşların Ermenilerle bir ilgisi yoktur. Ayrıca Aurora Diyaloglarında yapılan görüşmelerde de Ermenileri doğrudan ilgilendiren bir konu bulunmamaktadır. Bu haliyle bu yılki ödül "Ermeni dışı" bir nitelik taşımaktadır. Ancak ödülün Erivan'da verilmesi Ermenistan'a bir ölçüde prestij sağlayacaktır. Ayrıca Ödülün 24 Nisan'da verilmesi de dolaylı bir şekilde ödül ile soykırım iddiaları arasında bir ilişki kurulmasına yol açabilecektir.

Herkesin servetini istediği alanda kullanmakta özgür olduğunda kuşku bulunmamakla beraber varlıklı Diaspora Ermenilerin Afrika veya diğer yerlerdeki muhtaç insanlara yardım etmeden önce Ermenistan'da çok sayıdaki fakirlerin yardımına koşmalarının daha uygun bir hareket olacağı aklı gelmektedir.

Aurora ödülleri ihdas eden kişilerden biri olan Nubar Afeyan amaçlarının Ermenistan'ı bir global insanî merkez yapmak olduğunu söylemiştir, Ancak tarihinde, başta 1914–1921 yıllarında Doğu Anadolu'daki yarım milyon Müslüman'ın hayatına mal olan Ermeni Mezalimi'nin, daha yakın tarihlerde ise Türk diplomatların öldürülmesinin, Hocalı katliamının ve 1999 yılında Ermeni Milli Meclisinin basılarak Başbakan ve Meclis Başkanının öldürülmesinin gösterdiği gibi Ermenilerde, maalesef, siyasi amaçlar için şiddet kullanma geleneği mevcuttur. Bu nedenle Ermenistan'ın insani bir merkez haline geleceğine inanmak, hiç olmazsa bugün için mümkün değildir.

21 "George Clooney Visits Armenia For Humanitarian Award Event", *RFE/RL*, 22 Nisan 2016.

22 "Marguerite Barankitse Reçoit le Premier Prix Aurora", *Armenews.com*, 26 Nisan 2016.

23 "Les Dialogues Aurora", *Armenews.com*, 23 Nisan 2016.

B- TÜRKİYE'DE ETKİNLİKLER

1915 Olaylarının 101 yılının Türkiye’de anılmasına ilişkin tören ve diğer etkinliklerin sayıları ve gerçekleştirildikleri yerler, geçen yıla göre²⁴ daha az olmuştur. Unun nedenini tam olarak bilmek mümkün değilse de her yıl tekrarlanan ve içeriği de aynı olan anma törenlerinin bir bıkkınlık yarattığını ve bu törenlerin gerçekleştirilmesi için dışarıdan gelen katkı ve teşviklerde bir azalma olduğunu düşünmek mümkündür.

Basın haberlerine göre bu yılki törenler, İstanbul’dan başka Ankara, Gaziantep, Mersin, Van’ı Erçiş İlçesinde az katılımı yapılmış ve özellikle yabancı kişi ve kuruluşların sayısının az olduğu gözlemlenmiştir.

Bu tören ve diğer etkinliklerde ana temalar, geçen yıllarda olduğu gibi, Türkiye’nin Ermeni soykırımını tanıması gerektiği, tanımadıkça adaletin yerini bulmayacağı, soykırımın inkâr edilmesinin bu suçun devam ettirildiği anlamına geldiği gibi hususlardır. Ayrıca bazen Süryani ve Pontus’lu Rumlara yapıldığı ileri sürülen soykırımın tanınması da istenmiştir. Bu yıl yeni sayılabilecek konu geçmişte Ermenilere uygulamaların, yani soykırım iddialarının, halen Kürtlere de uygulanmak istediğine dair bazı ifadelerdir.

Bu yıl İstanbul’da Şişli’deki Ermeni Mezarlığında, Galatasaray ve Tünel meydanlarında Haydarpaşa Garında az katılım olan törenler düzenlenmiştir. Bu yılki en önemli anma Kumkapı’daki Meryem Ana Kilisesindeki ayin olmuştur. Ayini yönelten Patrik Genel Vekili Aram Ateşyan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın şu mesajını okumuştur.

“Birinci Dünya savaşının trajik koşullarında hayatını kaybeden Osmanlı Ermenilerini anmak için toplananları selamlıyorum. Bugünkü törenin Osmanlı Ermenilerinin yaşadıkları acıların anlaşılması ve hatıralarının yad edilmesi için en anlamlı yer olan Türkiye’de bir kez daha yapılmasından memnuniyet duyuyorum. İnsani vazifelerin ihmal edilmediği, sevincin ve acının samimiyetle paylaşılabilirdiği Anadolu toprakları her şeyin önüne vicdan ve adalet anlayışını koyar. Tarih bilincimiz ve insanlık hukukumuz gereğince, Osmanlı Ermenilerinin hatıralarına sahip çıkmaya devam edeceğiz. Türklerle Ermenilerin bin yıla uzanan ortak yaşam kültürünü hatırlatmayı sürdüreceğiz. Ortak tarihi ve benzer gelenekleri olan iki komsu halkı, nefret ve düşmanlık söylemleriyle birbirinden uzaklaştırmak isteyenlere ve tarihi siyasileştirenlere karşı dostluk ve barış hedefiyle çalışmaktan

24 2015 yılında Türkiye’de yapılan tören ve diğer etkinlikler için Bkz. *Ermeni Araştırmaları*, No.52, ss.18-28.

vazgeçmeyeceğiz. Bu düşünceyle ebediyete intikal etmiş Osmanlı Ermenilerini saygıyla anıyor, hayatta olan yakınlarına taziyelerimi sunuyorum. Ayrıca yaşamını yitirenleri, etnik ve dini kökeni ne olursa saygıyla anıyorum. Bu ortak acıyı paylaştığımızı bir daha hatırlatmak istiyorum. Ülkemizde geçmişten bugüne katkıda bulunan tüm Ermeni vatandaşlarımıza da bu vesilesiyle teşekkür ederim”²⁵

Bu mesajda 1915 olaylarında ölen Ermenilerin anılması ve bu olayın ortak acı şeklinde nitelendirilmesi dışında dikkati çeken husus Ermenilerle olan bin yıllık ortak yaşama dikkat çekilmesi ve iki halkı nefret ve düşmanlık söylemleriyle uzaklaştırmak isteyenlerin bulunduğu bildirilmesidir.

Söz konusu ayinde hazır bulunan T.B.M.M’nin Ermeni kökenli üç üyesi Cumhurbaşkanının mesajı hakkında, özetle şu yorumlarda bulunmuşlardır:²⁶ AKP İstanbul Milletvekili Markar Eseyan Cumhurbaşkanının ilk mesajının 99. yılda (2014) yayınlandığını bunun çok önemli bir tarihi kırılma olduğunu, bu yılki mesajın da öyle olduğunu, ilk kez 99. yılda devletin izin ve teşvikiyle 1915’te kaybedilenler için bir ayın düzenlenmiş olduğunu, bunun Ermenilerin yasının bitmesi için çok önemli bir imkân olduğu, iki toplum be iki devlet arasındaki önyargıların azalmasını sağlayacak bir süreç başlamasından ümitli olduğunu söylemiştir.

CHP İstanbul Milletvekili Selina Doğan bir taziye mesajı göndermiş olmasını olumlu bulduğunu, Ermenistan’la hiç bir ön şart olmaksızın siyasal adımların devam etmesini dilediğini, ayrıca bu ülkede ön yargılardan uzak bir şekilde dostça, barışça yaşamayı sürdürmeyi ve acılarla yüzleşmeyi de dilediğini ayrıca bu konunun insani, akıllıca ve daha vicdani bir şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında ve dünyanın başka büyük parlamentolarında şekilde ele alınmasını istemiştir.

HDP İstanbul Milletvekili Garo Paylan geçen yılki ayine bir bakan (Volkan Bozkır) katılmışken ve bir yüzleşme iradesi varken bu yıl “her şeyin heba olduğunu”, yüzleşme iradesinin buzdolabıyla konduğunu gördüklerini, İstanbul’da düzenlenen bisiklet turunun yarışının 24 Nisan’a denk getirildiği, geçen yıl da Çanakkale’ye bir tören konmuş olduğunu, Osmanlılar zamanında her beş kişiden birinin Ermeni olduğunu²⁷, her beş kişiden birinin yok

25 “Cumhurbaşkanı’ndan 24 Nisan Mesajı”, *AGOS*, 24 Nisan 2016.

26 “Ermeni Vekiller Taziye Mesajını Yorumladı.”, *AGOS*, 24 Nisan 2016.

27 Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ermenileri 2 milyon olarak gösteren Ermeni Patrikhanesinin rakamları esas alınsa dahi, Ermenilerin toplam nüfus içindeki oranının %9 civarında olduğu görülmektedir. Diğer bir deyimle her beş kişiden biri değil azami her on kişiden biri Ermeni’dir.

edildiğini, 24 Nisan Dünya’da önemliyse Türkiye için de önemli olması gerektiğini söylemiştir.

Halkların Demokratik Partisi Yürütme Kurulu 24 Nisan 2016 tarihinde “ 101 yıllık utançla yüzleşiyor, acıları ve yası paylaşıyoruz” başlığı altında bir bildiri yayınlamıştır.²⁸ Bu uzun metinde dikkati çeken başlıca hususlar şu şekilde özetlenebilir: 24 Nisan 1915’de, iki yüzden fazla Ermeni aydınının evlerinden alınarak ölüme yollanması ile başlayan sürecin yüz binlerce Ermeni’nin sürgünü ve pek çoğunun sistemli olarak katledilmesiyle devam ettiği bu tarihin Ermeni ve Süryani halklarına yönelik soykırımın başlangıcı olarak kabul edildiği, bu soykırım olan Büyük Felaket’in (Metz Yeğern) üzerinden 101 yıl geçmiş olmasına rağmen inkâr politikası halen sürdüğü ve bu komuyla yüzleşmekte çok geç kaldığı ileri sürülmekte ve bu topraklarda farklı halkların ve inançların yaşadıklarını unutturmayı hedefleyen devlet anlayışı bulunduğu iddia edilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin imzalamış olduğu ‘Uluslararası Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi’nin de bir gereği olarak, soykırımı kabul ederek mağdur halklar ve inançlardan özür dilemek, onarıcı adalet yollarına başvurarak sorumluları ve failleri ifşa etmek, birbirini anlamak, yaraları samimi bir yaklaşımla sarmak için atılması gereken ilk adımlar olduğu belirtilen Bildiride Türkiye-Ermenistan sınırının açılması; Ermeni ve Süryanilere yurttaşlık haklarının verilmesi; fişlemelerin son bulması, ders kitaplarındaki nefret söylemlerinin temizlenmesi; soykırım mağdurlarına tazminat verilmesi; Ermeni ve Süryani halklarının okul, kilise gibi kamusal alanlarının iade ve restore edilmesi istenmektedir.

Bildiri, “Anadolu’nun kadim halklarının torunları olarak, 101 yıllık utançla yüzleşiyor, acıları paylaşıyor, yaşanmış olan insanlık trajedisini yüreğimizin derinliklerinde duyuyor, o süreçte yaşamını yitirenleri hüznün ve saygıyla anıyoruz.” sözleriyle son bulmaktadır. Görüldüğü üzere bu Bildiri, toprak talepleri hariç, Ermeni görüş ve iddialarını aynen yansıtmaktadır. Bu arada BM’in soykırımı ilişkin sözleşmesinin kimseden soykırımı kabul etmesini istemediğini de belirtelim.

Cumhurbaşkanının mesajı hakkında Ermenistan’ın tepkilerine gelince Dışişleri bakanlığı Sözcüsü Tigran Balayan, Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan’a atfen yaptığı bir açıklamada, bu mesajın soykırımın başarısız bir inkârı girişimi olduğunu, Osmanlılar tarafından yapılmış soykırımının

28 “101 yıllık utançla yüzleşiyor, acıları ve yası paylaşıyoruz”, Halkların Demoratik Partisi Basın Açıklaması, 24 Nisan 2016. <http://www.hdp.org.tr/basin/basin-aciklamalari/101-yillik-utancla-yuzlesiyor-acilari-ve-yasi-paylasiyoruz/6590> Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

sorumluluğunu Ermenilere yüklemeye çalışıldığını, Türkiye'nin savaş kurbanlarıyla²⁹, devletin planladığı ve uyguladığı soykırım kurbanlarını eşdeğer olarak gördüğünü, Türkiye'nin inkârcı politikasının Türk ve Ermeni halkları arasındaki uçurumu genişlettiğini, bunu ortadan kaldırmanın en iyi yolunun tarihi gerçeklerle yüzleşmek ve pişmanlık duymak olduğunu söylemiştir.³⁰

Şavarş Koçaryan'ın bu ifadeleri ile Cumhurbaşkanının mesajında ele alınan konuların bir ilgisi olmadığını bu vesileyle belirtelim.

Ermeni tarafının bu olumsuz tutumu karşında Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın, bazılarının 1915 olayları hakkında tek taraflı bir tarihi kabul ettirmeye çalıştıklarını, oysa geleceğe dostça bir açıdan bakmak ve o dönemde medyama gelen olayları ortak acı olarak algılamak gerektiğini söylemiştir.³¹

III - TEHCİRİN 100. YILI VE SONRASINDA ÇEŞİTLİ ÜLKE VE ULUSLARARASI KURULUŞLARDA BU OLAYIN ANILMASI VE DİĞER GELİŞMELER

Ermeni tehcirinin 100. yılı için dünyada Ermenilerin yaşadığı ülkelerin hemen hepsinde anma törenleri, dini ayinler, gösteriler, konserler ve diğer etkinlikler düzenlenmiştir. Ayrıca bu ülkelerden bazılarının parlamentoları ve yerel meclisleri Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar almışlardır. Etkinliklerin düzenlendiği ülkelerin sayısı çok fazla olduğundan hepsini bir defada okuyucularımıza sunmak mümkün olmamış, bir kısmını 51. sayımızda (Eylül 2015) diğer bir kısmını ise 52. sayımızda (Aralık 2015) vermiştik. Bu sayımızda ise 2016 yılı Nisan ayı sonuna kadar gerçekleştirenleri veriyoruz. Ancak "100. Yıl" süreci etkinliklerinin tümü hakkında topluca fikir edinilebilmesi için daha önce ülkeler hakkında verdiğimiz bilgileri de bu sayımızda kısaca özetliyoruz. Diğer yandan ülkeleri Avrupa, Kuzey Amerika, Latin Amerika, Orta-Doğu ve Uzak-Doğu gibi bölgelere ayırarak söz konusu

29 "Savaş Kurbanları" deyimiyile kastedilen Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Doğu Anadolu'da Ermeni çeteleri tarafından öldürülen Müslüman Halk kastedilmektedir. Yayınlanan Osmanlı belgelerine göre 1914-1922 yılları arasında Ermenilerce katledilenlerin sayısı şu şekilde katledilenlerin sayısı 518.000 kişidir.

(Ermeniler Tarafından Yapılan Katliamın Belgeleri, Editör: Yusuf Sarımay, Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü, 2001). Ermeni yazarlar eserlerinde bu katliama değinmemeye çalışmakta, mecbur kaldıkları zaman ise bunları savaşın doğal sonucu olduğu şeklinde takdim ederek önemsememeye çalışmaktadırlar.

30 "Deputy Foreign Minister of Armenia Considers Turkish President's Statement Another Failed Attempt of Denial", *Armenpress*, 24 Nisan 2016.

31 "Certains tentent d'imposer une histoire unilatérale concernant les incidents de 1915", *TRT*, 25 Nisan 2016.

etkinliklerin dağılımı ve yoğunluk alanları hakkında bir fikir vermeye çalışıyoruz.

Hemen belirtmek isteriz ki “100. Yıl” sürecindeki etkinlikler bunlardan ibaret değildir. Biz önemli gördüklerimize ve /veya siyasi bakımdan bir anlam ifade edebilecek olanlara yer verdik. Mesela ABD’de, Fransa’da Ermenilerin yaşadığı her kentte yapılmış olan yüzlerce etkinlikten, esas itibarıyla birbirinin aynı olduğu için, bahsetmedik.

Bu konuda esas olan ve hatırdan tutulması gereken husus 100. Yıl etkinliklerinin sayısının çok olması ve bunların, bir olayı anmanın yanında Türkiye ve Türkler aleyhinde bir nitelik taşıması ve bir tür karalama kampanyası oluşturmasıdır.

Bu kampanyanın ne gibi sonuçlar verdiğine gelince, Ermenistan’ın ve Diaspora Ermenilerinin beklentilerinin aksine, bu sonuçların çok mütevazı olduğunu, mesela çok sayıda ülke parlamentosunun soykırım iddialarını kabul eden kararlar alması beklenirken, 2015 yılında ancak beş ülke parlamentosunun böyle kararlar kabul ettiğini, bu ülkelerin de (Avusturya, Bulgaristan, Lüksemburg, Brezilya ve Paraguay) Türkiye üzerinde etki yapabilecek güç ve konumda olmadıklarını, ayrıca içlerinden bazılarının hükümetlerinin söz konusu kararları önemsizleştirecek beyanlarda bulunmuş olduklarını, sonuç olarak “100.Yıl” etkinliklerinin Ermenistan’a kayda değer siyasi bir yarar sağlamadığını söylemek mümkündür.

A - AVRUPA ÜLKELERİ

AA - AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ

1. ALMANYA

Almanya Millet Meclisi 2005 yılında, içinde soykırım sözcüğü bulunmayan, ancak 1915 olayların soykırım gibi tanımlayan bir karar kabul etmişti. Almanya’da, Yeşiller Partisi başta olmak üzere Parlamentoda soykırım sözcüğünü içeren bir başka tasarının kabulü için çaba gösterilmiştir. Tehcirin 100. Yılı bunun için uygun bir fırsat yaratmış ve geçen yıl 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlayan ve tüm partilerin destek verdiği bir karar tasarısı hazırlanmış, ancak muhalefetin bazı ifadeleri yetersiz bulması üzerine tasarı Dışişleri Komisyonuna geri gönderilmişti.³²

32 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, s. 152.

Bu tasarı üzerinde Dışişleri Komisyonu mutabakat sağlayamayınca Yeşiller Partisi bu yılın Şubat ayında 1915 olaylarının soykırım olduğunu bildiren yeni bir tasarı hazırlamıştır.³³ Esas itibarıyla Meclisin kabul edebileceği bir metin olmasına rağmen, mülteciler sorunu nedeniyle Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duyulduğu bir dönem içinde bulunulması, başta Başbakan Merkel olmak üzere Hıristiyan Demokratlarda tereddüt yarattığından oylama safhasına geçilememiştir. Ancak bu konuyu yakından izleyen Yeşiller Partisi Eş Başkanı Cem Özdemir'in çabaları sayesinde tasarının 2 Haziran 2016 tarihinde oylanması için partiler arasında mutabakat sağlanmıştır. Mülteciler konusunda bir anlaşma imzalanmış olduğuna göre bu tasarının kabul edilmesine Türkiye'nin göstereceği tepkilerden fazla etkilenilmeyeceği gibi bir hesap yapıldığı anlaşılmaktadır.

2. AVUSTURYA

Daha önce Avusturya'daki gelişmeler hakkında bilgi vermiştik.³⁴ Bu ülkenin parlamentosu Ermenilerin ısrarlı çabalarından sonra 2015 yılında soykırım iddialarını kabul etmiştir. Ancak bunu bir oylama sonucunda bir karar alınması şeklinde değil, Parlamento'da temsil edilen altı partinin ortak bir bildiri yayınlamasıyla yapmış ve böylelikle Türkiye'nin ve Avusturya'daki Türklerin daha az tepkisinin çekileceği düşünülmüştür. Nitekim Türkiye'nin itirazları karşısında Avusturya Dışişleri Bakanı Stefan Kurtz ortada bir parlamento kararı değil siyasi partilerin görüşü bulunduğunu resmen beyan ederek alınan kararı önemsizleştirmeye çalışmıştır.³⁵

3. BELÇİKA

Belçika'nın bu konudaki tutumu hakkında daha önce bilgi sunmuştuk.³⁶ Belçika Senatosu 1998 yılında Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar almıştı. Ancak Millet Meclisi, gerek Türkiye ile ilişkileri gerek ülkedeki Türklerin bu konudaki tutumunu dikkate alarak, bazı girişimlere rağmen böyle bir karar almamıştı. 2015'in "100.Yıl" olması ve Papa Francisco'nun tutumu Belçika Meclisinin tutum değiştirmesine neden olmuş ve bir karar alınmıştır. Ancak bu kararda Ermeni soykırım iddiaları açıkça tanınmamakta ve Başbakan Charles Michel'in bu iddiaları tanıyan bir beyanına gönderme yapılmakla yetinilmektedir. Buna göre hukuken Belçika Parlamentosunun soykırım

33 "Genocide Debate Puts Germany in Tough Spot with Turkey", *Deutsche Welle*, 23 Nisan 2016.

34 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 159-160.

35 *Ermeni Araştırmaları*, No. 52, s. 30.

36 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss.152-159.

iddialarını kabul etmemiş olduğunu söylemek mümkün ise de fiiliyatta tanımış olduğunda kuşku yoktur. Bu arada ilginç bir husus, bu iddiaları kabul etmemiş gibi görünen Belçika Parlamentosunun bunların tanınmasını Türkiye’den istemesidir.

4. BULGARİSTAN

Bu ülkedeki Bulgar toplumuna iyi entegre olmuş 30.000 kadar Ermeni yıllardan beri Bulgar Parlamentosunun Ermeni soykırım iddialarını tanımmasını sağlamaya çalışmakta ve bu alanda aşırı sağdaki partilerden destek almaktadır. Bu arada bazı kentlerin Meclisleri bu konuda kararlar almış bulunmaktadır. Buna karşılık Türkiye’de başta Edirne olmak üzere, bazı kentler söz konusu Bulgar kentleriyle “kardeş şehir” ilişkilerini kesmiş bulunmaktadır.

Daha önce bildirdiğimiz gibi³⁷ geçen yıl Bulgar Parlamentosu, Avrupa’daki bazı ülkeleri taklit ederek, soykırım iddiaları hakkında bir karar kabul etmiş ancak bu kararın metninde soykırım sözcüğünü kullanılmayarak, aynı anlama gelen, Ermenilerin kitle halinde imha edildiklerinden bahsedilmiştir. Böylece, şeklen olmamakla beraber, Bulgar Parlamentosu soykırım iddialarını kabul etmiş olmuştur.

5. ÇEK CUMHURİYETİ

Daha önce bu konudaki tutumu hakkında bilgi verdiğimiz³⁸ Çek Cumhuriyeti, “100. Yıl” ve Papa Francesco’nun tutumunun etkisi altında kalarak soykırım iddialarının kabulüne yönelmiştir. Ancak Millet Meclisinden bir karar çıkartmak yerine Meclis’in Dışişleri Komisyonu oybirliği ile soykırım olduğunu belirten bir karar almıştır. Çek Cumhurbaşkanı’nın ve Dışişleri Bakanının da bu yönde beyanları vardır.

Çek Meclisinin bir karar almamış olması şeklen bir eksiklik ise de Çek Cumhuriyetini Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmiş saymak gerçekçi olacaktır.

6. DANİMARKA

Danimarka’da de Ermeni soykırım iddialarında olanaklar ölçüsünde karışmamayı yeğleyen bir ülkedir.

37 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 164-165.

38 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 162,163.

Ancak, “100. Yıl” için Danimarka’daki Ermeniler, Kopenhag’ın önemli meydanlarından birine, Ermeni soykırım iddialarını yansıtan büyük bir somut heykelin on gün süreyle konulması için girişimde bulunmuşlardır. Heykel bu vesileyle “The Dream” olarak adlandırılmışsa da Dream’ın anlamının rüya değil “Danish Remembrance Armenian Empathy Messenger” (Ermenilere Empati göstermek için Danimarka’nın anımsaması) olduğu anlaşılmaktadır. Soykırım iddialarını böyle dolambaçlı yollarla gündeme getirmek girişimine karşın Kopenhag’daki Türkiye Büyükelçiliğinin itirazda bulunduğu ve bu ülkedeki Türklerden bazılarının da memnuniyetlerini dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Ermenistan Büyükelçisinin “şiddete neden olabileceğini” ileri sürerek heykelin açılışını Eylül ayına ertelediği basında yer almıştır.³⁹ Ancak söz konusu ayda açılış yapıldığına dair bir haber yoktur.

Bu arada Amerikalı heykeltıraş Allen Sayegh’in Cumhurbaşkanı Erdoğan’a bir açık mektup göndererek özgür sanat ve ifade özgürlüğünün önemini vurguladığı ve olaylardan bu yana yüz yıl geçtiğine göre artık empati göstermek zamanın geldiğini belirtmiştir.⁴⁰

7. ESTONYA

Edvard Şarmazanov’un Baltık gezisindeki son durağı Estonya olmuş ve burada da “Ermeni Soykırımı: Dünya Basınında İlk Sayfa’da” sergisi 20 Mart’ta açılmıştır.

Daha sonra, 27 Nisan’da Estonya Hükümeti tarafından yayınlanan bir açıklamada, özetle, Estonya-Ermenistan Parlamento Grubu Başkanı olup 24 Nisan’da Estonya’yı Erivan’da Temsil eden Mati Raidma’ya atfen, 100 yıl önce 1,5 milyon Ermenin ölümüne ilişkin olayların soykırım olup olmadığına dair Estonya’nın resmi bir tutumu olmadığı belirtilmiş ancak tanımlama ne olursa olsun bu olayların insanlığa karşı suç oluşturduğu ifade edilmiştir.⁴¹

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Estonya’nın soykırım iddiaları hakkında resmi bir tutum almadığıdır; 1915 olaylarının insanlığa karşı suç olduğu görüşü ise Raidma’nın kişisel görüşü olduğu anlaşılmaktadır.

39 “L’Inauguration d’une Sculpture Dédiée au Génocide Arménien Retardée à Copenhague”, *Armenews.com*, 26 Mayıs 2015.

40 “Designer of Copenhagen sculpture commemorating the Armenian Genocide writes letter to Erdogan”, *Horizonweekly*, 11 Mayıs 2015.

41 “No Official Estonian Position On Armenia Massacre, Says Raidma”, *European Union News*, 27 Nisan 2015.

8. FRANSA

“100. Yıl”da Fransa’nın tutumu hakkında daha önce ayrıntılı bilgi sunmuştuk.⁴² İncelediğimiz dönem içinde Fransa’da Ermeni konusunda başlıca sorunun “soykırımı inkâr edenlerin cezalandırılması” konusunda bir kanun çıkartılması olduğu görülmektedir.

Seçmenlerinin önemli bir kısmı Ermeni olduğu için Ermeni taleplerini yerine getirmek hususunda ciddi bir çaba harcayan ancak pek de başarılı olamayan Fransız Millet Meclisinde Bouches-du-Rhône bölgesi milletvekili ve muhalefetteki Halk Hareketi Birliği (UMP) partisi üyesi Valérie Boyer bir kez daha Meclise soykırımı inkâr edenlerin cezalandırılması konusunda bir kanun tasarısı sunmuştur. Ancak bu kez kabul edilme şansını arttırmak için, sadece Ermeni değil tüm soykırımlar hedef alınmıştır. “XX. Asırda Soykırımların ve İnsanlığa Karşı Suçların İnkârının Cezalandırılması“ başlığını taşıyan bu tasarı, iktidardaki Sosyalist Partisi temsilcilerin talebi üzerine 3 Aralık 2015 tarihinde Komisyona geri gönderilmiştir. Bu konuda görüş bildiren Parlamento ile İlişkiler Bakanı Jean-Marie Le Guen, hükümetin Ermeni soykırımı gerçeğini inkâr eden veya sorgulayanlara karşı olduğunu belirtmekle beraber, bu tasarının mevcut içtihat gereğince ve ifade özgürlüğüne aykırı olacağı için Anayasa Konseyince geri çevrileceğini bildirmiştir.⁴³ Böylelikle tasarı fiilen gündemden çıkartılmıştır.

Bu arada Anayasa Konseyinin 8 Ocak 2016 tarihinde aldığı bir karar Ermeni soykırımı iddialarını reddedenleri cezalandıracak bir kanun çıkartılması olasılığını adeta yok haline getirmiştir. Yahudi Soykırımını reddeden V. Reynouard adında bir Fransız vatandaşı, bu soykırımı inkâr edenlerin cezalandırılmasına ilişkin “Gaysot” kanunun ilgası için açtığı bir davayı kaybetmiştir. Anayasa Konseyi bu konudaki kararında bir olayın veya fiilin soykırım olup olmadığına sadece yetkili mahkemelerin karar verebileceğine hükmetmiştir. Buna göre yasama (parlamento kararları) ve yürütme (hükümet kararları) erklerinin soykırım konusunda karar almamaları, eğer almışlarsa bunların geçerli olmaması gerekmektedir. Bunun sonucu da Fransa’da 2001 yılında kabul edilmiş olan ve 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlayan kanuna veya herhangi bir başka kanuna dayanarak, soykırımı inkâr edenlerin cezalandırılmasını öngören bir kanun çıkarılamayacağıdır.

Anayasa Konseyinin bu kararının başka sonuçları da olabilecektir. Birincisi 2001 yılı kanunun iptalinin istenmesi artık mümkün görülmektedir. Ancak

42 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 132-137.

43 “Une Proposition de loi LR Pour Réprimer la Négation des Génocides Repoussée à l’Assemblée”, *AFP*, 3 Aralık 2015.

bunun için ayrı ve olasılıkla çok uzun sürecek olan bir hukuki süreç başlatılması gerekecektir. İkincisi ise Fransa’da okul ders programlarında yer almış bulunan Ermeni soykırımı bahsinin iptalinin istenmesidir. Bu da ayrı bir hukuki süreç gerektirecektir.

Fransa’daki Ermeni Kuruluşlarının çoğunu bünyesinde barındıran “Fransa’da Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi” (Conseil de Coordination des Organisations armeniennes de France) üç yıldan beri Ocak ayında Ermeni görüşlerini benimseyen Fransız politikacıları ve fikir adamlarının da katılımıyla büyük bir akşam yemeği vermektedir.

Cumhurbaşkanı François Hollande’ın bu yemeklere katılması dikkatleri çekmektedir. Her ne kadar bir cumhurbaşkanı uygun gördüğü davetlere katılmakta özgür ise, de bir cemaatin davetlerine devamlı katılmak, diğer cemaatlerden gelecek davetlere de olumlu cevap verilmesini gerektirir. Aksi halde cemaatler arasında ayrımcılık yapılmış olur. Mesela Fransa’daki Türk dernekleri kendisini yemeğe davet etseler Hollande bunu kabul edecek midir? Böyle bir davet Hollande’ın sıkı ilişkiler içinde olduğu Ermenilerce hoş karşılanmayacağı için Cumhurbaşkanı’nın bunu kabul etmeyeceğine eminiz. En fazla yerine birisini gönderir.

Kanımızca François Hollande’ın Ermenilere gösterdiği bu ilginin temelinde, Ermenilerin çok da fazla olmayan oyunu almaktan ziyade, başta Taşnaklar olmak üzere faal olan Ermeni kuruluşlarında, seçimler sırasında kendi propagandası için yararlanmak vardır. 2012 seçimlerinde bu yapılmıştır. Ermeniler 2017 seçimlerinde, soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasını sağlayacak bir kanun çıkarıldığı takdirde, aynı hizmeti vermeye hazır oldukları anlaşılmaktadır. Diğer yandan sayıları Ermeniler kadar olan Türkler, Ermenileri aksine, fikir ve amaç birliği içinde olmadıklarından, Fransız örf ve adetlerine yeterli uyum sağlayamadıklarından ve özellikle Fransız siyasi yaşamına ilgi duymadıklarından Fransız siyasetçileri için “ihmal edilebilir” bir toplumdur.

François Hollande söz konusu yemekte yaptığı uzun bir konuşmada “100.Yıl” için 24 Nisan’da Erivan’da yapılan törene katılmış olduğunu hatırlatmıştır. Bu arada törenlere devlet başkanı düzeyinde fazla bir katılım olmadığına da değinerek, bunun Ermeni soykırımının uluslararası tanınması için çabalara devam edilmesi gerektirdiğini gösterdiğini söylemiştir.

Hollande daha sonra, yukarıda değinmiş olduğumuz ve Fransız Ermenilerinin çok önem verdiği soykırım iddialarını reddedilenlerin cezalandırılması konusuna değinmiştir. Bilindiği gibi, Fransız Anayasa Konseyi (Mahkemesi),

28 Şubat 2012 tarihinde bu konudaki bir kanunun ifade ve iletişim özgürlüğünün yerine getirilmesinin ihlâl ettiğine karar vermişti. Bu karar Fransa'daki militan Ermeniler için adeta bir tür felaket gibi görülmüş ve bundan sonra tüm çabalar soykırım iddialarını kabul etmeyenlerin cezalandırılmasını sağlayacak yeni bir kanun çıkarılması noktasında toplanmış ve bu konuda, Cumhurbaşkanı dâhil, Fransız siyaset adamlarına baskı yapılmaya çalışılmıştır.

Diğer yandan tüm çaba ve ısrarlara rağmen ifade ve iletişim özgürlüğünü ihlâl etmeden böyle bir cezalandırmayı sağlayacak bir formül üzerinde anlaşamadığından şimdiye kadar bir ilerleme sağlanamamıştır. Hollande yemek konuşmasında bu konuda bulunacak herhangi bir çözümün hukuka uygun olması üzerinde durmuş ve hazırlanacak yeni bir kanunun yeniden Anayasa Konseyi veya Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından reddedilmesinin sadece Fransa için değil, "Ermeni davası" için de büyük bir başarısızlık olacağını, zira bunun inkârcılığın zaferi anlamına geleceğini söylemiştir. Ayrıca bu sorunun çözümü için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin eski Başkanı Jean-Paul Costa'yı görevlendirdiğini, onun varacağı sonuçlara göre yeni bir kanun çıkarma girişiminde bulunacaklarını ifade etmiştir.⁴⁴

Burada ilginç olan, Fransız Anayasa Konseyinin yukarıda değindiğimiz 8 Ocak 2016 tarihli kararından sonra, herhangi bir mahkeme kararına dayanmayan Ermeni soykırım iddialarının cezalandırılması sağlayacak bir kanun çıkarmanın adeta mümkün olmadığı, Meclisler ısrar eder de böyle bir kanun çıkartılırsa bunun Anayasa Konseyi tarafından iptal edileceğinin adeta kesin olduğudur. Hollande, Ermeni dostlarını ümitsizliğe sevk etmemek için olacak, bu duruma doğrudan değinmemiş, ancak çıkarılacak kanunun hukuka uygun olmasını belirterek olası bir başarısızlığı peşinen açıklamaya, diğer yandan bu soruna bir çözüm bulunması için tecrübeli ve tanınmış hukukçu Jean-Paul Costa'yı görevlendirerek ümitlerin kırılmamasını saplamaya çalışmıştır.

Bu konu daha önce birçok kez değindiğimiz⁴⁵, hatta bir özel sayı çıkarttığımız⁴⁶ Perinçek davası ile yakından ilgilidir. Doğu Perinçek, Ermeni soykırımı iddialarını uluslararası yalan olarak açıkça nitelendirdiği için, İsviçre'de mahkûm olmuş ve fakat başvurduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Perinçek'in bu ifadelerini ırkçılık veya ırkçı ayırmacılık oluşturmadığı ve ifade özgürlüğü kapsamında bulunduğuna karar vererek kendisini beraat ettirmiştir. Fransız Ermenilerinin istediği ise, ırkçılık veya ırkçı ayırmacılık veya ırkçı

44 *Nouvelles d'Arménie*, Mars 2016 s.28.

45 *Ermeni Araştırmaları*, No. 52, ss.48-54.

46 *Ermeni Araştırmaları*, No. 48.

nefret olsun veya olmasın, Ermeni soykırımını kabul etmediğini beyan edenlerin hemen cezalandırılmasıdır. Ancak bunun artık mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu konuda son olarak belirtmekte yarar gördüğümüz husus, Fransa’da 1915 olaylarının soykırım olmadığını sistematik bir şekilde inkâr eden bir hareket olmadığı, diğer bir deyimle bu konuda Ermenilerin gösterdiği ısrarın bir nedene dayanmadığıdır.

François Hollande’ın Ocak ayında Ermeniler tarafından düzenlenen bir yemeğe katılmasına karşın, Ermenilerin Fransa’da en önemli etkinliği olan, 24 Nisan’da bestekâr-papaz Gomidas’ın heykeli önünde düzenlenen törende bulunmaması, ayrıca burada başbakan veya Meclis Başkanının da olmaması ve hükümetten, bakanlıktan daha düşük bir makam olan, Avrupa İşleri için Devlet Sekreteri Harlem Désir’in hazır bulunması, diğer yandan Ermenilere verdiği destek ile bilinen Paris’in Belediye Başkanı Anne Hidalgo’nun yerine bir yardımcısının gelmesi, herhalde Ermeniler için bir sürpriz olmuştur.

Bu törende yapılan konuşmalarda Fransa’daki Ermeni Örgütleri Koordinasyon Kurulu Eş Başkanı Mourad Papazyan “2016 yılında Türkiye’nin hala Ermeni soykırımı gerçeğini tanımamış olacağı söylenecekti buna inanmazdık” sözleriyle Fransa Ermenilerinin “100. Yıl” için ne gerçek dışı beklentileri olduğunu ortaya koymuştur. Papazyan ayrıca, ilimli bir dille, Hükümeti Türkiye’ye boyun eğmek ve dostluk politikasını pekiştirmekle eleştirdi; Türkiye’nin Orta-Doğu politikası için kendi seçeneklerini ve mülteciler politikasını dikte etmesine izin verilmemesi gerektiğini ifade etti ve ardından Fransa’nın Ermeni soykırımını inkâr edenleri cezalandıracak bir kanun kabul etme cesaretini bulmasını istemiştir.

Hükümet adına konuşan Harlem Désir, Ermeni soykırımının anılmasının evrensel gerçeğin bir gereği ve sadece Ermeni halkı için değil tüm insanlık için bir bellek görevi olduğunu söyledi. İzleyenlerden gelen bir soru üzerine de inkâr yasasının hazırlanması hakkında Başkan Hollande’ın ülkenin en iyi hukukçularından birini görevlendirdiğini söylemekle yetinmiştir. Bu törene katılan yaklaşık 5.000 kişi daha sonra, her yıl olduğu gibi, Paris’teki Türkiye Büyükelçiliğine doğru bir yürüyüş yapmıştır.⁴⁷

Fransa’nın diğer kentlerinde de geçen yıla nazaran daha az ancak diğer yıllardan daha fazla kişinin katıldığı toplantı ve yürüyüşler düzenlenmiştir.

9. HOLLANDA

Hollanda’nın “100.Yıl” konusunda tutumu hakkında daha önce kısa bilgi

47 “Commémorations du Génocide”, *Armenews*, 25 Nisan 2016.

vermiştik.⁴⁸ Bu ülke Parlamentosu 2004 yılında soykırım iddialarını benimseyen bir karar kabul etmiştir. Bu yıl ise Parlamento 9 Nisan’da aldığı bir kararla önce 2004 kararına gönderme yaparak Ermeni soykırım iddiaları kabul etmiş olduğunu teyit etti. Ayrıca Süryani, Rum (Pontus) ve Arami soykırım iddialarına da değinerek bunların da tanıma içinde mütalaa etti.

Türkiye ve Ermenistan’ın tarihleri konusunda ortak bir anlaşmaya varmalarına, ilişkilerinde ileriye doğru bir adım atabilmek için 1915 olayları hakkında karşılıklı bir anlayış geliştirmelerine değinildi. Ayrıca bir uzlaşmaya varmak için Türk hükümeti Ermeni hükümetiyle birlikte çalışması istendi.⁴⁹

Bu karar büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Daha önce bildirdiğimiz üzere⁵⁰, Parlamentodaki 2 Türk asıllı milletvekili aleyhte oy verdiler. Hollanda Dışişleri Bakanı Bert Koenders, Meclis Başkanlığına gönderdiği bir mektupta “bu insanlık dışı suçlar olan tarihi olayları tanımlamak hükümete düşmez... Tarihi gerçeklerin tanımlanması bilim adamları kadar Türkiye ve Ermenistan hükümetlerinin birlikte çalışmasına bağlı” dedi.

Bu mektup bir yandan Parlamento kararına karşı çıkmaz iken diğer yandan Hollanda hükümetinin bu kararla ilgisi olmadığını ifade etmek istemektedir. Bu tutumun amacı Parlamento’ya karşı çıkmadan Türkiye ile normal ilişkilere devam edebilmektir. Bu münasebetle hükümetlerin, parlamentoların Ermeni soykırım kararlarını reddetmemekle beraber, bunların kendilerini bağlamadığı şeklindeki bu yaklaşımını sadece Hollanda’ya mahsus olmadığını, “100.yıl” sürecinde Lüksemburg, Avusturya, Brezilya gibi bazı ülke hükümetleri de bu tür veya benzer beyanlarda bulduklarını hatırlatmakta yarar vardır. Hollanda Parlamentosunun 9 Nisan 2015 tarihli kararının önemi, dolaylı da olsa Süryani, Pontus’lu Rumlar ve Arimî soykırımı iddialarını etmesidir.

10. İNGİLTERE

I. Dünya Savaşında Rusya ile birlikte Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşan ülkelerin başında gelen ve bu niteliği nedeniyle de 1915 olayları hakkında daha o günlerden bilgi sahibi olan, savaşın sona ermesiyle birlikte Ermenileri tehcir edenlerin ve onlara kötü muamelede bulunanların yargılanmasına çalışan, diğer yandan Doğu Anadolu’nun büyük bir kısmının Kafkasya’daki küçük Ermenistan devletine bağlanması için çaba harcayan İngiltere, Ankara hükümetinin direnmesi sonucunda bunlar gerçekleşmeyince Lozan’da da yeni Türk

48 *Ermenistan Araştırmaları*, Sayı 51, s.168

49 “Dutch Parliament Recognizes Assyrian, Greek and Armenian Genocide”, *INA News*, 10 Nisan 2015.

50 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, s. 168.

devletinin kurulması onaylanınca, bir gerçekçilik politikası izlemeye başlayacak, Ermeni tehcirini geçmişte kalmış ve günümüzü etkilemeyen veya etkilemesi gerekmeyen bir olay olarak değerlendirmiştir.

Ermenilerin yaklaşık 1965'ten bu yana gittikçe artan bir şekilde 1915 olaylarını soykırım olarak tanınması konusunda, diğer birçok ülkede olduğu gibi, İngiltere'ye de bazı Avam ve Lord'lar Kamaraları üyeleri aracılığı ile yaptıkları baskılara İngiliz hükümetleri direnmişler ve söz konusu olayların soykırım olarak nitelendirilmesi için yeterli kanıt bulunmadığını belirterek böyle bir tanıma yapmaktan kaçınmışlardır. Daha sonra ise, bu olayların yetkili bir mahkeme tarafından değerlendirilmesi gerektiğini, ancak günümüzde böyle bir mahkeme olmadığı gibi bu tez geliştirilerek Ermeni soykırım iddialarından uzak durmuşlardır.⁵¹

Avam ve Lord'lar Kamaraları da, zaman zaman bu konuyu tartışmakla beraber, soykırım iddialarını kabul etmeyen bir tutum sergilemişlerdir ve Parlamentosunda İngiliz Hükümetinde istediklerini bulamayan Ermeni azınlığı ise yerel parlamentolara yönelerek bunlara soykırım iddialarını kabul ettirmeye çalışmaları ve nitekim Galler Parlamentosu ile Edinburgh Şehir Meclisinin bu yönde kararlar almasını sağlamışlardır.

Bu arada, Anglikan Kilisesinde, ilke olarak, Ermeni soykırım iddialarını desteklediğini belirtmemiz gerekmektedir.

“100. Yıl”ı anma törenlerine gelince ne Kraliçe, ne Kraliyet ailesinin önde gelen birüyesinin ne de Başbakan'ın bu törenlere katılması söz konusu olmamıştır.

Buna karşın, gerek Avam gerek Lord'lar Kamarasından, Ermeni görüşlerini savunan bazı üyelerin girişimleriyle soykırım iddiaları hakkında bazı girişimler yapıldıysa da bu konuda herhangi bir karar alınmamıştır.

Son olarak 16 Haziran 2015 tarihinde Lord'lar Kamarasında, yıllardan beri Ermeni görüşlerini büyük bir ısrarla savunan Baroness Cox'un Ermeni, Yunan (Pontus'lu Rum) ve Süryani katliamlarının soykırım olarak tanınması için Hükümetin bir planı olup olmadığı sorusuna Hükümet adına cevap veren James Stopford “20. yüzyılların başlarında Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ermeni halkın ve diğer grupların maruz kaldığı korkunç acılar Majesteleri Hükümeti tarafından tanınmaktadır. Geçmişin kurbanlarını hatırlamanın ve onurlandırmanın yanında Birleşik Krallık için önceliğin Türkiye ve Ermenistan halklarının ve Hükümetlerinin ortak tarihleriyle beraberce yüzleşmelerine yardım etmek olduğuna inanıyoruz” demiştir.

51 Bu konuda Bkz: *Ermeni Araştırmaları*, No. 36, s. 60-2; No. 45, s.39.

Baroness Cox'un Hükümetin tutumunu değiştirmeyi düşünüp düşünmediği hakkında bir sorusuna ise, Hükümetini tanıma hakkındaki tutumunu 2013'Te gözden geçirdiği ve halen yeniden gözden geçirmek için planlar olmadığını ifade etmiştir.⁵²

Başkan Sarkisyan bir çalışma ziyaretinde bulunacağı gerekçesiyle 2015 Ekim aylarında Londra'ya gitmiştir. Hiçbir hükümet üyesi ile görüşmediğinden bu ziyaretin amacının çalışma değil, Westminster Manastırında düzenlenen bir dini ayine ve ayrıca bir hayır işleri galasına katılmak olduğu anlaşılmıştır. 28 Ekim 2015'te yapılan söz konusu ayine Sarkisyan'dan başka Eçmiyazın Baş Patriği Karekin II ile İngiltere Veliahtı Prens Charles'da katılmıştır. Buna karşılık İngiliz Hükümetinden katılan olmamıştır.⁵³

Bir gün önce, 27 Ekim'de Prens Charles Buckingham Sarayında İngiliz-Ermeni Hayır İşleri Projelerine ilişkin bir galaya başkanlık etmiş ve buraya da Başkan Sarkisyan ve Baş Patrik Karekin II katılmıştır.⁵⁴

Ermenilerin İngiliz Hükümetinin soykırım iddialarını tanımamasından başka, Prens Charles'ın 24 Nisan'da Erivan'a gitmek yerine Çanakkale törenlerine katılmasından rahatsızlık duydukları ve bunu İngiliz makamlarının duyurdukları muhakkaktır.

İngiltere ise Prens Charles'ın Westminster Manastırındaki ayine ve yukarıda değindiğimiz Gala'ya katılmasını sağlayacak soykırım iddialarını kabul etmedikleri Ermenileri kısmen olsun tatmin etmeye çalışmışlardır

11. İRLANDA

İrlanda'da 150 kadar Ermeni yaşadığı tahmin edilmektedir.⁵⁵ Bu sayı Ermeni cemaatinin İrlanda'da soykırım iddialarını kabul edilmesinde aktif bir rol oynamasını engelleyecek kadar azdır. Ancak Papa Francesco'nun Nisan ayininde 2015 olaylarını soykırım olarak nitelendirmesi Katolik inancının güçlü olduğu İrlanda'da kilise çevrelerini etkilemiştir. 26 Nisan 2015 tarihinde Taney Kilisesinde yapılan bir ayinde Ermeni cemaatinden başka diğer Hıristiyan mezheplerinin temsilcileri de katılmışlardır. Yapılan konuşmalarda

52 "UK House of Lords Debate on Armenian Genocide", *Armradio.am*, 17 Haziran 2015.

53 "Prince Charles Honors Armenian Genocide Victims", *RFE/RL*, 29 Ekim 2015.

54 "Prince Charles Hosts Evening for British- Armenian Charitable Projects", *Asbarez*, 30 Ekim 2015.

55 "Armenian Diaspora", *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_diaspora Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

1915 olaylarından soykırım olarak bahsedilmiş ve bu sıfatla tanınması istenmiştir.⁵⁶

Siyasi alana gelince, bazı milletvekillerinin Avrupa'daki kimi akımların etkisi altında 1915 olaylarının soykırım olarak kabul edilmesi için çaba harcadığı görülmektedir. Parlamentoda 1915 olayları hakkında yapılan bir girişimde İrlanda Dışişleri Bakanlığının yukarıdaki açıklaması, çok sayıda Ermeninin ölmesine neden olan trajik olaylardan bahsetmekle beraber, soykırım sözcüğünü kullanmamıştır. Buna uygun olarak da İrlanda Cumhurbaşkanı Michael Daniel Higgins bu vesileyle Ermenilerin büyük acıları için İrlanda halkının sempati duyduğunu ifade etmiştir.⁵⁷ Başbakan Edna Kenny de Ermenilerin maruz kaldığı ve 1,5 milyon kadar kişinin ölümüne neden olan olaylar için Ermeni halkına sempati bildirmiştir.⁵⁸ Son olarak, 1915 olayları için Ermenilere sempati duygularını en üst düzeyde ifade edilmesine karşın bu olayların soykırım olarak nitelendirilmesinden kaçınılmıştır.

Diğer yandan İrlanda Dışişleri Bakanlığının yukarıda değindiğimiz açıklamasında, İrlanda'nın Ermenistan ve Türkiye'yi bölgenin ve kendi halklarının iyiliği ve ortak gelecekleri için her fırsattan yararlanarak ikili ilişkileri geliştirmeleri çağrısında bulunmuştur.⁵⁹

12. İSPANYA

Bu ülkedeki Ermeniler, genellikle Ararat Ermeni Birliği aracılığıyla İspanya Millet Meclisi ve Senatusunda Ermeni soykırım iddialarını tanınması için çaba harcamakta ancak başarılı olamamaktadır.

Son olarak, 2015 yılında İspanyol Senatosu, Katalonya Bölgesinde küçük bir siyasi grup olan Entesa tarafından bu yönde yapılan bir öneriyi 130 aleyhte (14 lehte 68 çekimser) oyla reddetmiştir. İktidardaki Halk Partisinden Jose Maria Chiquillo bu reddin gerekçesi olarak Parlamentonun kendisini tarihçilerin ve ya mahkemenin yerine koyamayacağını göstermiştir.⁶⁰

Milli Meclisler düzeyindeki başarısızlık, Ermenilerin Bölge ve Kent Meclislerinden soykırım iddialarını tanıyan kararlar çıkartmaya yöneltmiştir.

56 "Church of Ireland Calls for Recognition of Armenian Genocide", *Asbarez*, 29 Nisan 2015.

57 "L'Irlande ne reconnaîtra pas le massacre des Arméniens çomme un génocide", *Armnews*, 20 Nisan 2015.

58 "Ireland's PM Expresses Solidarity with Armenians on "Massacre" Centenary", *Armnew.am*, 24 Nisan 2015.

59 "Ireland's PM Expresses Solidarity..."

60 "Spain Reject Armenian Claims Over 1915 Events", *Daily Sabah*, 13 Mayıs 2015.

İspanya’da 17 özerk bölge ve 2 özerk kent vardır. 17 bölgeden dördü soykırım iddialarını kabul etmiş olup adları şunlardır; Bask Bölgesi (2007), Katalonya Bölgesi (2010), Navarra Bölgesi (2014), Balear Adaları (2015).

Buna karşın, bu iddiaları kabul etmiş olan kent sayısı daha fazladır. 2015’den önce Mislata, Burjassot kentleri; 2015’te San Sabastian, Betera, Xirivella, Manises, Punto, Bilbao Merida, Sante Margarita ve Silla kentleri; 2016’da ise Carcaixent, Alaquas et Elda kentleri bu konuda kararlar almışlardır. Bu kentlerin çoğu küçüktür. Ermenilerin, soykırım iddialarını bölge ve kent meclislerine kabul ettirerek federal meclisleri etkileme politikasının şu ana kadar bir sonuç vermediği görülmüştür.

13. İSVEÇ

İsveç’te nispeten az sayıda Ermeni bulunmaktadır. Türkiye’den göç etmiş Süryaniler ve az sayıda Keldanilerin sayısı Ermenilerden daha fazladır. Bu iki grubun Ermeni soykırımı varsayımını desteklemesi Ermenilerin bu ülkedeki başlıca gücünü oluşturmaktadır. Ancak uzun yıllar İsveç Parlamentosundan soykırım iddialarını benimseyen bir karar çıkmasını sağlamak mümkün olamamıştır. Bunun başlıca neden İsveç hükümetlerinin, Türkiye ile olan ilişkilerini korumak endişesiyle bu tür bir karara karşı çıkmış olmalarıdır. Ancak çeşitli girişimlerden sonra İsveç Parlamentosu 12 Mart 2011 tarihinde Ermenilerden başka Süryani, Asuri, Keldani ve Pontus’lu Rumlara soykırım yapıldığını ileri süren bir kararı, bir Türk asıllı bir milletvekilinin verdiği iddia edilen bir oy farkla kabul etmiştir.⁶¹ Ayrıca bu kararda adı geçen beş gruba soykırım yapıldığını kabul etmesi için İsveç Hükümetinden Avrupa Birliğinde ve Birleşmiş Milletlerde girişimde bulunması istenmiştir. Ancak İsveç Dışişleri Bakanı Karl Bilt bu karara tarihi olayların siyasi alanda değerlendirilmemesi ve ilgili taraflar arasında tartışılması gerektiğini bildirerek, parlamentoda da oy birliğini sağlayamadığını vurgulayarak karşı çıkmış diğer yandan kararın Türkiye- Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine de katkı yapmayacağını belirtmiştir. Böylece bir oy farkla alınan karar fiiliyatta hiçbir sonuç doğurmamıştır. Bu nedenle lehte oy verenler, kararın Hükümet tarafından benimsenmesi için çaba göstermeye devam etmişlerdir.

Sosyal Demokrat Partisi Lideri Stefan Löfven 2014 seçimlerinden önce, muhtemelen Ermeni, Süryani, Keldani, Asuri ve Pontus’lu Rumlara uygulanabilirlik amacıyla, seçimi kazandığı takdirde bu halklara karşı uygulanan soykırımların yeni hükümet tarafından tanınacağını söylemiş, ancak

61 *Ermeni Araştırmaları*, No. 35, ss. 36-37.

2 Ekim 2014'te hükümeti kurduktan sonra bu konuda bir karar almamış ve konunun incelenmekte olduğunu belirtmekle yetinmiştir.⁶² Dışişleri Bakanı Margot Wallstrom ise “100. Yıl” için kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda soykırım deyimini kullanmaktan kaçınarak “trajik olaylar” demeye yeğlemiştir.⁶³

Wallstrom kısa bir süre sonra Parlamentoda yaptığı bir konuşmada 1915 olaylarını incelemek için uzmanlardan, politikacılardan ve tarihçilerden oluşacak bağımsız bir komisyon kurulacağını, bu komisyonun varacağı sonuçların uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirileceğini söylemiştir.⁶⁴ Bu komisyonun kurulması İsveç Hükümetinin 1915 olaylarını soykırım olarak tanımlayan 2010 yılı Parlamento kararını tanımadığını, en azından yetersiz bulduğunu göstermektedir. Bu komisyonun ne gibi bir karar alacağı şimdiden kestirmek mümkün olmamakla beraber, Türk tarafı çok çaba harcamadığı takdirde, genel olarak Avrupa'ya hakim olan, 1915 olaylarının soykırım olduğu kanısının galip gelmesi olasıdır.

Son olarak Ermenilerin İsviçre'de “100. Yıl”ın gösterişli bir şekilde anılması için gayret gösterdikleri, bu arada parlamento binasında bir tören,⁶⁵ Stockholm Katedralinde büyük bir ayin⁶⁶ düzenlendiğini, Stockholm'ün yaklaşık 200 km Batısında küçük bir şehir olan Örebro'da “Ermeni soykırımı kurbanlarının” anısına bir anıt dikildiğini⁶⁷ söylemek mümkündür. Diğer yandan halen muhalefette olan İsveç Solcu Partisi Ermeni, Süryani ve Pontus Rumları “soykırımları” hakkında bilgiler konması için girişimlerde bulunmaktadır.⁶⁸

14. İTALYA

Bu ülkede küçük ancak kamuoyu üzerinde etkili bir Ermeni Diasporası mevcuttur. Ayrıca Vatikan'ın dini nedenlerle Ermenilerden yana tutum almış olması da İtalyan kamuoyunu etkilemektedir.

Başkan Sarkisyan Nisan 2015 ayında İtalya'ya bir ziyaret yapmış aynı zamanda

62 “Swedish PM Backtracks on Pledge to Recognize Armenian Genocide”, *Reuters*, 23 Nisan 2015.

63 “Swedish-Assyrian MP : Swedish MFA Supports Turkey and its Denial Policy”, *news.am*, 16 Nisan 2015.

64 “Sweden To Set Up Commission into 1915 Deaths”, *videonewsus*, 8 Mayıs 2015.

65 “Swedish Parliament Hosts Armenian Genocide Centenary Commemoration Event”, *Panorama.am*, 2 Mayıs 2015.

66 “Swedes Commemorate Anniversary of Armenian Genocide”, *Radio Sweden*, 24 Nisan 2015.

67 “Monument Dedicated to Armenian Genocide Opens in Sweden”, *news.am*, 29 Mayıs 2015.

68 “Sweden's Left Party Proposes to Include Materials on Armenian Genocide in School Textbooks”, *panorama.am*, 15 Mayıs 2015.

Papa'nın 12 Nisan 2015 tarihinde düzenlediği ve Türkiye'nin şiddetli eleştirilerine neden olan⁶⁹ özel ayine de katılmıştır. Türkiye'nin bu tutumu İtalya'da eleştirilere neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Paolo Gentiloni Türkiye'nin bu set tonunun haklı bulunamayacağını, zira 15 yıl önce Papa Jean-Paul II' nin de bezer ifadeler kullanmış olduğunu söylemiştir.⁷⁰ İtalyan Başbakanı Mateo Renzi daha ileri giderek Papa'nın 100. yıl önce vuku bulmuş olaylara değindiğini, kendi kanısına göre, sadece Türkiye için değil herkes için amacın Avrupa ile entegrasyon olup ortak değerlere saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁷¹

Bu sözlerde Ermenilere hak vermekten ziyade Papa'ya arka çıkılması düşüncesi hâkimdir. Ancak, İtalya Parlamentosunun Ermeni soykırımı iddialarını daha 2000 yılında tanımış olduğunu ve başlıca İtalyan kentleri Meclislerinin aynı şekilde hareket etmiş olduklarını⁷² hatırdan çıkarmamak gerekmektedir.

İtalya 20 adet bölgeye ayrılmış bulunmaktadır. Her bölgenin kendi meclisi ve idaresi vardır. 2015 yılında bu bölge meclislerinden üçü soykırım iddialarını kabul eden kararlar almıştır. Bunlar Toscana (Mart), Lombardia (Haziran) ve Abruzzo (Ekim)'dur. 2016 yılında ise Nisan ayında Sicilya Bölgesi soykırım iddialarını oybirliği ile kabul etmiştir. Karada ayrıca Ermeni Halkının tarihi gerçeğin tanınması için verdiği mücadelenin desteklediği de belirtilmekte ve ayrıca Sicilya yerel yönetiminden ve İtalyan Hükümetinden Ermeni soykırımının uluslararası tanınması için yardımcı olması istenmiştir.⁷³ İtalya'da daha önce, 2000 yılında Roma Bölgesi parlamentosu da benzer bir karar almıştı.

Son olarak İtalya Senatosunun 2015 Şubat ayında soykırım ve insanlığa karşı suçları inkâr edenlerin üç yıla kadar hapsini öngören bir kanun tasarısı kabul ettiğini ve yasalaşması için Meclise gönderdiğini belirtelim. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Perinçek kararından sonra ırkçı nefret sonucu olmadıkça soykırım iddialarını kabul etmeyenlerin cezalandırılması güç görünmektedir.

69 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 104-106.

70 "Turkey Response to Pope's Armenian Genocide Remark Unjustified"- Italian FM", *ARKA*, 14 Nisan 2015.

71 "Matteo Renzi Supports Pope Francis's armenian Genocide Statement", *Armenpress*, 17 Nisan 2015.

72 Şimdiye kadar 41 İtalyan Kenti Meclisi Ermeni soykırımı iddialarını tanıyan kararlar kabul etmiştir. Bunlar arasında Milano (1997), Parma (1997), Venedik (1998), Floransa (1998), Cenova (1998) ve Roma (2000) gibi büyük kentler de bulunmaktadır.

73 "Provincial Parliament of Sicily Recognizes Armenian Genocide", *ARKA*, 21 Nisan 2016.

15. İZLANDA

İzlanda Eğitim Bakanı Illugi Gunnarsson gazetecilere Ermeni Halkının korkunç olaylar geçirdiğini, bunların tekrarlanmaması için tarihin incelenmesi ve hatırlanmasının önemli olduğunu söylemiştir. İzlanda'nın neden Ermeni soykırımını tanımadığına ilişkin bir soruyu ise Hükümet adına konuşamayacağını, ancak şahsen Ermeni milletine sempati duyduğunu ve acılarını paylaştığını belirtmiştir.⁷⁴

16. KIBRIS (Güney Kıbrıs Yönetimi)

Her konuda Yunanistan'ın taklit etmek gibi bir tutum içinde olan Güney Kıbrıs, Yunanistan'ın bir "inkâr" yasası kabulünden sonra benzer bir yasayı, cezaları daha da arttırarak (5 yıla kadar hapis, 10 bin Avro para cezası) Mart 2015 ayı sonunda oybirliği ile Meclisinden geçirmiştir.⁷⁵ Oylama sırasında Güney Kıbrıs'a bir ziyaret yapmakta olan Ermenistan Meclis Başkanı Galust Sakayan da hazır bulunmuştur.⁷⁶

Gerek kabul ediliş tarihinin 24 Nisan'a yakın olması, gerek oylaması sırasında Ermenistan Millet Meclis Başkanının hazır bulunması söz konusu kanunun gerçek bir gereksinimden ziyade bir propaganda girişimi olduğunu düşündürmüş ve Yunan kanununa sessiz kalan Türkiye Güney Kıbrıs kanununa tepki göstermek durumunda kalmıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç basının bu konudaki bir sorusuna şu cevabı vermiştir: "GKRY'nin söz konusu tasarrufu bizim için yok hükmünde olup, yoruma da müstahak değildir. Öte yandan, 1915 olaylarını, güncel ve basit siyasi hesapları kullanarak her vesileyle istismar etmeye çalışanların bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da hiçbir sonuç elde edemeyeceği şüphesizdir."⁷⁷

Bu konuda KKTC'de tepki göstermiştir. Cumhurbaşkanlığından yapılan bir açıklamada kitle halinde öldürmeler, etnik temizlik yapanların Akrita planı mimarlarının bu konuda 8 soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları) bir şey söylemeye hakları olmadığını ayrıca Ada'da adil ve devamlı bir anlaşmaya varılması çabalarının arttığı bir zamanda bu kanunun kabul edilmiş olmasının dikkat çekici bulunduğunu belirtildi.⁷⁸

74 "Iceland Minister: I Share pain of Armenian People", *News-news.am*, 16 Mayıs 2015.

75 "Cyprus Criminalizes Denial of Armenian Genocide", *Armenian Weekly*, 2 Nisan 2015.

76 "Le Parlement chyriote voté à l'unanimité...", *Armenews*, 10 Nisan 2015.

77 "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in GKRY'nin "Soykırımın İnkârı Suçu" ile İlgili Olarak Kabul Ettiği Yasa Değişikliği Hakkındaki Bir Soruya Cevabı", Türkiye Cumhuriyeti Frankfurt Başkonsolosluğu, 2 Nisan 2015.

78 "TRNC Condemns Laws on Armenian Genocide Allegations over 1915 incidents", *Anadolu Ajansı*, 3 Nisan 2013.

Güney Kıbrıs Başkanı Nikos Anastadiades beraberinde ülkenin üç büyük partisinin üyeleri olduğu halde 24 Nisan'da Erivan'da yapılan törenlere katıldı.⁷⁹ Bu törenlere sadece dört ülkenin devlet başkanının katılmış olması Anastadiades katılımına dikkatleri çekti. Ancak Putin ve Hollande'ın yanında Anastadiades (veya Sırbistan başkanı Tomislav Nikolic) bulunması iki büyüğün yanında iki küçüğün yer almasının Ermenilerin davetine fazla katılım olmadığını da gösterdi.

Güney Kıbrıs Başkanı törende yaptığı konuşmada Kıbrıs ve Ermenistan'ın el ele vererek soykırımı yapanları kınamalarının normal olduğunu belirterek iki ülkenin Türkiye karşıtlığına gönderme yaptı. "100. Yıl'ın" Güney Kıbrıs'ta anılmasına gelince Ermenistan Meclis Başkanı Sakayan yukarıda değindiğimiz ziyaret sırasında "Ermeni Soykırımı" konusunda düzenlen bir serginin açılışına da katıldı.⁸⁰ 24 Nisan'da Lefkoşa'da Ermeni Kilisesine doğru bir yürüyüş düzenlendi.⁸¹ Ayrıca "100. Yıl" anısına Ermenistan ve Güney Kıbrıs tarafından ortaklaşa bir pul dizisi bastırıldı.⁸² Ayrıca dini ayinler yapıldı.

Güney Kıbrıs'ın "100.Yıl"ın anılması etkinliklerine bu derecede yoğun şekilde katılmasının tek nedeni Türkiye karşıtlığı ve bu karşıtlığı kendi ve dünya kamuoyuna göstermektir. Ancak bu davranışın Türkiye ile ileride olabilecek ilişkiler üzerinde olumsuz etkiler yapması olanağı da mevcuttur.

Kıbrıslı Rumların bu aşırı tutumları 2016'da da devam etmiştir. Başkan Anastasiades Ermeni soykırımının insanlık tarihinin yüz karası olduğunu söylemiş Meclis Başkanı Omirou Türkiye'nin etnik temizlik ve yayılmacı politikasını kınadıktan sonra soykırımın uluslararası tanınması için Ermenistan'ı desteklediklerini ifade etmiştir.⁸³

17. LETONYA

Ermenilerin soykırım iddialarını kabul ettiremedikleri ülkelerden biri de Letonya'dır.

Ermenistan Millet Meclisi Başkan Yardımcısı Edvard Şarmazanov bu ülkeye resmi bir ziyarette bulunmuş ve başkent Riga'da, Ermenistan Soykırım Müzesi

79 "Cyprus President to visit Tsitsernakaberet with Representative Delegation", *Armenpress*, 8 Nisan 2015.

80 "Armenian Genocide Exhibition Opens in Cyprus", *News.am*, 4 Nisan 2015

81 "Hundred March in Cyprus to Recall Armenian Massacres", *Agence France Press*, 24 Nisan 2015.

82 "Marking the Armenian Genocide Centenary in Cyprus", *Cyprus-mail.com*, 31 Mart 2015.

83 "Cyprus condemns Armenian Genocide on 101st anniversary", *Armradio.am*, 26 Nisan 2016.

ve Enstitüsü tarafından “Ermeni Soykırımı: Dünya Basınında İlk Sayfa’da” başlıklı bir sergi açılmıştır.

Burada bir konuşma yapan Şarmazanov Türkiye-Ermenistan ilişkilerine temasla Türkiye yi inatçı bir şekilde “inkâr” politikasını sürdürmekle eleştirmiştir. Letonya Meclisi Başkan Yardımcısı Inese Libina-Egnere ise Letonya’nın Ermeni Halkının acısını anladığını belirtmekle yetinmiştir.⁸⁴

Daha sonra, Mayıs ayında Riga’da düzenlenen Avrupa Birliğinin Doğu Ortaklığı Zirve Toplantısına katılan Serj Sarkisyan, Letonya Başkanı Andris Berzings ile de görüşmüşse de Türkiye ile ilişkilerin ele alındığına dair bir habere rastlanmamıştır.⁸⁵

18. LİTVANYA

Ermenistan Meclisi Başkan Yardımcısı Edvard Şarmazanov devlet adamlarını 24 Nisan’da Erivan’da yapılacak törenlere katılmaya ikna etmek ve yoksa Ermeni soykırım iddialarının parlamentolarca kabul edilmesini sağlamaya çalışmak için bazı ülkelere yaptığı ziyaretler sırasında Vilnius’e de uğramıştır. Ancak Litvanya’da “100. Yıl” için yapılan başlıca etkinlik 13 Mart 2015 tarihinde Litvanya Milli Kütüphanesinde, Ermenistan’daki Soykırım Müzesi ve Enstitüsü tarafından “100.Yıl” münasebetiyle bir sergi açılması olmuştur.⁸⁶ Açılıшта konuşan Şarmazanov Serginin Türkiye dâhil, hiçbir ülkenin aleyhine olmadığını, tarihi adaletin yerine getirilmesi ve soykırımların uluslararası alanda tanıtılması ve kınanmasını amaçladığı gibi çelişkili ifadelerde bulunmuştur.

Litvanya Parlamentosunun 2005 yılında Ermeni soykırımı iddialarını tanıyan bir karar almasından sonra Litvanya Hükümetleri daha sonra konuya imkânlar ölçüsünde karışmamak şeklinde özetlenebilecek bir tutum benimsemiştir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanı Linkevicius 24 Nisan’da yaptığı bir konuşmada, 1915 olaylarını 20. asrın en büyük trajedilerinden biri olarak nitelemekle beraber, soykırım kelimesini kullanmaktan kaçınmıştır.⁸⁷

84 “Cyprus condemns Armenian Genocide...”

85 “Armenia is Interested in Expanding Cooperation With Latvia, EU”, *Baltic News Service*, 21 Mayıs 2015.

86 “Armenian Genocide Exhibit Opens in Vilnius”, *Armradio*, 17 Mart 2015.

87 “Lithuanian Formin Calls Armenian Massacre “Tragedy” not “Genocide”, *Baltic News Service*, 24 Nisan 2015.

19. LÜKSEMBURG

Daha önde de bildirdiğimiz gibi,⁸⁸ Lüksemburg tüm komşularının soykırım iddialarını kabul etmiş olması, Papa'nın da aynı şekilde davranması ve Avrupa Parlamentosunun da 15 Nisan 2015 de bu konuda bir karar almış bulunması Lüksemburg'u aynı yöne itmiştir. Bu kararın Türkiye'nin şiddetli itirazlarını çekmesi üzerine Lüksemburg Dışişleri Bakanı Jean Asselborn, soykırım deyiminin uluslararası hukukta belli bir yasal tanımının olduğunu ve bu tür suçların yetkili mahkemelerde ele alınması gerektiğini ifadeyle hükümetin parlamento ile aynı görüşte olmadığını belirtmeye çalışmıştır.⁸⁹

20. MACARİSTAN

Ermenilerin soykırım iddialarını Parlamentosuna kabul ettiremedikleri ülkelerden biri de Macaristan'dır. Ancak her fırsatta bu konuda girişim yapmaya devam etmektedirler. Macaristan Parlamentosu'nda, 5 milletvekili bulunan "Politika Başka Türü de Olur" Partisi (LMP), soykırım iddialarının gündeme alınması için Dışişleri Komisyonu'na bir önerge verdi. Türkiye Büyükelçisi Şakir Fakılı'nın da hazır bulunduğu bu toplantıda Komisyon üyelerinden sadece ikisi önergenin kabul edilmesi yönünde oy kullanınca önerge kabul edilmedi.⁹⁰

Bu girişimin dışında "100.Yıl" konusunda en büyük etkinliğin 23 Mayıs 2015 tarihinde Budapeşte'nin en büyük kilisesi olan St. Stephen Katedralinde (Macarca "Szent István-Bazilika") yapılan ayin oldu. Bu ayine üst düzey politikacı olarak Macaristan'ın Hıristiyan-Demokratlar partisi başkanı Peter Harakh'ın katıldığı görüldü.⁹¹

21. POLONYA

Bu ülkenin Parlamentosu 2005 yılında, başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa Birliği üyeleri parlamentolarıyla birlikte Ermeni soykırım iddialarını kabul eden bir karar almıştı. Ermenistan ve Polonya arasında Sovyetler Birliği dönemine dayanan iyi ilişkiler mevcut olmakla beraber Polonya

88 *Ermeni Araştırmaları*, No.51, ss. 165-166.

89 *Ermeni Araştırması*, No. 52, s. 30.

90 "Büyükelçi Ermeni yasa tasarısını engelledi", *Aktüel*, 9 Mayıs 2015.

91 "Budapeşte'de Ermeni Soykırımının 100.yıldönümü için ayin düzenlendi", *Ermeni Haber Ajansı*, 25 Mayıs 2015.

Hükümetlerinin, olasılıkla Türkiye ile iyi ilişkilerini sürdürebilmek amacıyla, Ermeni soykırım iddiaları konusuna pek sıcak bakmak istemedikleri kanısı edinilmektedir.

Her ne kadar, Polonya Parlamentosu üyesi ve Avrupa Parlamentosu Başkan Yardımcısı Richard Charneski Ermeni soykırım iddiaları konusunda Polonya Meclisine bir karar tasarısı sunulacağını ve bu tasarının 24 Nisan'dan önce onaylanacağını söylemişse de⁹² bu gerçekleşmemiştir. Birçok ülkede olduğu gibi Polonya'da da "100. Yıl" için bazı dini ayinler, sergiler vb. düzenlenmesiyle yetinilmiştir.

22. ROMANYA

Romanya'da da yıllardan beri soykırım iddialarını kabul eden bir parlamento kararı alınmasına çalışılmakta, ancak bu ülkenin Türkiye ile olan yakın ilişkileri dikkate alınarak bu gerçekleşmemektedir. 2015 yılında da bu durum değişmemiş ancak Romen Başbakan İohannis Ermeni trajedisini tanımının gerekli olduğu ve herkesi bu trajediyi tanımaya ve uzlaşmaya mecbur ettiği gibi hayli belirsiz ancak Ermenileri memnun ettiği anlaşılan bir beyanda bulunmuştur.⁹³

23. SLOVAKYA

Slovakya Parlamentosu, bazı Avrupa Birliği ülkeler parlamentolarının aldığı kararların etkisi altında, 2004 yılında Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar kabul etmişse de, "100. Yıl" için yeniden bu tür bir karar alınması söz konusu olmamış ve bu ülkedeki Ermenistan Büyükelçiliğinin soykırımı ilişkin olarak açtığı bir sergi başlıca etkinliği oluşturmuştur.⁹⁴

24. YUNANİSTAN

Daha önce bildirdiğimiz gibi,⁹⁵ Yunanistan Meclisi 9 Eylül 2014 tarihinde soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçları ret veya inkâr eden kişilerin cezalandırılmasını öngören bir kanun kabul etmiştir. Buna göre söz konusu kişiler 3-6 ay hapse ve 5-20 bin Avro para cezasına çarptırılabilirlerdir.

92 "Parliament of Poland has Drafted New Resolution on Armenian Genocide", *Armenpress*, 17 Mart 2015.

93 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, s. 163.

94 "Armenian Genocide on the Front Pages of Internation Newspapers Expo in Slovakia to Run Until August 30", *Panorama.am*, 6 Ağustos 2015.

95 *Ermeni Araştırmaları*, No. 49, s.45.

Avrupa Parlamentosunca 2008 yılında kabul edilen “Çerçeve Kararı’nda” bu husus yer aldığından ve bazı Avrupa ülkeleri mevzuatında bu cezalandırma esasen bulunduğundan, Yunan Meclisinin bu kanunun kabul etmiş olması ilk bakışta normal olarak görülmektedir. Ancak bu kanunda “uluslararası mahkemelerin ve Yunanistan Meclisi’nin tanıdığı soykırım suçları” deyiminin kullanılmış olması Yunanistan’ın da taraf olduğu Birleşmiş Milletler 1948 Sözleşmesinin 6. Maddesine uymadığı görülmektedir. Bu maddeye göre bir olayın soykırımın saptanması olayın vuku bulduğu ülkenin yetkili bir mahkemesi veya uluslararası ceza mahkemesi tarafından yapılabilmektedir. Buna göre parlamentoların bir olayı soykırım olarak tanımlamaları hakkı yoktur; tanımladıkları takdirde bu ancak ifade özgürlüğü içinde mütalaa edilebilir ve hukuki bir sonuç doğurmaz. Diğer yandan herhangi bir uluslararası mahkemenin de bir olayı soykırım olarak tanımlaması yeterli değildir. Bu mahkemenin Uluslararası Ceza Mahkemesi olması gerekmektedir ki günümüzde bu mahkeme Roma Statüsüyle kurulmuş mahkemedir. Söz konusu Yunan kanunu ise Meclisin uygun gördüğü herhangi bir olayı soykırım olarak kabul etmektedir. Diğer yandan Türkiye karşıtı birkaç ülkenin katılımıyla bir “uluslararası” bir mahkeme kurup, bu mahkemeden herhangi bir olay için soykırım kararı çıkartmak mümkündür.

Uygulamaya bakıldığında Yunanistan Meclisinin 1994 yılında Pontus olaylarını, 1996 yılında 1915 olaylarını ve 1998 yılında da “Küçük Asya” olaylarını (Kurtuluş Savaşı kastedilmektedir) soykırım olarak kabul eden kararlar almış olduğu görülmektedir. Yukarıda açıkladığımız uluslararası hukuka göre bu olayların hiç biri soykırım değildir. Bu husus zaman zaman Yunanistan’da dahi dile getirilmiştir. Nitekim son olarak 9 Eylül 2014 tarihli kanuna 152 Yunan tarihçi bir bildiri yayınlamaya karşı çıkmış ve bu yasayı fikir özgürlüğüne aykırı bulmuşlardır. Ayrıca bu kanunun, Meclis’te oturuma katılan 99 milletvekilinden 3’ün çekimser, 42’sinin karşı, 54’ü ise olumlu oyu ile kabul edilmiş olması da⁹⁶ birçok Yunan milletvekilin kanuna karşı olduğunu açıkça göstermektedir.

Yunan Meclisinde 9 Eylül 2014 tarihinde kabul edilen kanuna “Talat Paşa Komitesi tepki göstermiş olup bu komite üyelerinden oluşan 20 kişilik bir grup, “Yunan kamuoyunu bilgilendirmek ve Türkiye’ye yönelik emperyalist soykırım iddialarını geçersiz kılmak” için Yunan Parlamentosu önünde bir bildiri okumak üzere Atina’ya gitmişler, ancak hava alanından geri çevrilerek ülkeye sokulmamışlardır.⁹⁷

96 “Yunan Tarihçiler soykırım yasasını reddetti”, *Aydınlık*, 3 Ocak 2015.

97 “Talat Paşa Komitesi Yunanistan’a Alınmadı”, *Sözcü*, 9 Ocak 2015.

“100.Yıl”ın Yunanistan’da nasıl anıldığına gelince Atina’da bazı bakanların katıldığı toplantılar yapılmış,⁹⁸ dini ayinler düzenlenmiş, Atina’da T.C. Büyükelçiliği, Selanik ve Gümölcine başkonsoloslukları yakınında gösteriler yapılmıştır.⁹⁹

Daha sonra 20 Mayıs 2015 tarihinde Atina’da düzenlenen “Soykırım: Kınamak Zorunludur” başlıklı bir konferansa Ermenistan Millet Meclisi Başkanı Şavarş Koçaryan da katılmış ve yaptığı konuşmada Ankara’nın Hıristiyan halklarının soykırımını inkâr etmekle bir yüzyıl önce Jön Türkler tarafından işlenen menfur suça ortaklık ettiğini ileri sürmüştür.¹⁰⁰

Sonuç olarak Yunanistan’da “100. Yıl”ı anma konusunda birçok etkinlikler yapılmış olmakla beraber, Cumhurbaşkanı, Başbakan veya Millet Meclisi Başkanı gibi yüksek düzeyde bir resmi yetkilinin Erivan’da 24 Nisan’da düzenlenen törenlere katılmamış olduğu da dikkatleri çekmektedir.

İkili düzeyde Yunanistan ve Ermenistan’ın öteden beri her alanda işbirliği yapma çabası içinde olmuşlar, özellikle askeri işbirliğine önem vermişlerdir. Başkan Sarkisyan’ın 15 Mart 2016 tarihinde Yunanistan’a yaptığı resmi ziyaret sırasında iki ülke halkının güvenliğinin birbirine bağlı olduğunu söylemesi¹⁰¹ Türkiye’ye karşı olduğu için bu işbirliğini istediklerini ortaya koymaktadır. Ne var ki coğrafi uzaklık ve iki ülkenin maddi olanaklarının fazla olmaması bu işbirliğini sınırlı tutmuştur.

Ermenistan’ın Yunanistan ile olan ilişkilerine özel bir önem vermesinin bir diğer nedeni de, bu ülkenin Avrupa Birliğinde Ermenistan’ın bir tür avukatlığını yapmasıdır. Rusya’nın baskısıyla Avrasya Ekonomik Birliğine giren Ermenistan, Avrupa Birliği ile olabildiğince güçlü bağlar kurmak ve korumak istemektedir.

Sarkisyan’ın Yunanistan’a yaptığı ziyaret sırasında Yunan Cumhurbaşkanı’nın bazı ifadeleri ve Başbakan Cıpras’ın “Halklarımız tarihi paraleldir. Ermeniler ve Pontus’lu Rumlara yapılan iz bıraktığı bir tarihtir”¹⁰² sözleri, iki ülkenin soykırım iddialarını da esas alarak bir işbirliğine girmek arzularını ortaya

98 “Events and marches commemorate Armenian Genocide centennial in Greece”, *thetoc.gr*, 26 Nisan 2015

99 “Events and marches commemorate...”

100 National Assembly of the Republic of Armenia 21/05/2015 | News release Eduard Sharmazanov Delivers a Speech at the Conference “Genocide: the Condemnation is Obligatory” Held in the Hellenic Parliament”, National Assembly of the Republic of Armenia, 21 Mayıs 2015.

101 “Sargsyan: Armenia and Greece people’s security is interrelated”, *News.am*, 15 Mart 2016.

102 Dışişleri’nden Yunanistan ve Ermenistan’a tepki: Türk kimliğine yönelik karalama”, *sputniknews*, 18 Mart 2016.

koyduğundan Türk Dışişlerinin tepkisini seçmiştir. Bakanlık Sözcüsü Tanju Bilgiç bu konuda kendisine yöneltilen bir soruya şu cevabı vermiştir: “Söz konusu açıklamalar Yunanistan ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin ve dayanışmanın Türk kimliğine yönelik ortak bir husumet ve karalama üzerine inşa edildiğini gösteren hastalıklı bir anlayışın ürünüdür. Türkiye ve Türk milleti, hukuk dışı, gerçeklikten kopuk, tek yanlı ve saplantılı bir tarih dayatmasını her fırsatta gündeme getirenlere hiçbir şekilde itibar etmeyecektir.”¹⁰³

Bu sözlere cevap veren Yunanistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Kostantinos “Türkiye tarihin kendi iddialarına uygun olmadığı durumlarda bunun tarih için iyi olmadığına inanıyor. Ancak ucuz ve ikiyüzlü söylemler için zaman çok tehlikelidir. Açıkçası Türkiye Cumhuriyeti takıntılarını bırakmalı ve kendi tarihi ile hesaplaşmalıdır. Yunanistan bu zor işi için Türkiye’nin yanında olacaktır ” gibi pek anlaşmayan bir cevap vermiştir.¹⁰⁴

Bu tartışmaya Ermenistan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tigran Balayan da katılarak, “İnkâr Devlet politikasının temel direği yapmak Türkiye’yi kendi tarihi ile yüzleşmek sorumluluğundan muaf kılmaz” demiştir.¹⁰⁵

BB - DİĞER AVRUPA ÜLKELERİ

1. BOSNA-HERSEK

Ermenistan Hükümeti 24 Nisan törenlerine katılması için bu ülkeyi de davet etmişti. Bosna-Hersek gibi üniter bir yapıya sahip olmayan bir devlette hangi taraf veya tarafların bu davete icabet edeceğinin bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Ülkeyi oluşturan iki ana siyasi oluşumdan “Sırp Cumhuriyeti” Başkanı Milorad Dodik daveti kabul etmekle Sırbistan ile aynı politikayı izlemiştir. Dodik aynı zamanda “Sırp Cumhuriyeti” Parlamentosuna Ermeni soykırım iddialarını taniyan bir karar tasarısı da sunmuştur.¹⁰⁶

Bu ziyarette kamuoyunun dikkatini çeken bir olay, Dodik’in Erivan’a giderken, Türkiye’nin uçağına Türkiye’nin hava sahasından geçmek izini vermediğini

103 “Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç’in, Yunanistan Başbakanı Çıpras ve Cumhurbaşkanı Pavlopulos’un, Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan’ın Yunanistan’ı Ziyareti Vesilesiyle, Osmanlı İmparatorluğu’nun Parçalanışı Sırasında Yaşanan Tarihi Olaylara Atfen Türkiye’ye ve Türk Kimliğine Yönelik Ağır İddialar İçeren Açıklamalarına İlişkin Bir Soruya Cevabı”, *SC-8*, 17 Mart 2016.

104 “Republic Of Turkey Must Abandon Its Obsessions And Come To Terms With Its Historical Record: Greece Foreign Ministry”, *Armenpress*, 18 Mart 2016.

105 “Armenia, Greece Urge Turkey to ‘come to Terms’ with History”, *Armradio.am*, 18 Mart 2016.

106 “Republica Srpska President to Visit Armenian for April 24 Events”, *News.am*, 22 Nisan 2015.

ileri sürerek Bulgaristan'ın Burgaz havaalanında beklemesidir.¹⁰⁷ Türkiye Dışişleri bu konuda yaptığı bir açıklamada bu iddianın gerçekleri yansıtmadığını, Dodik'i taşıyan uçağın Türk hava sahasından geçişi için bir başvuru yapılmadığını, yapıldığı takdirde uçuş izini verileceğini bildirmiştir.¹⁰⁸

2. GÜRCİSTAN

Ermenistan'ın Gürcistan'la bazı sorunları vardır. Bunlar arasında Cevaheti bölgesinde yaşayan Ermeni azınlığının çeşitli şikâyetleri ve Gürcistan'daki bazı kiliselerin durumu da bulunmaktadır. Ayrıca, bilinen nedenlerle Rusya ile ilişkisini kesmiş olan Gürcistan'ın komşusu Ermenistan'ın bu ülke ile yakın ilişkiler içinde olmasından rahatsızlık duyduğu da muhakkaktır.

Buna karşın Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkisi olmadığından, Batı dünyası ile iletişim kurmak için Gürcistan'a muhtaçtır. Bu nedenle de bu ülke ile olacaklar ölçüsünde iyi ilişkiler içinde olmaya çaba göstermektedir. Diğer yandan Gürcistan, siyasi olduğu kadar ekonomik nedenlerden de Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak bu ülkede aşırı sağcı dinci olarak tanımlanabilecek bir kesim Türkiye'yi olduğu kadar Müslüman Gürcülere de karşıdır. Örnek olarak Gürcistan Vatansızlar Birliği Partisi Başkanı David Tarkhan-Mouravi'nin Türkiye'nin bir toprağı bile Türklere ait olmadığını, her şeyin Yunanlıların, Ermenilerin ve Gürcülerin malı olduğunu, 1915'te yaşananların gerçek bir soykırım oluşturduğunu söyleyip, Gürcistan hükümetinden soykırımı tanımasını istemesi gösterilebilir.¹⁰⁹

“100.yıl” münasebetiyle Gürcistan Parlamentosunun Ermeni soykırımını tanıması için bazı girişimler olmuştur. Ermeni azınlığının yaşadığı Ahalkelek bölgesi milletvekili Samuel Petrosyan, Parlatentonun Ermeni soykırım iddialarını tanımasını önermiş ancak bu önerisi kabul edilmemiştir.¹¹⁰

Ayrıca Gürcistan Parlamentosunun Ermeni soykırımı için bir dakika saygı duruşunda bulunması önerisi de Azeri asıllı milletvekilleri karşı çıkmışlardır.¹¹¹

107 “Turkey Does Not Allow Dodik to Fly Over its Territory”, *Armradio.am*, 2015, 22 Nisan 2015.

108 Dışişleri Bakanlığı, SC-15, 22 Nisan 2015. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in Erivan'a Giden Bir Uçağı İzin Vermediğı İddiaları Hakkındaki bir Soruya Cevabı.

109 “Georgian Party Leader Urges Governments to Recognize Armenian Genocide (Not a single acre in Turkey belongs to Turks, everything belongs to Greeks, Armenians...”, *Public Radio of Armenia*, 22 Haziran 2015.

110 “Georgian Parliament Turns down Armenian MP's So-called Genocide Proposal” *AzerTac*, 15 Nisan 2015.

111 “Azerbaijani MPs of Georgian Parliament Oppose the Announcement of a Minute of Silence to So Called Armenian Genocide”, *APA*, 15 Nisan 2015.

Buna karşın Cevaheti Bölgesi Ermenileri, Erivan’da olduğu gibi, “100. Yıl” bir fener alayı düzenleyerek anmışlardır.¹¹² Bu arada, bir ajans haberine göre, 50.000 kadar Ermeninin yaşadığı söylenen Abhazya’da 100. Yıl çeşitli etkinliklerle anılmıştır.¹¹³

3. NORVEÇ

Genelde Ermeni Sorunu konusuna resmen karışmak istemeyen Norveç’te, “100. Yıl” münasebetiyle bu ülkedeki Ermeniler tarafından konser, konferans, seminer, yürüyüş ve dini ayin gibi bazı etkinlikler düzenlenmiştir. Bu etkinliklerin bazılarında, 1920’li yıllarda Milletler Cemiyeti’nin Mülteciler için Yüksek Komiseri olan ve Ermeni mültecilerin yerleştirilmesinde çabalarıyla takdir toplayan tanınmış kâşif, yazar ve Nobel ödülü sahibi Fridtjof Nansen torunlarının yardımlarından yararlanılmaya çalışıldığı gözlenmiştir.¹¹⁴ Diğer yandan İnsan Hakları aktivisti olarak takdim edilen Ragıp Zarakolu’nun Pen Kulübünde bir konuşma yaptığı yayınlanan programda yer almıştır.¹¹⁵

Tanınmış yazar Jahn Otto Johansen ise “Ermeni Soykırımı” başlığını taşıyan bir kitap yayınlamıştır.¹¹⁶ Kamuoyuna yönelik bu etkinliklere karşılık Erivan’daki 24 Nisan törenlerine katılmaya davet edilen Norveç Başbakanı Erna Solberg ne kendisinin ne de dışişleri bakanının törene katılmayacağını, Norveç’in Ermenistan’daki Büyükelçileri tarafından temsil edileceğini söylemiş ve Türkiye ile olan ilişkilerin önemine dikkat çekmiştir. Başbakanlık Müsteşarı Baard Glad Pedersen ise, tarihi konularda kararların tarihçilere bırakılması gerektiğini belirterek bu konu son yıllarda çok tartışıldığı, ancak neyin soykırım sayılıp sayılmayacağı BM kararlarıyla belli olduğunu, bu nedenle tarihçilerin değerlendirilme yapması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁷ Norveç Hükümetinin bu tutumuna Nansen ailesi itiraz etmiştir.¹¹⁸

Oslo Bölge Parlamentosunda milletvekili Merdefe Bertinoğlu Türkiye’nin arşivlerini açtığını ancak Ermenistan’ın bunu kabul etmediğini, bu konunun

112 “Torchlight Procession in Samtskhe-Javakheti. Participants Call on Georgian Authorities to recognize Armenian Genocide”, *Jnews.org*, 23 Nisan 2015.

113 “Armenian Genocide Victims Commemorated in Abkhazia”. *Society RIA Novosti*, 24 Nisan 2015.

114 “Nansen’s Family Joins the Armenian Genocide Recognition March in Oslo”, *Armenpress*, 9 Nisan 2015.

115 “Armenian Genocide Centennial Commemoration Events in Norway”, *Armradio.am*, 9 Nisan 2015

116 “New Book on the Armenian Genocide Published in Norway”, *en.hayernaysor.am*, 25 Ocak 2015.

117 “Ermeni diasporasına Norveç Tokadı”, *internethaber.com*, 17 Mart 2015.

118 “Nansen’s Granddaughter Criticized Norwegian Government’s position on Genocide” *Armenpress*, 26 Nisan 2015.

sadece tarihçiler tarafından ele alınmasının ve siyasi çıkarlar için kullanılmamasının gerektiğini söylemiştir.¹¹⁹

Sonuç olarak Norveç Hükümetinin Ermeni soykırım iddiaları karşısındaki tutumunun büyük ölçüde Türkiye'nin tutumu ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. 2016 yılında da Oslo'da Nansen'in mezarı başında ve ayrıca Bengen şehrinde az katılımlı bazı törenler düzenlenmiştir.¹²⁰

4. RUSYA FEDERASYONU

24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus uçağının, defalarca uyarılmasına rağmen, Suriye yönünden gelerek Türk hava sahasına girdikten sonra Türk uçakları tarafından düşürülmesi Türkiye ve Rusya arasında önemli bir bunalım çıkmasına neden oldu. Rusya birçok alanda Türkiye ile işbirliğini durdurdu veya azalttı. Ayrıca bu olay Rus kamuoyunda Türkiye'ye karşı bir akımın doğmasına neden oldu. Moskova Büyükelçiliğimize ve Rusya'daki diğer misyonlarına saldırılar bile yapıldı. Türkiye Dışişleri Bakanlığı yabancı misyonların güvenliğinin her koşulda sağlanmasının, uluslararası hukuk uyarınca, ev sahibi ülkenin hukuki mükelleflüğünde (yükümlülüğünde) olduğunu resmen Rusya'ya hatırlatmak durumunda kaldı.¹²¹

Bu olayın bu derecede büyümesinin temelinde Türkiye'nin Rus uçağını düşürmekle Rusya'yı tahrik etmek istediği gibi yanlış bir kanı vardır. Aslında Türkiye'nin kendi sınırlarını korumak dışında bir niyeti yoktu.

Rusya'da aşırı milliyetçilik duyguları son yıllarda çok artmış ve Gürcistan'a, Ukrayna'ya ve Kırım'a yapılan müdahaleler sonunda da askeri alanda yenilmezlik inancı belirmişti. Türkiye'nin söz konusu uçağın düşürülmesi bu duygu ve inancı zedelemiş olup bu durumun onarılması için Türkiye'ye karşı aşırı olarak nitelendirilebilecek önlemler alınmış olduğu anlaşılmaktadır. İkinci derecede olmakla beraber, Türkiye'ye karşı uygulanan ticari kısıtlamalar, ekonomik yönden gayet kötü bir durumda bulunan Rusya'ya mecburen tasarruf yaptırmıştır.

Türkiye'ye karşı uygulanan bu önlemler beklenen sonucu vermiş ve yukarıda de değindiğimiz gibi Rus kamuoyunda Türkiye aleyhtarı bir hava belirmiş ve

119 "Le Premier Ministre Norvégien Absent Aux Commemorations de Génocide Arménien", *Armenews*, 19 Mart 2015.

120 "Armenians and Norwegians Commemorated 101st Anniversary of Armenian Genocide Near Memorials of Nansen and Bjor", *Armenpress*, 25 Nisan 2016.

121 Dışişleri Bakanlığının 26 Kasım 2015 tarihli ve 297 sayılı açıklaması

Vladimir Putin'in itibarı artmıştır. Şubat 2016'da yapılan bir kamuoyu yoklamasında cevap verenlerin %35'inin Türkiye ile tüm ilişkilerin kesilmesini istemiş geri kalanların çoğunluğunun da iki ülke ilişkilerinin normale dönmesine hazır olmadıklarını belirtmişlerdir.¹²²

Rus Hükümetinin Türkiye'ye karşı almış olduğu ekonomik önlemler yayında, kamuoyuna pek yansımayan bir askeri önlem de vardır. Rusya, Ermenistan'da Gümrü'deki askeri üssünü yeni helikopter ve füzelerle takviye etmiştir. Türkiye sınırından 10 kilometre uzakta, diğer bir deyimle top atışı mesafede bulunan bu üs, çıkacak bir çatışmada savunulamayacak bir durumdadır. Yapılan takviye'nin üssün bu durumunu ne derecede iyileştirdiği belli değilse de, 2015 Ekim ayında iki Türk helikopterinin yanlışlıkla Ermenistan sınırlarını kısa bir süre ihlal etmesinden çok telaşlanmış olan Ermenileri bir derecede tatmin etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Rus savaş uçağının düşürülmesi Rus Parlamentosunun aşırı kanatlarının da sert tepkilerine ve Türkiye'ye karşı önlem alınması taleplerinin öne sürülmesine neden olmuştur. Bunlar arasında Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyen kişilerin cezalandırılmasını öngören bir karar tasarısının Parlamente'ye sunulması ve 1921 yılı Mart ayında Türkiye ile yapılmış olan Dostluk ve İşbirliği Moskova Antlaşması ile aynı yıl Ekim ayında imzalanmış olan Kars Antlaşmasının feshedilmesinin istenmesi bulunmaktadır.

Ermeni soykırım iddialarını kabul etmeyen kişilerin cezalandırılmasını öngören tasarısı, bu iddialarını reddedenlere 500.000 ruble para cezası verilmesini ve beş yıla kadar da hapsedilmelerini öngörüyor ve bu haliyle, "inkâr" alanında en ağır cezayı oluştuyordu.¹²³

1921 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan Moskova ve Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile imzalanan Kars Antlaşması ise Türkiye ile bu ülkeler arasındaki sınırı tespit ettiğinden, bunların feshedilmesi Türkiye'den toprak istenmesi anlamına geliyordu. Rusya'da milliyetçi çevrelerde Moskova Antlaşmasının Sovyetler Birliğinin zayıf olduğu bir dönemde imzalandığı için geçerli olmaması gibi garip bir fikir vardır. Ancak Sovyetler Birliğinin bu fikre dayanarak 1945 yılında Türkiye'den toprak istediği (Kars ve Ardahan) unutulmamalıdır. Ermenistan'daki milliyetçi çevreler ise Moskova Antlaşmasının Ermenistan'a danışılmadan yapıldığını, Kars Antlaşmasının ise artık bağımsız olmayan bir Ermenistan'ın temsilcisi tarafından imzalandığını ileri sürmüşlerdir. Sovyetler Birliği, Stalin'in ölümünden sonra, 1953 yılında

122 "One Over One-Third of Russian Favor Cessation of Relation With Turkey" *News.am*, 17 Şubat 2016.

123 "View from Yerevan: Armenian Deputy Foreign Minister on Russian- Turkish Tension", *armenianow.com*, 26 Kasım 2015.

Türkiye'ye bir nota vererek toprak talebi olmadığını belirtmiştir. Ermenistan ise ne Sovyetler Birliği döneminde, ne de 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye'den resmen toprak talebinde bulunmamıştır.

Şimdiden söylememiz gerekir ki, ekonomik alanda Türkiye'ye karşı aşırı derecede sert önlemler almış olan Rus Hükümeti, aşağıda ayrıca göreceğimiz üzere, soykırım iddialarını reddedilenlerin cezalandırılması için bir kanun çıkarılmasını uygun görmemiştir. Moskova ve Kars Antlaşmaları için ise bir "inceleme" başlatılmıştır. Bu konuyu da ayrıca göreceğiz.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde beliren bu gerginlik karşısında Ermenistan'ın tutumu ne olmuştur? Önce Rus uçağının düşürülmesinin Ermenistan'da endişeler doğurduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Başkan Serj Sarkisyan, Başbakan Hovik Abrahamyan ve Dışişleri Bakanı Eduard Nalbantyan ilk başta sessiz kalırken, sanki bu olay sadece askeri açıdan önemliymiş gibi, Savunma Bakanı Seyran Ohanyan görüş bildirmiş, uçağın düşürülmesini kısaca kınadıktan sonra Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir tırmanma olmasının önlenmesini uluslararası toplumdan istemiş, ayrıca bu olayın Suriye'deki terörist grupların yenilgiye uğratılması için uluslararası çabaları baltaladığını da iddia etmiştir.¹²⁴

Rusya Parlamentosuna Ermeni soykırım iddialarını reddedenlerin cezalandırılması için bir kanun tasarısı verilince, Ermenistan Parlamentosu Başkan Yardımcısı ve iktidardaki Cumhuriyetçi Parti'nin sözcüsü Eduard Şarmazanov bu hareketi kutlamış ve sadece Ermeni soykırımını değil insanlığa karşı diğer suçların da kınanması gerektiğini söylemiştir.¹²⁵

Şarmazanov Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (CSTO) Parlamenter Asamblesi'nin toplantısında karşılaştığı Rusya Federasyonu Meclis Başkanı Sergey Naryshin'e teröre karşı savaştan bir uçağın düşürülmesinin teröristlere destek verildiği anlamına geldiğini, geçen yıl bir Ermeni helikopterin Azerbaycan tarafından düşürülmüş olmasının da Türkiye'ye bu gibi cürümlerin cezasız kalabileceği kanısını vermiş olabileceğini ifade etmiş, ayrıca Ermeni soykırımını inkâr edenlerin cezalandırılmasına ilişkin kanun tasarısı için duydukları memnuniyeti de tekrarlamıştır. Naryshkin ise Türkiye'nin kendilerini arkadan bıçakladığını, Türkiye liderlerinin buna pişman olacağı, geçmiş cürümlerin cezalandırılması gerektiği gibi hususları dile getirmiştir.¹²⁶

124 "Armenia Condemns Turkey Downing of Russian Jet", *RFE/RL*, 25 Kasım 2015.

125 "Armenian Official: Danger of Impunity Became More Evident to Russian Collegues", *News.am/eng/news/298367.html*, 25 Kasım 2015.

126 "Naryshin to Ankara: Crime of the Past Should be Condemned", *Arminfo.am*, 27 Kasım 2015.

Ermenistan Tarım Bakanı Sergo Karapetyan ise bu olaya başka bir açıdan yaklaşarak, Rusya'nın Türkiye'den yapılan ithalata getirdiği kısıtlamaların Ermenistan için tarım ürünlerinin Rusya'ya ihracı bakımından yeni fırsatlar yaratabileceğini, Ermenistan tarım ürünlerinin Türk ürünlerine göre daha kaliteli olduğunu ancak pahalı olduklarından rekabet edemediklerini söylemiştir.¹²⁷

Ermeni Bakanın bu konuda yaklaşımının gerçekçi olmadığını belirtelim, zira Türkiye'nin Rus pazarında boşalttığı yeri doldurabilmek için Ermenistan'ın kısa zamanda üretimini arttırabilecek bir kapasiteye sahip olması gerekmektedir ki bu mevcut değildir. Ayrıca tarım ürünleri üretiminin kısa zamanda artması esasen olası değildir. Ermeni tarım ürünlerinin Türk ürünlerine göre daha kaliteli olduğu iddiası ise kanıtlanmaya muhtaçtır. Bu arada, Ermenistan'ın Avrasya Ekonomik Birliğine üye olmasına rağmen, Rusya'ya olan ihracatının, 2015 yılının ilk dokuz ayında %27,8 gibi büyük oranda düştüğünü de belirtelim.¹²⁸

Rusya'da Türkiye'den yapılan tarım ürünleri ithalatın bundan sonra başlıca hangi ülkelere karşılanabileceğine dair bir araştırma yapıldığını ve bu ülkelerin de Azerbaycan, İran ve Fas olarak saptandığı açıklanmıştır.¹²⁹ Ülkelerinin bu listede yer almaması Ermeniler için düş kırıklığı yaratmış olduğu muhakkaktır. Diğer yandan Ermenistan'ın bu listede yer almaması Rusya'ya ihracat yapamayacağı anlamına gelmemektedir. Ermenistan ihracatına devam edecek ancak Rusya'nın ihtiyaçlarının karşılanmasında marjinal kalacaktır.

Rus uçağının düşürülmesinin yarattığı duygusallık zamanla azalınca Ermeni soykırımı iddialarını reddedenlerin cezalandırılmasına ilişkin kanun tasarısına karşı görüşler dile getirilmeye başlanmıştır. Rus Parlamentosunun Yasama Usulleri Komitesi Başkanı Pavel Krassheninnikov söz konusu tasarının uygun olmadığını, zira Rusya'da Ermeni soykırımını inkâr eden kimse olmadığını söylemiştir.¹³⁰

Bu doğru olmakla beraber insanlığa karşı suçların cezalandırılmasına önem verilmesi bizzat Rusya'nın aleyhine sonuçlar doğurması olasıdır. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği döneminde (ve Çarlık döneminde de) devlet eliyle bu tür

127 "Russia sanctions on Turkey open new opportunities for Armenia...", *ARKA*, 27 Kasım 2013.

128 "Russia sanctions on..."

129 "Armenia Excluded From the List of Countries Replacing Turkish Products", *Russian-Armenian News Agency*, 2 Mart 2016.

130 "Eduard Sharmazanov to tell Russian Lawmakers About Armenia's positive opinion on Russian Bill Criminalizing Armenian Genocide Denial", *Arminfo.am*, 26 Kasım 2015.

suçlar işlenmiştir. Stalin'in zaman zaman idareciler arasında yapılan "temizlik" nedeniyle çok sayıda insanın öldüğü, ayrıca Mesket Türkleri, Kırım Tatarları, Balkarlar, Karaçaylılar dâhil birçok halkın oturdukları yerlerden başka bölgelere sürgün edildikleri ve bazılarının öldüğü, bunu dışında 1930'ların başlarında Ukrayna'da "Holomodor" denen kasten yaratılan açlık nedeniyle 3 milyon kadar köylünün öldüğü, İkinci Dünya Savaşı içinde 21.000 kadar Polonyalı savaş esirinin katledildiği bilinmektedir. Bunlar çok ciddi kitle halinde öldürmelerdir. Birinci Dünya Savaşında Ermenilerin durumu ele alınacaksa, daha yakın bir tarihteki olayların ele alınmaması için bir neden yoktur.

Diğer yandan, resmi makamların uygun görmesine karşılık, Rus Parlamentosundaki "inkâr yasa tasarısına" karşı bazı fikirler ileriye sürdürülmeye başlanmıştır. Üzerinde durulan husus Rusya'nın, uçağının düşürülmesinden, yani kendisine zarar veren bir olay olduktan sonra, Ermeni soykırım iddialarını hatırlaması ve bunları Türkiye'ye karşı kullanmaya çalışmasıdır. Mesela Erivan'da bir araştırma merkezi, direktörü olan Stepan Girgoryan, Ermenilerin Türkiye-Rusya ilişkilerinin kötüleşmesini değil Türkiye'nin istikrarlı olmasını istediklerini, Rusların, 1915 olaylarından önce olduğu gibi, Ermenistan'ı Türkiye'ye karşı kullanmaması gerektiğini, Türkiye ve Ermenistan'ın karşılıklı adımlar atarak ve doğrudan diyalog kurarak ilişkilerinin üçüncü ülkeler tarafından istismar edilmesini engellemelerini istemiştir. Araştırmacı Kevork Kolloshyan ise, soykırım iddialarını kastederek, yüz binlerce kişinin ölmüş olmasının sadece Rus uçağının düşürülmesinden sonra gündeme geldiğini, Rusların Ermenilere karşı samimi olmadığını, gerektiğinde Ermenistan'ı koz olarak kullandıklarını söylemiştir.¹³¹ Bu sözlerde gerçek payı çoksa da, bunların azınlığın görüşü olarak mütalaa edilmesinde yarar vardır.

Uçak olayından yaklaşık üç buçuk ay sonra "inkâr tasarısı" gündemden çıkarılmak suretiyle sorun çözümlenmiştir. Buna Hükümetin tasarı hakkında olumlu görüş bildirmemesi neden olmuştur. Hükümet bu kararının gerekçesini "etnik kimlik temelinde ve inananların duygularına karşı işlenen suçlar için Ceza hukukunda hükümler bulunduğunu, ayrıca tasarıda somut bilgiler olmadığı"¹³² şeklinde açıklamıştır. Diğer yandan tasarı hakkında olumlu görüş bildirmesi gereken Rusya Anayasa Mahkemesi de tasarıda soykırımla ilgili somut bilgi bulunmaması ve Rusya'da inkârın yaygın bir kanı olmaması gerekçeleriyle tasarı hakkında olumsuz görüş bildirmiştir.¹³³ Böylece esasen

131 "Ermenistan'dan Türkiye'ye Destek", *AA*, 30 Kasım 2015.

132 "Rusya'da Ermeni soykırımını inkâr teklifine hükümetten destek çıkmadı", *Turkrus*, 12 Mart 2016.

133 "Rusya'da Soykırım İnkâr Yasası Rafa Kaldırıldı", *Hürriyet*, 11 Mart 2016.

gergin olan Türkiye-Rusya ilişkilerine bir sorun daha eklenmesinin önüne geçilmiştir. Bu konuda ilginç olan bir husus, Ermenilerin bu tasarısının kanunlaştırılmasını istediklerini açıkça söylemelerine rağmen Rus hükümetinin bunu hiç dikkate almamış olmasıdır.

Rusya Komünist Partisinden Valery Rashkin ve Sergey Obakov Şubat 2016 ayı başında Rusya Dışişleri Bakanlığına bir mektup göndererek Türkiye ile 1921 yılında yapılmış olan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının reddedilmesini istemişlerdir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zakharova bu konudaki bir soruya şu cevabı vermiştir: “Söz konusu isteğin tam olarak neyi önerdiğinin incelenmesi gerektiği söyleyebilirim. Mevcut usullere uygun olarak bu yapılacaktır”.¹³⁴ 2011’de söz konusu antlaşmanın imzalanmasının 90. yıldönümünde, Başbakan Erdoğan ile Başkan Medvedev bir araya gelerek bu olayı kutlamışlardı. Bu vesileyle Erdoğan Medvedev’e Antlaşmanın orijinalinin bir fotokopisini hediye etmiş Medvedev de Antlaşmanın imzalanması sırasında çekilmiş bir fotoğrafı Erdoğan’a vermişti.¹³⁵ Bu jestler iki ülkenin de söz konusu antlaşmanın imzalanmış olmasından duyulan memnuniyeti gösteriyordu. Bu durumda Rus Dışişleri Sözcüsünün Moskova Antlaşmasının halen geçerli olduğunu belirtmesi gerekirdi. Sözcü bunu yapmamış, bu antlaşmanın reddedilmesi talebinin incelenmesi gerektiğini ifadeyle Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışmış, ancak Ankara’nın bu konuda bir tepkisi olmamıştır.

Bu vesileyle artık Rusya’nın Türkiye ile kara sınırı olmadığına göre, Moskova Antlaşmasının sınırı saptayan maddelerinin Rusya ve Türkiye için fiiliyatta bir değeri bulunmadığını, ancak Rusya çapında bir ülkenin bir sınırı tanınması veya tanınamamasının, ilke olarak, her zaman önemli olduğunu belirtilelim. Söz konusu sınırın aynı zamanda Türkiye’nin Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan’la olan sınırı olduğunu ve halen de geçerli 13 Ekim 1921 tarihli Kars Antlaşmasıyla saptanmış bulunduğunu da hatırlatalım.

Yukarıda değindiğimiz gibi Rus uçağının düşürülmesinden sonra Savunma Bakanı Ohanyan bu olayı kınamışsa da, diğer Ermeni devlet adamlarının, beklenenin aksine bu konuda pek konuşmamaya veya ihtiyatlı bir dil kullanmaya özen göstermişlerdir. Bunda Ermenistan’ın Türkiye-Rusya anlaşmazlığının bir parçası haline getirmemek kaygısının bulunduğu görülmektedir. Olayın üzerinden dört ay kadar geçtikten ve daha fazla büyüemeyeceği anlaşıldıktan sonra Ermenistan’dan, Rusların beklediği şekilde, bir kınama gelmiştir. Ermenistan Millet Meclis Başkan Yardımcısı

134 “Russian Foreign Ministry to Study query on Annulment 1921 Treaty of Friendship with Turkey”, *Armradio.am*, 10 Şubat 2016.

135 *Ermeni Araştırmaları*, No. 39, s.22.

Eduard Şarmazanov, yukarıda değindiğimiz 2015 Kasım ayındaki ifadelerini daha güçlendirerek, Rus uçağının düşürülmesini bir suç olarak gördüklerini, aynı şekilde bir yıl önce Azerilerin bir Ermenistan helikopterini düşürmelerini de suç olarak mütalaa ettiklerini söylemiştir.¹³⁶

Uçak düşürme olayı ile doğrudan ilgisi bulunmayan, ancak yaklaşık aynı döneme rastladığı ve Ermeni soykırım iddialarına ilişkin olduğu için önem arz eden bir gelişmeye temas etmemizde yarar vardır.

Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Kiril I, Ocak ayı başlarında Rus “Rossiya TV” kanıanda bir söyleşi sırasında Irak ve Suriye Hıristiyanlarının karşılaştığı güçlüklerden bahsederken, “İslam Dünyasında günümüz olaylarına benzer olaylara asla rastlanmamıştır. Mesela Türk, Osmanlı İmparatorluğunu ele alalım. Evet, Hıristiyan azınlıklar vardı, ancak ortadan kaldırılmamışlardır”¹³⁷ demiş, ardından Osmanlı İmparatorluğunun dini azınlıklar için düzeni sağlayan, göreceli bir güvenlik ve istikrar getiren kanunlar çıkardığını ifade etmiştir.¹³⁸

Patrik Kiril’in Ermeni soykırım iddialarına hiç bağdaşmayan, hatta bu iddiaların gerçekliğine gölge düşüren bu sözleri Ermeni çevrelerinin şiddetli itirazlarına neden olmuştur. Muhalefetteki Taşnak ve Miras Partileri ile birçok sivil toplum örgütü Rus kilisesini bu konuda eleştirmiş ve yapılan açıklamayı yeterli bulmamıştır. Ermenistan Apostolik Kilisesi Sözcüsü Vahram Melişkyan ise Rus Kilisesinden 1915 olayları hakkında bir açıklama aldıklarını bildirmekte yetinmiştir.¹³⁹ Ermenistan Dışişleri Bakanlığı önce bu konuda yorum yapmaz iken,¹⁴⁰ bir gün sonra Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçsaryan Rus Patriğinin beyanının duruma uygun olmadığını belirtmiştir.

Bu itirazlar karşısında Ortodoks Kilisesinin sözcüsü Alexander Volkov bir açıklama yaparak, Ortodoks Kilisesinin Ermeni soykırımına ilişkin tutumunun birçok kez ve birçok bildiriyle açıkça belirtilmiş olduğunu söyleyerek¹⁴¹ bu iddiaları benimsemiş olduklarını ifade etmeye çalışmıştır. Burada önemli olan Kilise sözcüsünün Patriğin televizyondaki sözlerine karşı çıkmadığı veya

136 “Armenia considers downing of Russian Jet by Turkey and Armenian helicopter by Azerbaijan as Crimes”, *Armenpress*, 11 Mart 2016.

137 “Russian Church Reassures Armenians Over Genocide Recognition”, *RFE/RL*, 11 Ocak 2016.

138 “Russian Patriarch Glosses over Armenain Genocide”, *Asbarez*, 11 Ocak 2016.

139 “Statement of Patriarch of All Russia Sparks Discontent in Patriarcal Circles of Armenia but Mother See of Holy Etchmiadzin Gives no Response Yet”, *Arminfo.am*, 12 Ocak 2016.

140 “Armenian Foreign Ministry Does Not Comment on Patriarch Kirill’s Statement” *Arminfo.am*, 13 Ocak 2016.

141 “Propos Négationiste du Patriarche Cyrille Ier4 de L’Eglise Orthodoxe” *Armenews.com*, 12 Ocak 2016.

bu onların yanlış anlaşıldığı gibi bir bahane ileri sürmemiş olmasıdır. Bu durumda Kilise sözcüsünün soykırımını tanımış olduklarına dair sözleriyle Patriğin aksi yöndeki ifadeleri bir çelişki oluşturur gibi görülmektedir. Ancak Rus Patriğinin, Katoliklerin Papa'sı gibi, son sözü söylemek hakkının bulunduğu hatırdta tutulmalıdır.

Diğer yandan Patrik Kiril'in bu sözleri sarf etmesinin gerçek nedeni de bilinmemektedir. Bunun Türk-Ermeni anlaşmazlığı ile bir ilgisi olmaması bile mümkündür. Daha ziyade Rus Ortodoks Kilisesi ile Ermeni Apostolik Kilisesi arasında niteliği bilinmeyen bir anlaşmazlığın yansıması olabilir. Bu vesileyle "100. Yıl" münasebetiyle Erivan'da düzenlenen törenlere Vladimir Putin katılırken, Patrik Kiril'in gelmemesi o zaman da dikkatleri çekmiş ve bir anlaşmazlık olduğunu düşündürmüştü.

5. SIRBİSTAN

Tarihten gelen Türk karşıtlığının ve ayrıca Türkiye'nin Kosova'nın bağımsızlığı lehindeki tutumunun bir yansıması olarak, Sırbistan'da Ermeni soykırım iddialarının kabul gördüğü gözlemlenmektedir. Buna ve Sırbistan-Ermenistan ilişkilerinin iyi bir düzeyde seyretmesine karşılık Sırbistan Parlamentosu, bazı çabalara rağmen, Ermeni soykırım iddialarını benimseyen bir karar kabul etmiş değildir.

Başkan Tomislav Nikolic kendisine yapılan daveti kabul ederek 24 Nisan anma törenine katılmış ve bir konuşma yaparak Ermemi soykırımı kurbanlarını unutmak ve geçmişin şok edici olaylarını gömmek hakları olmadığını, buraya inkâr edilemez gerçeğin ve bu trajedinin insanlık için sonuçlarının bilincinde olarak geldiklerini ve böyle bir trajedinin asla tekrar etmemesi gerektiğini söylemiştir. Nikolic bu konuşmasında Türkiye sözcüğünü kullanmamıştır.¹⁴² Nikolic'in Erivan'daki törenlere katılmasının başlıca nedeni, yukarıda da değindiğimiz gibi, Sırbistan'da mevcut Türk karşıtlığıdır. Diğer yandan bu katılma, kendisi de soykırımla suçlanmış olan Sırbistan'ın aslında soykırıma ne kadar karşı olduğunu gösterecek olması, en azından böyle bir kanı uyandırması bakımından da önemli bulunmuş olsa gerektir.

Muhalefetteki NS Partisi (Yeni Parti) milletvekilleri 20 Nisan 2015 tarihinde Meclise sundukları bir karar tasarısında 1915–1922 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ermenilere uygulanmış olan soykırımın Sırbistan Meclisi tarafından tanınması için, Türkiye dâhil, diğer ülkelerin Ermeni

142 "Serbia President: 'We have no moral right to forget the Armenian Genocide victims and the shocking facts of the past'", *arminfo*, 24 Nisan 2015.

soykırımını tanınmalarını ve kınamalarını istemişlerdir. Tasarı ayrıca ‘4 Nisan’ı Sırbistan’da Ermeni soykırımını kurbanlarının anma günü olarak belirlenmesini de öngörmüştür.¹⁴³ Bu tasarının bir sonuca varmadığı anlaşılmaktadır.

6. UKRAYNA

Bu ülkedeki oldukça kalabalık bir topluluk oluşturan Ermeniler yıllardan beri Ukrayna Parlamentosunun soykırım iddialarını tanıyan bir karar alması için uğraşmışlar, bu mümkün olamayınca da yerel idarelerden ve bazı kent meclislerinden bu konuda kararlar çıkartmayı başarmışlardır.¹⁴⁴

“100. Yıl” için ise Ermeni asıllı bir milletvekili Ukrayna Parlamentosunun Osmanlı İmparatorluğunun Ermenileri toplu olarak katlettiğinin resmen kabulünü ve 24 Nisan’ın da bu olayı anma günü olarak ilân edilmesini öngören bir karar sunmuş,¹⁴⁵ ancak bu tasarı gündeme alınmamıştır. Buna karşın Parlamento 24 Nisan’da olaylarda ölen Ermeniler için bir dakikalık saygı duruşunda bulunmuştur.¹⁴⁶ Ancak bu münasebetle “Ermeni Soykırımı” ve “Türkiye” gibi sözcüklerin kullanılmadığı görülmüştür.

Diğer yandan 24 Nisan’ı anmak üzere Kiev ve Poltava sergiler açılmış,¹⁴⁷ Kirovograd’a bir Ermeni Haçkâr’ı dikilmiş,¹⁴⁸ Başkent Kiev’de “100.Yıl” için afiş ve görseller asılmıştır

7. VATİKAN

Papa Francesco’nun Ermeni soykırımının tanındığını belirten ifadelerinin Türkiye ile bu dini teşkilat arasında ciddi bir bunalıma yol açtığını daha önce açıklamıştık.¹⁴⁹ Daha sonra iki taradın çabasıyla ilişkiler düzelmeye başlamıştır.

143 “Armenian Genocide Resolution Submitted to Serbian Parliament”, *armradio.am*, 20 Nisan 2015.

144 *Ermeni Araştırmalar*, No. 46, ss.55-57.

145 “Sözde Ermeni soykırımı tasarısı Ukrayna Parlamentosunda”, *Haberler.com*, 19 Nisan 2015.

146 “A minute of Silence at Ukrain’s Parliament in memory of Armenian Genocide victims”, *Armradio*, 24 Nisan 2015.

147 “Armenian Genocide Centennial Exposition Opens in Ukraine”, *News.am*, 6 Mart 2015.

148 “Cross Stone Put up in Kirovograd Dedicated to Armenian Genocide 100th Anniversary”, *Armenpress.am*, 14 Eylül 2015.

149 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 97-115.

1. İlişkilerin Normale Dönmesi

Papa Francesco, San Gregorio di Nadek adını taşıyan bin yıl kadar önce ölmüş bir Ermeni rahibe “Kilise Doktoru” unvanı vermesi münasebetiyle 12 Nisan 2015 tarihinde Vatikan’da San Pietro Bazilikasında, Eçmiyazin Baş Patriği Karekin II ile Antelyas Baş Patriği Aram I’in de katıldığı bir ayini yöneltmişti. Bu ayin sırasında yaptığı bir konuşma ile yayınladığı bir mesajda Ermeni soykırım iddialarından 20. Asrın ilk soykırımı olarak bahsetmiş, o dönemde çekilen acılar arasında ayrımcılık yaparak sadece Ermenilerin ve diğer Hıristiyanların acılarını dikkate almış, ayrıca soykırım konusunda uluslararası hukuka aykırı ifadeler kullanmıştı.

Papa’nın bu tutumu Ankara’da büyük tepki doğurmuş, Dışişleri Bakanlığı aynı gün yayınladığı bir açıklamayla Papa’yı eleştirmiş, ayrıca Vatikan’daki Türkiye Büyükelçisi istişareler için Ankara’ya çağrılmıştı.

Katoliklerin ruhani lideri olarak manevi bir güce sahip olan Papa’nın bu davranışı 2015 yılında bazı ülke parlamentolarının Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar almalarını kolaylaştırmıştır.

Bu olaydan sonra Vatikan ve Türkiye arasındaki ilişkiler zayıflamış ve bu durumdan iki taraf da ve fakat daha ziyade Vatikan zarar görmüştü.

Yaklaşık on ay kadar sonra taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda ilişkilerin normale dönmesi için bir anlaşmaya varıldığı görülmektedir. Buna göre, 1657 yılında Çanakkale’de yapılan bir deniz savaşını anlatan bir kitap Papa Francesco’ya takdim edilmiş, adı gecen de bu münasebetle “Türk Halkını seviyorum ve takdir ediyorum” demiştir.

Ardından Vatikan tarafından yapılan bir açıklamada, söz konusu kitaba gönderme yapılarak “Bu kitap tarihin acı hatıralarına rağmen, işbirliği ve karşılıklı anlayış köprülerinin kurulması ve arşivlerin tarihi incelemelere açılması ve akademik araştırmaların önemini gösteriyor, bu bağlamda, trajik 1915 olayları da dâhil olmak üzere tarihi olayların ve dini, etnik kimliği ne olursa olsun, tüm tarafların yaşadığı acıların daha iyi anlaşılabilmesi için, Türkiye’nin arşivlerini tarihçi ve araştırmacılara açma taahhütlerini dikkate alınmakta ve takdirle karşılanmaktadır. Haziran 1977’de bir terör örgütü tarafından öldürülen Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım’ın suikastı olayında olduğu gibi, geçmişteki acıların hatırası, biz, bugünkü acıların tanınmasında ve her tür şiddet eylemi ve terörün kınatmasına çağırıyor” denmiştir.¹⁵⁰

150 “Vatikan Geri Adım Attı”, AA, 3 Şubat 2016.

Vatikan'ın bu açıklamasında dikkati çeken hususlar şunlardır:

Soykırım sözcüğü kullanılmamış, yerine “1915 trajik olayları” denmiştir.

Bu olayların anlaşılması için Türkiye'nin arşivlerini tarihçi ve araştırmacılara açma taahhüdünün takdirle karşılandığı belirtilmiştir. Hatırlanacağı üzere Türkiye bu konuda, 2005 yılında Türk ve Ermeni tarihçileri ve diğer uzmanlarının tüm arşivlerde bir inceleme yapmasını ve sonuçlarının kamuoyuna duyurulmasını önermiş, ancak Ermenistan'dan olumlu cevap alınmamıştı. Vatikan, bu açıklamasıyla Türkiye'nin önerisini desteklemiş olmuştur.

9 Haziran 1977 tarihinde Vatikan'daki Türkiye Büyükelçisi Taha Carım Ermeni teröristlerce şehit edilmişti. Bilindiği üzere Türk diplomatlarını hedef alan bu hareketler Ermeni kamuoyunda terör değil adaletin yerine getirilmesi olarak görülmektedir. Bu nedenle Vatikan'ın Büyükelçi Taha Carım'ın öldürülmesinin terör olarak tanınması ve kınanması Ermenilerle ters düşüldüğünün açık bir ifadesi olmaktadır.

Vatikan Sözcüsü Federico Lombardi'nin yukarıda esaslarını verdiğimiz açıklamanın Türkiye ile yakınlaşmaya yönelik bir iyi niyet göstergesi olduğunu söylemiştir.

Vatikan'ın bu tutumu Ankara'da olumlu karşılanmış ve Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

SC-3, 3 Şubat 2016, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç'in Vatikan Basın Bürosu'nun Bugün Yaptığı Açıklama Hakkındaki Bir Soruya Cevabı

Bugün Vatikan Basın Bürosu tarafından yapılan açıklama tarafımızdan müspet bir gelişme olarak karşılanmıştır.

Söz konusu açıklamada, 1915 olaylarına ilişkin olarak, tarihin ve acıların daha iyi anlaşılabilmesi için arşivleri tarihçilere ve araştırmacılara açma yönündeki irademizin, dolayısıyla tarafımızdan 2005 yılında yapılan Ortak Tarih Komisyonu önerisinin takdirle karşılandığı belirtilmektedir. Açıklamada ayrıca, 1977 yılında şehit edilen Vatikan Büyükelçimiz Taha Carım'ın hatrasına yapılan atıfla, şiddetin ve terörün kınandığı kaydedilmektedir.

Bu çerçevede, Vatikan'daki Aziz Petrus Bazilikası'nda 12 Nisan 2015

tarihinde düzenlenen ayinden beri istişareler için Merkez’de bulunan Vatikan Büyükelçimiz Mehmet Paçacı’nın görevine dönmesine karar verilmiştir.”

Böylelikle taraflar arasındaki gerginlik ve bunalım durumu sona ermiş ve normal ilişkiler tekrar başlamıştır.

2- Ermeni Sorununa İlişkin Vatikan Belgelerinin Yayınlanması

Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyetinin ilk döneminde 1894-1930 yılları arasında Ermeni sorununa ilişkin Vatikan belgeleri “La Questione Armena“ (Ermeni Sorunu) başlığı altında, toplam 4157 sayfa tutan yedi cilt halinde yayınlanmıştır.¹⁵¹

Söz konusu belgelerin yayınlanacağı uzun zamandan beri bilinmekte ve bu belgeler Ermeni çevrelerince “soykırım belgeleri” olarak takdim edilmekteydi. Ancak kitapların başlığında böyle bir deyim kullanılmamıştır.

Vatikan arşivlerinde bu belgeleri bulan ve yayına hazırlayan Georges-Henri Ruysen adında bir Cizvit papazdır. Daha önce “ Papalık ve Ermenilerin Katliamı, 1894-1896 “ başlığı taşıyan bir kitap yazmış olması konuya nasıl yaklaştığını göstermektedir. Bilindiği üzere 1864–1896 yılları arasında Anadolu’da, bu bölgeyi Osmanlı İmparatorluğundan ayırmak amacıyla, Rusya’nın ve kısmen ve İngiltere’nin teşvik ve gizli desteğiyle, otuz kadar isyan çıkarılmıştı.¹⁵² Osmanlı İmparatorluğunun bu isyanları bastırması Avrupa kamuoyuna Ermenilerin katledilmesi olarak yansıtılmış ve “Hamit Dönemi Katliamları” olarak adlandırılmıştır. Günümüzde de bu de deyim, isyanların bastırıldığına hemen hiç değinilmeden aynen kullanılmaya devam etmektedir.

Bu kitap dizisi 21 Kasım 2015 tarihinde Vatikan’ın Doğu Enstitüsünde (Pontificio Istituto Orientale) yapılan bir toplantıda tanıtılmıştır. Toplantıda hazır bulunan Ermenistan’ın Vatikan’daki Büyükelçisi Mikhael Minasyan, Başkan Sarkisyan’ın Rahip Ruysen’e bir şeref madalyası verdiğini bildirmiştir.¹⁵³

151 “La Questione Armena. Documenti dell’Archivio Secreto Vaticana.” A cura di Georges-Henri Ruysen. Editore Orientali Christina, *Vaticano*, 2013-2015.

152 Söz konusu isyanların çıkarıldığı yerler şunlardır: Sasun, Zeytun, Divriği, Trabzon, Eğin, Develi, Akhisar, Erzincan, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Maraş, Urfa, Erzurum, Diyarbakır, Siverek, Malatya, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Ayıntap, Muş, Kayseri, Yozgat ve Van.

153 “Armenian Genocide Documents from Vatican Archives Published in /-volume set”, *Armradio.am*, 24 Kasım 2015.

Bu belgeler, Vatikan'ın ve özellikle Türkiye'de (Osmanlı İmparatorluğunda) görevli Katolik din adamlarının Ermeni sorununa nasıl yaklaştıklarını ve değerlendirdiklerinin anlaşılması bakımından şüphesiz önemlidir. Ancak Ermenilerin Hıristiyan olması bakımından Katolik din adamlarının bu konuda tarafsız bir görüşe sahip olmaları da güçtür. Diğer yandan belgelerin esas itibarıyla İtalyanca ve bazılarının da Fransızca kaleme alınmış olması, bu dillerin Türkiye'de pek yaygın olmaması, ayrıca çok sayıda belge bulunması, bunların içeriğinin bilinmesini ve gerektiğinde eleştirilerinin yapılmasını geciktirecektir. Bu vesileyle Vatikan Arşivlerinin idarecisi Başpiskopos Jean-Louis Bruges'un Şubat ayında İstanbul Mimar Sinan Üniversitesinde "Vatikan Kitaplığı ve Gizli Arşivleri" konusunda düzenlenen bir konferansta geçen yıl (2015) 50 ülkeden 1.200 araştırmacının Vatikan Arşivlerini ziyaret ettiğini ancak Türkiye'den pek gelen olmadığını söylediğini belirtelim.¹⁵⁴

3- Papa'nın Ermenistan'ı ziyareti

Ermenistan yetkilileri Papa'nın "100. Yılı" münasebetiyle, 24 Nisan 2015 tarihinde Erivan'ı ziyaret etmesi için büyük çaba harcamışlar ancak Papa, Türkiye ile ilişkileri dikkate alarak Ermenistan ziyaretini ileri bir tarihe bırakmış, buna karşılık yukarıda değindiğimiz, 12 Nisan 2015 tarihindeki ayini yönetmiştir.

Ermenistan'ın bu kez Papa'yı 2016 yılının 24 Nisan tarihinde Erivan'a davet ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Vatikan bu tarihi de, Türkiye ile ilişkiler nedeniyle uygun görmemiş ve ziyarete için Eylül ayını önermiştir. Ermenistan'ın mümkün olduğu kadar Nisan ayına yakın bir tarih için ısrar etmesi karşısında ziyaret için 24–26 Haziran saptanmıştır.¹⁵⁵

Diğer yandan Papa'nın Eylül ayında Gürcistan ve Azerbaycan'ı ziyaret etmesi beklenmektedir.¹⁵⁶

B - KUZEY AMERİKA ÜLKELERİ

1. A.B.D.

Geçen yıl, 1915 olaylarının 100. yılı münasebetiyle A.B.D'de, özellikle Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları eyaletlerde, çok sayıda anma töreni ve

154 "Vatican Invites Turkish Researchers to its Archives, AA, 10 Eylül 2015.

155 "Papa Haziran ayında Ermenistan'a gidecek", Haber3, 19 Mart 2016.

156 "Pope to Visit Armenia, Georgia and Azerbaijan", Catholic News Agency, 9 Nisan 2016.

diğer etkinliklerin düzenlendiğini ve yeni bir görüş ve/veya bilgi içermemekle beraber yine çok sayıda yayın yapıldığı daha önce bildirmiştik.¹⁵⁷ Bu arada resmi alanda, Kongrenin öteden beri Ermeni görüşlerini destekleyen bazı üyeleri hariç, fazla bir faaliyet görülmemiş ve Hükümet düzeyinde ise, Başkanın 24 Nisan mesajı hariç, bu konuya değinmemek için bir tür çaba harcandığı gözlemlenmişti.

Bu yıl ise “101. yıl” anmaları Ermeniler ile onları destekleyenler arasında geçmiş ve geniş halk kitlelerinin dikkatini çekecek bir düzeye ulaşmamıştır. Mesela 2015’te Los Angeles’teki Türkiye Başkonsoloslugu önünde, iddia edildiği gibi 160.000 kişi olmasa da çok büyük bir kalabalık toplanmışken, bu yıl daha az sayıda kişinin bu gösteriye katıldığı, ancak bu sayının yine de binlerce olarak ifade edildiği¹⁵⁸ görülmüştür. Diğer şehirlerde tören ve gösterilere katılanların sayısı da geçen yıllara göre azdır. Bu durumu geçen yıl yaşanan taşkınlıkların yarattığı bir tür psikolojik yorgunlukla açıklamak mümkündür.

Buna karşın A.B.D.’deki Türk kuruluşlarında, geçen yıllara nazaran daha fazla bir hayatîyet ve canlılık görülmektedir. Bu kuruluşlar bir süreden beri bazı gazetelere ve yol kenarlarındaki panolara ilan vererek Ermeni propagandasına karşı çıkmaya çalışmaktadır. Bu her zaman Ermenilerin itirazını çekmişse de, bu yıl 21 Nisan’da Wall Street Journal gibi saygın bir gazeteye tam sayfa ilân verilmesi büyük tepkilere neden olmuş, Newsweek gibi çok satan bir dergide¹⁵⁹ ve başka yerlerde aleyhte yazılar yazdırılmıştır. Kaliforniya Şehir Meclisi Üyesi Paul Kerkorian bu Meclis ofislerinin Wall Street Journal ve “inkârcı” ilânları basan Chicago Tribune gibi diğer gazetelerin abonmanlarının iptal edilmesi için Meclis bir teklif vermiştir.¹⁶⁰

Diğer yandan bu yıl Vaşington’da Türk-Amerikan Milli Komitesi tarafından bir “Barış ve Birlik Yürüyüşü” düzenlenmiş olup bu yürüyüşe Türkler ve Azerbaycanlılar başta olmak üzere, birçok Müslüman ülke vatandaşı katılmış, islamofobi, Ermeni terörü, Ermeni soykırım iddiaları ve Ermenistan’ın Azerbaycan’a saldırıları protesto edilmiştir.¹⁶¹

157 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 142-147.

158 “Armenian Genocide Anniversary Draws Thousands to Rally for Justice”, *Los Angeles Daily News*, 24 Nisan 2015.

159 “Full-Page WSJ Denying Armenian Genocide Spurs Anger”, *Newsweek Magazine*, 21 Nisan 2016.

160 “Kerkorian Calls on L.A. to Cancel Wall Street Journal Subscriptions for Printing ads Denying Armenian Genocide” *Asbarez*, 22 Nisan 2016.

161 “March of Peace and Unity Against so-called Armenian genocide held in Washington”, *Azer News*, 25 Nisan 2016.

Bu alanda dikkati çeken husus Ermenilerin, 1915 olaylarının soykırım olduğu hakkında, gazetelere ilân verilmesi de dâhil, her türlü olanaktan azami surette yararlanmış ve yararlanmakta olmalarına karşın, Türk kuruluşları bu olanakları kullanmaya başlayınca buna şiddetle karşı çıkarak adeta bir tür sansür uygulamaya çalışmalarıdır.

Her yıl olduğu gibi bu yıl da Başkan Obama'nın 24 Nisan münasebetiyle yayınlanacağı mesaj merak konusu olmuştu. Aslında yedi yıl boyunca bu mesajlarda "soykırım" sözcüğünü kullanmayan Başkanın bu yıl aksini yapması tutarlı bir hareket olmazdı. Nitekim Başkan Obama bu yılki mesajında 2015 olayları için soykırım dememiştir. Ne var ki son yıllarda kullanarak başvurduğu ve kurnazlık olarak nitelendirilebilecek bir usulü devam ettirerek, Ermenilerce soykırıma eşdeğer olarak görülen Metz Yegern (büyük felâket) sözcüklerini kullanmak suretiyle Ermenice bir nevi soykırım demiş, İngilizce de ise bunu dememiş olmuştur. Ayrıca 20. Asrın kitle halindeki ilk zulmü ile Ermeni halkının sürülmüş, katledilmiş ve ölümüne yürümeye zorlanmış gibi ifadelerde soykırım kavramını çağırıştırılmaktadır. Her yıl olduğu gibi bu yılki mesajın amacının da A.B.D.'deki Ermeni seçmenleri memnun etmek olduğu görülmektedir. Soykırım demeden soykırımı tarif etmenin yanında Amerika'ya göç eden Ermeni mültecilerini " bu milletin hayatiyetini muazzam ölçüde arttıran bir topluluk " olarak tanımlamanın başka bir amacı olmasa gerekir. Her yıl olduğu gibi bu yılki mesajda da, adını zikretmeden Türkiye'ye "geçmişin acılarını bilmesi ve kabul etmesi" tavsiyede bulunmaktadır.

Geçen yılların mesajlarına göre hemen hiçbir yeni unsur içermemesine rağmen, bu yılki mesajda Türkiye'nin resmi eleştirisini çekmiştir. Dışişleri Bakanlığının bu konuda yayınladığı açıklamanın tam metni aşağıdadır.

No: 98, 22 Nisan 2016, ABD Başkanı Obama'nın 1915 Olaylarına İlişkin Açıklaması Hk.

ABD Başkanı Obama'nın, 1915 Olayları hakkında 22 Nisan 2016 tarihinde yaptığı açıklama, I. Dünya Savaşı koşullarında yaşanan acıların tek yanlı bir tarih anlatısı temelinde değerlendirilmesinin yeni bir örneğidir.

Türkiye, Türk ve Ermeni halkları arasında yüzlerce yıllık birlikte yaşama deneyimi temelinde, barış içinde ortak bir gelecek inşa etme arzusunu samimiyetle ortaya koymaktadır. Dost ve müttefik ülkelerin, bu çağrıya destek vermek yerine, çatışmayı derinleştirmeyi savunan çevreleri cesaretlendirmesi üzücüdür.

Bugüne kadar tarihte yaşanan acıları siyasete alet etmeye yönelik çabaların kimseye fayda getirmediği bir gerçektir.

Hal böyleyken, her yıl belli tarihlerde üçüncü ülkelerin alacakları siyasi pozisyonlardan menfaat çıkarmaya çalışan çevreler, dostluk ve barış umudunu zedelemekle kalmayıp, o dönemde yaşanan ortak acılara da bir nevi saygısızlık etmektedir.

Bu çerçevede, ABD Yönetimini tarihi gerçekleri adil bir hafıza temelinde değerlendirerek, tüm tarafların acılarını dikkate alan, tarafsız, sağlıklı ve yapıcı bir yaklaşım benimsemeye davet ediyoruz.

Dışişleri Bakanlığının bu açıklaması ölçülü bir dille kaleme alınmış olmakla beraber ABD Başkanının mesajındaki başlıca hataları da ortaya koymaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir: Mesajda tek yanlı bir tarih anlatısı (Ermenilerin tarih anlayışı) vardır. Türkiye'nin barış çağrısı desteklemek yerine halen mevcut çatışmayı derinleştirmek isteyenler cesaretlendirilmektedir. Ayrıca tarihte yaşanan acılar siyasete alet edilmeye çalışılmaktadır. Birçok ülke gibi A.B.D.'de Ermeni sorununda tarafsız ve adil davranmamakta ve esas itibarıyla Ermenileri haklı bulmaktadır. Bu nedenle de sorunun çözümüne yeterli katkıda bulunmamaktadır.

A.B.D. Başkanının bu mesajı Ermeni çevrelerce de beğenilmemiştir. Tahmin edileceği gibi başlıca eleştiri Başkanın “soykırım” sözcüğünü kullanmamış olmasıdır. A.B.D'deki en güçlü Ermeni kuruluşu olup Taşnakların kontrolünde bulunan ANCA (Armenian National Committee of America) İcra Direktörü Aram Hamparian, Başkan Obama'nın mirasının Ermeni soykırımı konusunda sessizlik, Türkiye'nin inkârcılığına suç ortaklığı ve Azerbaycan'ın saldırganlığını teşvik olduğunu söylemiştir.¹⁶²

A.B.D.'de diğer güçlü bir kuruluş olan Amerika Ermeni Asamblesi ise İcra Direktörü Bryan Ardouny'nin ağzından A.B.D.'nin geçen ay Suriye'de İslam Devletinin yaptıklarını resmen soykırım mezalimi olarak kabul ettiğini ileri sürerek Ermeniler için aynı tanımlanmanın yapılmamasını eleştirmiştir.¹⁶³

Sonuç olarak Başkan Obama'nın Türkiye'yi, ne de Ermenileri tatmin etmemekle beraber, her iki tarafla da mevcut ilişkileri bozmadan Başkanlığını tamamlamakta olduğu görülmektedir.

162 “Obama Again Avoids ‘G-Word’”, *RFE/RL*, 22 Nisan 2016.

163 “Obama Again...”

2. KANADA

Kanada Ermeni soykırım iddialarına ilgi gösteren ülkelerin başında gelmektedir. Nitekim Kanada Senatosu 2002’de Avam Kamerası da 2004 yılında bu iddiaları tanımıştır. Ancak bu konuda Kanada’yı diğer ülkelerden ayıran husus Kanada Hükümetinin de bu iddiaları 2006 yılında resmen tanınmasıdır. Bilindiği üzere birçok ülke hükümeti, Türkiye ile iyi veya normal ilişkiler sürdürülebilmek için parlamentolarında alınan Ermeni soykırım iddialarının kendilerini bağlamadığı yolunda beyanlarda bulunmaktadır. Kanada ise bunun tersini yapmış ve görebildiğimiz kadarıyla bu nedenle ikili ilişkilerde bir sıkıntı yaşanmamıştır.

Kanada’da Ermeni iddialarının şampiyonu 2006 ilâ 2015 yılları arasında Başbakanlık yapmış olan Stephen Harper’dır. Adı geçen, pek de bilinmeyen nedenlerle Ermeni soykırım iddialarını benimsemiş ve Kanadalı Ermenilere yakın olmuştur. Buna karşın Kanadalı Türklerin görüşüne önem vermemiştir. Oysa iki toplumun sayısı birbirine çok yakındır.¹⁶⁴ Kanadalı Ermenilerin, topluma tamamen uyum sağlamış, siyaset ve medya da yer edinmeye önem veren ve bu nedenle de bir etkiye sahip olmasına karşın, Türklerin, gayet aktif ancak küçük bir grup hariç, genelde siyasi sorunlardan uzak durdukları görülmektedir.

“100. Yıl” için Kanada’da birçok etkinlik gerçekleştirilmiştir. Bunların en önemlisi Parlamento’nun 25 Nisan 2015 tarihinde kabul ettiği ve soykırım kurbanlarının onurlandırılması amacıyla Nisan ayının “soykırımların tanınması, kınanması ve önlenmesi” ayı olmasıdır.¹⁶⁵ Soykırım olarak ise Yahudi Holokost’u, Rwanda soykırımı, Ukrayna’daki kıtlık anlamına gelen “Holodomor” ve tabii Ermeni soykırım iddiaları anlaşılmaktadır.

Daha sonra, 13 Mayıs 2015 tarihinde Kanada Senatosu 2002 yılında Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararı teyit eden bir karar almıştır. Senatör Thanh Hai Ngo bu konuda yaptığı bir konuşmada Türkiye tanımadığı için Ermeni soykırımının cezasız kaldığını söylemiştir.¹⁶⁶

Bu yıldönümü münasebetiyle yayınlanan bildirilere gelince Başbakan Harper, Ermeni halkının uğradığı kayıplara ve çektiği korkunç acılara temas ettikten

164 2011 yılı sayımına göre Kanadalı Ermenilerin sayısı 55.740 kadardır.
https://en.wikipedia.org/wiki/Armenian_Canadians Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.
Aynı sayıma göre Türkler 55.430 kişidir.
https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_Canadians Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

165 “Canada Designates April 24 as Armenian Genocide Memorial Day”, *armradio.am*, 25 Nisan 2015.

166 “Canadian Senate Reaffirms Recognition of Armenian Genocide “, *Horizonweekly*, 13 Mayıs 2015.

sonra geleceğe bakmak gerektiğini söylemiş ve Kanada’da Türklerin ve Ermenilerin hoşgörü ve açık yüreklilikle beraberce yaşadıklarını ve bu çerçevede Türkiye ve Ermenistan’ı, ilişkilerin normalleşmesi, protokollerin müzakeresine yeniden başlanması sınırın açılması, diplomatik ilişkilerin kurulması ve 1915 olayları için bir diyalog kurulması için teşvik ettiklerini söylemiştir.¹⁶⁷ Burada ilginç olan husus, Ermenilerin soykırımın bir gerçek olduğu iddiasıyla 1915 olayları hakkında Türkiye ve Türklerle hiçbir diyaloga girmek istememelerine karşın, Ermeni yanlısı olarak bilinen Kanada Başbakanının böyle bir düşüncüyü ortaya atabilmesidir. Anlaşılan Kanada Dışişlerinin taraflar arasında “dengeli davranmak” fikri sonunda galip gelmiştir.

Ana Muhalefet Partisi olan Yeni Demokratik Parti Başkanı Tom Mulcair ise, yayınladığı bir bildiriye Ermenilere daha yakın görünmüş ve Partisinin tarihin bu kararlık döneminin hatırlanmasında Ermeni toplumun yanında yer aldığını, Hitler’in “Artık Ermenileri kim hatırlıyor” dediğini ve bunun unutulmaması gerektiğini söylemiştir.¹⁶⁸

Diğer muhalefet partisi olan Liberal Parti’nin Lideri Justin P.J. Trudeau ise, Ermeni soykırım iddialarını tamamen benimseyen bir bildiri yayınlamış ve geleceğe yönelik olarak, nefret ve soykırıma karşı kayıtsız olamayacaklarını ve ırk, cinsiyet, cinsel yönelim gibi ayrımcılığa karşı sessiz kalmayacaklarını söylemiştir.

Justin P.J. Trudeau, Ekim ayında yapılan seçimlerden sonra Kanada Başbakan’ı olmuştur. Adı geçen 1970 ve 1980’li yıllarda Kanada’da 15 yıl kadar başbakanlık yapmış Pierre Trudeau’un oğludur. Pierre Trudeau o yıllarda Türkiye’ye verdiği destekle de bilinen bir siyasetçiydi. Bunda soğuk savaş nedeniyle Türkiye’nin işbirliğine ihtiyaç duyulması da rol oynamaktaydı.

Başbakan Justin Trudeau 24 Nisan 2015 tarihinde yayınladığı bir bildiriye Kanada Avam Kamerası ve Senatosunun 1915 olaylarının soykırım olarak gören kararlar kabul ettiklerini, bu soykırımda yaşamlarını kaybedenlere saygılarını sunduklarını, bu tür hareketlerin tekrarlanmaması için kararlılığın güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Trudeau geçmiş adaletsizliklerin Kanada’daki toplumların bölünmesine hizmet etmemesi ve hangi köken ve dinden olurlarsa olsunlar tüm Kanadalıların çoğulculuğa ve insan haklarına riayet etmelerini istemiştir.¹⁶⁹

167 “Canada PM issues message to Armenian community”, *News.am*, 23 Nisan 2015.

168 “Statement by the leader of the official opposition new democratic party of Canada on the occasion of the 100th anniversary of the Armenian genocide”, *Horizonweekly*, 23 Nisan 2015.

169 “La Déclaration du Premier Ministre Canadien Justin Trudeau à l’Occasion de la Commémoration du Génocide Arménien”, *Armenews*, 24 Nisan 2016.

Bu bildiri de önemli olan Başbakan'ın Avam Kamarası ve Senatonun Ermeni soykırım iddialarını kabul ettiği için kendisinin (veya Hükümetinin) de bu iddiaları tanıdığıdır. Ayrıca bu iddiaların Kanada'da bölünmeye yol açmaması gerektiği de ifade edilmiştir. Bu sözler genellikle saldırgan bir tutum içinde olan Kanadalı Ermenileri hedef alsa gerektir.

Ermeniler Kanada'ya "100. Yıl" için birçok gösteri düzenlemişlerdir. Bunlardan 19 Nisan'da Toronto'da Queens' Park'ta yapılan ve 2.000 kişinin katıldığı ileri sürülen gösteri ile¹⁷⁰ 24 Nisan'da başkent Ottawa'da yapılan¹⁷¹ ve daha az katılım olan gösteri dikkat çekmiştir. Öteden beri Ermeni görüşlerini savunan Savunma ve Çok Kültürlülük Bakanı Jason Kenney her iki gösteriye de katılarak konuşmalar yapmıştır. Haziran ayında Kanada'yı ziyaret eden Kilikya Baş Patriği Aram I, Kenney'e Ermeni Cemaatini ve Ermeni Davasını devamlı desteklediği için "Kilikya Şövalyesi" nişanını vermiştir.¹⁷² Mayıs ayı sonunda Kanada'yı ziyaret eden Ermenistan Millet Meclisi Başkanı Galust Sahakyan Kenny ile yaptığı görüşmede Ermenistan Halkını ve Kanada'daki Ermeni Toplumunu güçlü ve tutarlı bir şekilde destekledikleri için kendisine ve Kanada hükümetine teşekkürlerini ve ayrıca Ermeni soykırımını tanıdıkları için de şükranlarını bildirmiştir.¹⁷³

Ermenilerin "100. Yıl"ı Anma Komitesi, Montréal'de 3 Mayıs 2015 tarihinde, bazı Musevi, Ruanda, Tutsi, Kamboçya, Ukrayna, Süryani, Lübnanlı ve Pontus'lu Rumlarla işbirliği halinde, dünya'daki soykırımların ve insanlığa karşı suçların önlenmesi için, Liberal Parti Başkanı Justin Trudeau ile çok sayı parlamenterin ve binlerce kişinin katıldığı bir gösteri düzenlemiştir.¹⁷⁴ Başka milletleri de ilgilendiren soykırım ve insanlığa karşı suçların da konu alınması gösteriye katılanların sayısını arttırmışsa da Ermeni soykırım iddialarının ileri sürülmesine bir ölçüde engel olmuştur.

Kanada, Çanakkale Savaşlarının 100. yılı törenlerine Dışişleri Bakan Yardımcılığı görevini yapan Devlet Bakanı Lynne Yelich'i göndermiştir. Erivan'daki törene ise Vatandaşlık ve Göç İşleri Bakanı Chris Alexander katılmıştır.

170 "Thousand Attend Toronto Rally Marking 100 years since ArmenianGenocide", *Armradio*, 20 Nisan 2015.

171 "Canada's Defence Minister Jason Kenney affirms Armenian genocide on the Hill lawn, as Turkish Canadians watch", *Horizonweekly*, 25 Nisan 2015.

172 "Aram I Dubs Canada Defense Minister "Knight of Cilicia", *Asbarez*, 6 Haziran 2015.

173 "Minister Jason Kenney Meets with the President of the National Assembly of Armenia", *Horizonweekly*, 28 Mayıs 2015.

174 "Canada: Des milliers de Marcheurs Unis Contre les Génocides", *Armenews*, 4 Mayıs 2015.

Devlet Başkanı görevini yapan Genel Vali David Johnston ise, Türkiye ve Ermenistan tarafından davet edilmiş olmakla beraber, herhalde bir tercih yapmamak kaygısıyla, 24 Nisan'da Kanada'da kalarak Ottawa'daki Savaş Müzesinde Çanakkale'nin 100. Yılı münasebetiyle düzenlenen bir törene katılmıştır.¹⁷⁵

Bu tören ve gösterilerde Kanada'daki Türk örgütleri de, olanakları ölçüsünde, seslerini duyurmaya çalışmışlardır, Toronto ve Québec toplantısında hazır bulunmuşlar ancak, çok azınlıkta kaldıkları için etkili olamamışlardır. Yukarıda değindiğimiz gibi Kanada'da Türkler ve Ermenilerin sayısı adeta eşit olmasına karşın, Ermeniler bir tür seferberlik zihniyeti içinde tüm tören ve gösterilere katılırken Türkler, bazı küçük gruplar hariç, bu tür eylemlerden uzak durmakta, bu da bir cemaat olarak önemsenmemelerine neden olmaktadır.

Bu arada 2015 Şubat ayı sonunda tanınmış tarihçi Justin McCarthy'nin Toronto'da "I. Dünya Savaşının 100. Yılı – Doğu Anadolu'da İnsani Acılar başlığı altında verdiği konferansın salonda bulunan Ermeniler tarafından engellenmeye çalışıldığını belirtilmesi gerekmektedir.¹⁷⁶ Ayrıca, Montreal'de Türk Toplum Merkezi'ne Türkiye'nin Ermeni soykırımını iddialarını tanınması gerektiğine dair kâğıtlar yapıştırılması ve bu hareketin daha önce de yapılmış olması¹⁷⁷ Kanadalı Ermenilerin, hiç olmasa bir kısmının, saldırgan denebilecek bir tutum içinde olduklarını teyit etmektedir. Kanadalı bazı siyasetçilerin 1915 olayları hakkında Ermeni görüşlerini destekleyen tutumu bu saldırganlığın başlıca nedenin oluşturmaktadır. Unutulmamalı ki Ermeni hareketlerine gösterilen sempati 1982 yılında Ottawa'da Türkiye Askeri Ataşesi Albay Altıkatin'in Ermeni teröristler tarafından katledilmesinin başlıca nedenidir. Aslında Kanada, eski Başbakan Stephen Harper'in söylediğinin ve yeni Başbakan Trudeau'un da dilediğinin aksine, "Türklerin ve Ermenilerin hoşgörü ve açık yüreklilikle beraberce yaşadıkları" bir ülke olmaktan uzak görülmektedir.

C - GÜNEY AMERİKA

1. ARJANTİN

Arjantin'in "100.Yıl'na" ilişkin tutumu hakkında daha önce kısa bilgi vermiştik.¹⁷⁸

175 "Canada's Defense Minister affirms Armenian genocide on Hill lawn, as Turkish Canadians watch.", *Public Radio of Armenia*, 24 Nisan 2015.

176 "Communiqué du Conseil National Arménien du Canada" *Armenews*, 25 Şubat 2015.

177 "Turkish Community Center in Montreal is Vandalized", *montrealgazette.com*, 17 Mayıs 2015.

178 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 170-171.

Arjantin dünyada Ermeni soykırım iddialarını en fazla tanıyan ülke olmasına rağmen Arjantin Başkanının 24 Nisan törenleri için Erivan'a gitmemesi dikkatleri çekmiş ve bu hareketin Ermeni soykırım iddiaları gibi son derecede abartılmış ve hiçbir güncelliği olmayan bir konu için Türkiye ile ilişkilerin bozulmuş olmasının Buenos Aires'te yaratmış olduğu rahatsızlığı yansıttığını düşündürmüştür.

Arjantin Dışişleri Bakanı Hector Timerman'ın Türkiye Büyükelçileri yıllık konferansında bir konuşma yapmak üzere 2015 yılı Ocak ayı başında Ankara'ya gelmesi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kabul edilmesi Arjantin Hükümetinin Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olma çabasını yansıtmıştır. Ne var ki Arjantin eyaletlerinin bir kısmında Ermeni görüşleri benimsenmeye ve bunlara uygun kararlar alınmaya devam edilmektedir.

Federal bir devlet olan Arjantin'de 24 eyalet bulunmaktadır. Bunlardan Buenos Aires ve Cordoba eyaletleri Ermeni soykırım iddialarını tanıyan kararlar almışlardır. 2015 yılı içinde Santa Fe¹⁷⁹ ve Misiones¹⁸⁰ eyaletleri de benzer kararlar kabul etmişlerdir.

Öte yandan bu ülkedeki Ermeni cemaati, kamuoyunun bir kısımdan aldığı desteğin etkisiyle, mümkün olan her alanda Türkiye ve Türkiye çıkarları aleyhine bir tür kampanya sürdürmeye devam etmiştir. Bunun bir örneği "Bin Bir Gece" başlığını taşıyan bir Türk TV dizisinin Arjantin'de gösterilmesi ve beğeni toplamasında görülmüştür. Ermeni Cemaat, dizinin gösterimden kaldırılması için bir imza kampanyası başlatmış, Ermeni Basın Merkezi 'Prensa Centro Armenia' ise bir bildiri yayımlayarak bu dizi aracılığıyla Ermeni soykırımının 100.Yılı'nın anılmasının etkisizleştirmek istendiğini ileri sürmüştür.¹⁸¹

22 Kasım 2015 tarihinde Arjantin'de yapılan başkanlık seçimlerini muhafazakâr Cambiemos Partisinin Başkanı Mauricio Macri kazanmıştır. Macri aşırı derecede Ermeni taraftarı olmakla tanınmıştır.

Belediye Başkanlığı anlamına gelen Buenos Aires Kenti Hükümetinin Başkanlığını yaptığı dönemde, 2010 yılında, bu şehirde dikilmesi kararlaştırılmış bir Atatürk büstünün açılışının yapılmasına, Başbakan

179 "Arjantina's Cordoba and Santa Fe Officially Recognize April 24th As Day of Remembrance of Victims of the Armenian Genocide", *Horizon Weekly*, 30 Mart 2015.

180 "La Province de Misiones en Argentine a Reconnu le Génocide des Arméniens", *armenews*, 3 Ekim 2015.

181 "Ermeni Cemaatinden Türk Dizisine Tepki", *Gazetevatan.com*, 30 Ocak 2015.

Erdoğan'ın bu ülkeye yapacağı ziyarete saatler kala karşı çıkmış, bu saygısız hareketi de Başbakanın ziyaretini iptal etmesine yol açmıştır¹⁸².

Macri'nin büstün açılışının yapılacağını bildiği ancak yakın ilişkiler içinde olduğu Ermeni Cemaatinin ve Atatürk'ü Osmanlı İmparatorluğunun Ermenileri ortadan kaldırma politikasının sürdürmekle ve ayrıca Ermeni soykırımını inkârını başlatmakla itham eden şikâyetleri üzerine engellediği anlaşılmaktadır.¹⁸³

Başbakan Erdoğan'ın Arjantin ziyareti iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmasının 100. yılını kutlamak amacıyla da yapıyordu. Arjantin Başkanı Cristina Kirchner Macri'nin bu hareketini tasvip etmediğini telefonla görüştüğü Erdoğan'a bildirdi.¹⁸⁴ Ertesi yıl da Türkiye'yi ziyaret ederek ilişkilerin yeniden normal bir hale gelmesini sağlamaya çalıştı.

Sonraları Macri' diğer bazı hareketleriyle de Ermeni yandaşlığını kanıtladı: 2012'de Erivan'ı ziyareti sırasında soykırım anıtını ziyaret etmediği ihmal etmedi. 2014 yılında Buenos Aires'de bir Ermeni soykırım müzesi inşası için arsa tahsis etti. Aynı yıl Arjantin'i ziyaret eden Başkan Sarkisyan'a şehrin anahtarını sundu.¹⁸⁵

Geçmiş kısaca bu olan Macri'nin artık devlet başkanı olarak dışişlerinden de sorumlu bir makama geldikten sonra Türkiye'ye karşı ne gibi bir politika izlediği merak konusudur.

Arjantin'de son zamanlarda Türkiye aleyhinde olduğu söylenebilecek bazı olaylar görülmüştür. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz.

Ermenistan Eğitim Bakanlığı "Ermeni Soykırımı: Eğitim için Sorular, Yanıtlar ve Öneriler" başlığı taşıyan ve soykırım iddialarının okul çocuklarına nasıl öğretileceği hakkında bilgiler içeren bu kitap yayınlandı. Bu kitap bir Taşnak kuruluşu olan Güney Amerika Ermeni Milli Komitesiyle ortaklaşa hazırlanmıştı. Kitabın tanıtılması töreninde Arjantin Eğitim Bakanı Alberto Sileoni'de hazır bulundu.¹⁸⁶

182 Bkz: *Ermeni Araştırmaları*, No. 29, s. 61.

183 "Turkish Prime Minister Cancels Visit to Argentina", *Buenos Aires Herald*, 29 Mayıs 2010.

184 "Turkish Prime Minister..."

185 "Argentina's Newly Elected President and Armenian Genocide- Review", *Panarmenian*, 23 Kasım 2015.

186 "Argentina, Ministry of Education Publishes Armenian Genocide Text Book" *Armradio.am*, 19 Kasım 2015.

Arjantin Futbol Kulübü Racing Türk Hava Yollarının sponsorluk teklifini reddetti. Bu konuda bir açıklama yapan Güney Amerika Ermeni Gençlik Federasyonu THY'nin Kobe Bryant ve Lionel Messi gibi önemli sporcuların sponsorluğunu almak yoluyla Türk diplomasisinin başlıca silah haline geldiğini böylelikle Türk halkının halen yaşadığı gerçeğini saklanmasına çalışıldığı bildirildi. Ayrıca, Kürt halkına yapılan eziyetten, Elçi'nin öldürülmesinden, muhalif basına yapılan baskılardan bahsedildi.¹⁸⁷

Son olarak, yeni başkan Mauricio Macri'nin Carlos Melconian adındaki bir bankacı Ermeni'yi Arjantin Milli Bankası (Merkez Bankası) Başkanlığına atadığını da belirtelim.¹⁸⁸

Ermeni “soykırımının” 101 yılı münasebetiyle bir bildiri yayınlayan Mauricio Macri bu soykırımın hatırlanması gerektiğini zira bu olayların inkâr edilmesinin başka millet ve halklara karşı aynı suçların işlenmesine vereceğimiz anlamına geldiğini Ermeni soykırımının Holocaust'un başlangıcı olduğunu söylemiştir.¹⁸⁹

Arjantin'de Vincente Lopez şehri “101 yıl” münasebetiyle Ermeni soykırımını kınayan bir karar kabul etmiş¹⁹⁰ olup Buenos Aires şehir Meclisi de 22 Nisan 2016 tarihinde “Türk devleti tarafından yapılan Ermeni soykırımının 101. yılının anılması için” bir karar almıştır.¹⁹¹

Asın haberlerine göre Türkiye'ye Arjantin Büyükelçisi olarak atanmak istenen Estanislao Angel Zawels'e Ankara agreman vermemiştir. (Büyükelçi olarak atanmasını kabul etmemiştir) Türkiye'nin bu kararının Zawels'in Ermeni soykırım iddiaları hakkında bazı yazılar kaleme almış olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.¹⁹² Bu olay, Macri ve Hükümetine Türkiye'nin soykırım iddialarına karşı koymakta ne derecede kararlı olduğunu göstermiş olsa gerektir.

187 “Argentina Football Club Racing Rejects Turkish Airlines Sponsorship” *Eurasia Review*, 18 Aralık 2015.

188 “Carlos Melconian Becomes President of National Bank of Argentina”, *Asbarez*, 23 Aralık 2015.

189 “Argentine President issue statement on 101. anniversary of Armenian genocide” *Armenpress*, 24 Nisan 2016.

190 Argentina's Vincente Lopez City once again Adopts Resolution Condemning Armenian genocide” *Armenpress*, 22 Nisan 2016.

191 Adelle Nazarian, “Tens of Thousands of Armenians gathered internationally to commemorate the 101st anniversary of the Armenian genocide, in which the Ottoman Empire murdered 1.5 million Armenians”, *breitbart.com*, 22 Nisan 2016.

192 “Turkey Rejects Argentine Diplomat as Ambassador for his views on Armenian genocide” *Armenpress*, 27 Nisan 2016.

2. BOLİVYA

Bolivya Millet Meclisi 2014 yılında Senato ise 2015'te Ermeni soykırım iddialarını tanımış ve kınamış olduğunu daha önce bildirmiştik.¹⁹³ Bu konuya daha önce hiç ilgi göstermemiş olan bu ülkenin birden söz konusu kararları kabul etmesini Papa Francisco'nun etkisi altında hareket etmesiyle açıklamak mümkündür.

3. BREZİLYA

Latin Amerika'nın bu en büyük ülkesi, hayli aktif bir Ermeni cemaatinin çabalarına rağmen, federal düzeyde soykırım iddialarından uzak durmuş ancak "100. Yıl"da Senato birden ve oybirliğiyle söz konusu iddiaları kabul etmiştir.¹⁹⁴ Bunun Papa'nın etkisi altında yapılmış olması mümkündür.

Diğer yandan bu kararın yasallığı hakkında şüpheler vardır zira ülke mevzuatına göre böyle bir kararın Senato'da değil, Federal Meclisinde alınması ve Devlet Başkanı tarafından onaylanması gerekmektedir.

4. MEKSİKA

Ermeni soykırım iddialarından uzak durmaya çalışan ülkelerden biri de Meksika'dır. Güçlü bir toplum olan Kaliforniya Ermenilerinden aldıkları yardıma rağmen Meksikalı Ermeniler bu iddiaları tanıtmakta güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bu başarısızlığının nedeni olarak da Meksika Dışişleri Bakanlığının müdahalede bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁹⁵

Buna karşın "100.Yıl" münasebetiyle Meksika'da bazı etkinlikler yapılmıştır. Birçok ülkede olduğu gibi başkent Mexico City'de de Katedral'de, Kardinal Rorberto Rivera'nın da katılımıyla büyük bir ayin düzenlenmiştir. Ayrıca Ermeni Cemaati, Meksika Medeniyetler Milli Müzesinde sergilenmek üzere bir "haçkâr" (taştan yapılmış büyük bir haç) vermiştir.¹⁹⁶ Bazı konserler ve sergiler düzenlenmiştir.¹⁹⁷

193 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss. 170-171.

194 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, ss.168-169.

195 "Turkish Embassy in Mexico Censors a Film Festival about Armenian Genocide", *Agencia Prensa Armenia*, 20 Nisan 2015.

196 "Armenian Genocide Centennial Mass Celebrated in Mexico City", *Armradio.am*, 26 Mart 2015.

197 "Events in Mexico Commemorating Armenian Genocide Centennial", *Armradio.am*, 18 Mayıs 2015.

Bu arada Ermenistan basınında Meksika'daki Türk Büyükelçiliğinin bazı Ermeni filmlerinin gösterileceği bir festivallin yapılmasına, Hükümet üzerinde baskı kurarak, engellediğine dair bir haber çıkmıştır.¹⁹⁸ Bu festival'de Grandma's Tattoos (Büyük Annemin Dövmeleri), The Lark Farm (Tarlakuşu Çiftliği), The Cut (Kesik), Screammers (Haykıranlar) ve Ararat (Ağrı Dağı) gibi Ermeni soykırımı propagandası yapan bazı filmlerin oynatılacağı anlaşılmıştır.

5. ŞİLİ

Şili Millet Meclisi Ermeni soykırım iddialarını 2007 yılında kabul etmiş ve 2015 yılında alınan başka bir kararla da teyit etmiştir. Daha önce bildirdiğimiz gibi¹⁹⁹ Şili Parlamentosunun Ermeni sorunu hakkında yeterli bilgi sahibi olduğunda ciddi kuşkular vardır.

6. PARAGUAY

Komşusu Uruguay'ın Ermeni soykırım iddialarını 1965 yılında kabul etmesine rağmen Paraguay yarım yüzyıl bu konudan uzak durmuştur. 2015 yılında bu ülkenin Senatosu söz konusu iddiaları kabul eden bir kararı, Türkiye'nin milli günü olan 29 Ekimde ve oybirliğiyle kabul etmesi²⁰⁰ sürpriz olmuştur. Bu davranışın nedeni anlaşılmamış olmakla beraber, komşu Arjantin'de ve genel olarak tüm Latin Amerika ülkelerinde büyük nüfuz sahibi Papa Francesco'nun etkisi altında hareket edilmiş olması olasıdır.

7.URUGUAY

1965 Yılında Parlamentosunda Ermeni soykırım iddialarını tanımakla bu alanda ilk olan Uruguay'da görevinden ayrılmakta olan ve Ermeni sempaticizliği ile bilinen Başkan Jose Mujia yaptığı bir konuşmada, Ermeni soykırımının tanınmasına katkıda bulunmak üzere her türlü çabayı göstereceğini ve Türkiye'nin memnuniyetsizliğine göğüs gereceğini söylemiş ve ayrıca Türkiye'nin tarihinin karanlık sayfalarıyla yüzleşmesi ve Ermenilere yapılan mezalimi kabul etmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁰¹

198 "L'Ambassade de Turquie au Mexique Bloque un Festival du Film A Propos du Genocide Arménien" *Armenews.com*, 22 Mayıs 2015.

199 *Ermeni Araştırmaları*, No. 51, s.70.

200 *Ermeni Araştırmaları*, No. 52, s.31.

201 "Uruguay President Urges Turkey to Face Dark pages of its History", *Panarmenian.net*, 21 Ocak 2015.

Uruguay Temsilciler Meclisi Ermeni soykırım iddialarını anmak üzere 15 Nisan 2015 tarihinde özel bir toplantı yapmıştır.²⁰² Ayrıca 24 Nisan 2015'te yeni seçilmiş olan Başkan Tabare Vazquez ile eski başkanların katılımıyla bir diğer anma toplantısı düzenlenmiştir.²⁰³

Uruguay Kamu Eğitimi İdaresi Osmanlı İmparatorluğunda yapılan 20. asrın ilk soykırımını "özel ilgi sorunu" ilân etmiştir.²⁰⁴ Böylelikle Ermeni soykırım iddialarının Uruguay okul müfredatına sokulmasının sağlandığı anlaşılmaktadır.

Uruguay siyaset adamlarının Ermeni soykırım iddialarına gösterdikleri bu aşırı ilgiyi bu ülkedeki küçük ve fakat varlıklı Ermeni cemaatinin ısrarlı çabalarıyla açıklamak mümkün olmakla beraber bunun yanında, 50 yıl önce bu iddiaları tanıyan il ülke olmanın Uruguay'da bir tür övünme vesilesi haline gelmiş olduğu da görülmektedir.

8. VENEZUELA

Bu ülke Parlamentosu 2005 yılında Ermeni soykırım iddialarını kabul etmiş olması²⁰⁵ o zaman sürpriz olmuş ve zamanın başkanı Chavez'in alışılmışın dışındaki kararlarından biri olarak görülmüştü. İzleyen yıllarda Venezuela'nın bu konuyla ilgisi saptanamamış ve "100. Yıl" olan 2015'te de Ermeni iddiaları doğrultusunda bir etkinlik duyulmamıştır.

9. PARLATİNO

PARLATİNO Latin parlamentosu'nun kısaltılmış bir ifadesi olup Latin Amerika ve bazı Karayip ülkelerinin (toplam 23 ülke) parlamento temsilcilerinden oluşan, 1987 yılında kurulmuş, merkezi Panama'da olan bir istişare organdır. PARLATİNO 31 Temmuz 2015 tarihinde yapılan toplantısında Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir kararı, bir çekimser oyla, kabul etmiştir.²⁰⁶

202 "Uruguay Parliament Holds Special Session on Armenian Genocide", *News.am*, 16 Nisan 2015.

203 "Main Ceremony in Uruguay with Former Presidents for the Armenian Genocide", *Agencia Prensa Armenia*, 25 Nisan 2015.

204 "Armenian genocide Declared "issue of special interest in Uruguay", *Armeniangenocide100.org*, 14 Şubat 2015.

205 *Ermeni Araştırmaları*, No. 18, s.25.

206 "Latin American Parliament Recognizes Armenian Genocide", *PrensaArmenia*, 1 Ağustos 2015.

Bazı Latin Amerika ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini düzenlemeyi amaçlayan ve kısa adı MERCOSUR olan (Mercado Comùn del Sur =Güney Ortak Pazarı) bir diğer kuruluş da 2007 yılında Ermeni soykırım iddialarını kabul etmişti.²⁰⁷ Bu iki kuruluşun aldığı kararların hukuki açıdan bir değeri yoktur.

D – ORTA-DOĞU ÜLKELERİ

1. CEZAYİR

Bu ülkenin kuzeyindeki dağlık bölgede yaşayan, Arap değil Berber asıllı olan, Berber dli konuşan ve kendilerine Kabil (Kabyle) diyen bir halk tarih boyunca Cezayir’i idare edenlere karşı, kendi örf ve âdetini korumak için mücadele etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında bir tür fiili özerkliğe sahip olan olmalarına karşın Fransız sömürge idaresi Kabil’lere hâkim olmaya çalışmış ve bunun sonucu olarak da ayaklanmalar ve bastırmalar yaşanmıştır. Cezayir’in bağımsızlığından sonra da Kabil’lerle Merkezi Hükümet arasında sorunlar devam etmiştir.²⁰⁸

Paris’te kendisine Kabil Geçici Hükümeti (Anavad) adını veren ve Başkanlığını Fuat Medhenni’nin yaptığı bir kuruluş 24 Nisan 2015 tarihinde yayınladığı bir bildiri de 100 yıl önce Türk askeri güçlerinin Ermeni Halkına soykırım uyguladığını, Ankara Hükümetinin bu soykırımı inkâr ettiğini, Türk güçlerinin iki yüz yıl boyunca binlerce Kabil’liyi de katletmiş olduğunu belirtilmiş ve Kabil Geçici Hükümetinin Ermeni soykırımını kınadığını, Ermeni halkı ile dayanışma içinde olduğunu vurguladıktan sonra Ankara Hükümetini Ermeni soykırımını tanımaya davet edilmiştir.²⁰⁹

Bu kuruluşun siyasi alanda bir önemi olduğu zannedilmemektedir. Bu olaya değinmemizin nedeni Ermenilerin, kendi durumlarıyla Kabil’lilerin durumları arasında yapay bir benzerlik kurarak ve buna söz konusu kuruluşu ikna ederek böyle bir bildiri yapılmasını sağlamış olmalarıdır.

207 *Ermeni Araştırmaları*, No. 27-28, s. 37.

208 “Kabyle People” , Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Kabyle_people#geography Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

209 Stephane Arrami, “Genocide Armenien – Les troupes turques avaient aussi massacre des milliers de Kabyles”, *kabyle.com*, 24 Nisan 2015.

2. FİLİSTİN

Basın haberlerine²¹⁰ göre Filistin’de “1915–2014 Ermeni Soykırımının 100. Yılı” yazısını ve Erivan’daki Soykırım Anıtının bir resmini içeren 250 “fils” değerinde bir pul basılmıştır. Türkiye’den gelen itirazlar üzerine Bakü’deki Filistin Büyükelçiliği bu pulun resmi olmadığını ileri sürmüştür. Türk internet sitelerinde ise pulun sahte olduğu bir Ermeni tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Pul sahte ise yapanlar hakkında kovuşturma açılması gerekmektedir. Ancak bu hususta bilgi yoktur.

Filistin Başkanı Mahmut Abbas 18 Ocak 2016 tarihinde Ermeni Noel’i kutlamalarına katılarak yaptığı bir konuşmada Filistin’de, Ermenistan’da ve tüm dünyadaki Ermeni kardeşlerine iyi dileklerini sunduktan sonra Filistinlilerin de Ermenilerle aynı deneyimleri yaşadıklarını, her iki halkın da baskı altında kaldığını, terörize edildiğini ve sürgüne gönderildiğini, Ermenilerle Filistinlilerin bir millet gibi olduklarını söylemiş ve ardından Başkan Sarkisyan’a bir mektup göndererek kendisini Filistin’e davet ettiğini ve bu davetin kabul edileceğini umduğunu ifade etmiştir.²¹¹

3. İRAN

İran’daki Ermeni azınlığının sayısına ilişkin tahminler 70.000 ile 200.000 arasında değişmektedir.²¹² Bu ülkede halen 80 kadar Ermeni kilisesi faaliyettedir. Ancak bazı kaynaklar Ermeni kiliselerinin sayısını 480 olarak vermektedir.²¹³ İran Millet Meclisinde Ermeni asıllı iki milletvekili vardır.

Iran rejiminin, Türkiye ve Azerbaycan’la olan ilişkilerini göz önünde bulunarak, ülkesindeki Ermeni Cemaatine hoşgörü ile yaklaştığı, Diaspora’nın görüşlerini benimseyen bu Cemaatin de genelde Türkiye ve Azerbaycan’a karşı saldırgan bir tutum içinde olduğu gözlenmektedir.

Her yıl 24 Nisan anma törenleri, İran Ermenilerine Türkiye’ye karşı besledikleri olumsuz duygu ve düşünceleri, siyasi makamlarının müsaade ettiği ölçüde, ifade etmek fırsatını vermektedir. İran makamlarının bu törenlere bir kısıtlama getirmediği yıllarda yapılan gösteriler Türkiye Büyükelçiliği

210 “Palestine Emet un Timbre-Poste pour la 100ème Anniversaire du Génocide des Arméniens et Affirme que ce n’est pas une Emission Officielle”, *Armenews.com*, 14 Mayıs 2015.

211 “Mahmoud Abbas aux Arméniens : Vous êtes le sel de cette Terre” *Armenews*, 26 Ocak 2015.

212 “Iranian Armenians”, Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Iranian_Armenians Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

213 “Of The 600 Churches in Iran, 480 are Armenian – Scientific Conference”, *Horizonweekly*, 1 Mart 2016.

mensuplarının güvenliğini tehlikeye atan boyutlara ulaşabilmektedir. Mesela, 1981 yılında 24 Nisan'da yapılan gösterilerde bir grup Ermeni Büyükelçilik binasına girmiş Türk bayrağını indirerek yakmışlardı. Binadaki Türk personelin güvenliğini tehlikede olmasına ve gösterilerin saatlerce sürmesine rağmen İran kolluk makamlarının bu olaya karışmak istemeyen tutumu karşısında zamanının Türkiye Hükümeti, Yüksek Ova'daki Türk Komando kuvvetlerinin Büyükelçiliği kurtarmak için Tahran'a geleceğini bildirmesi üzerine gösterici Ermeniler dağıtılmıştır.²¹⁴ Bu olaya rağmen her yıl 24 Nisan'da Türkiye Büyükelçiliği önünde gösteri yapılmasına sloganlar atılmasına pankartlar açılmasına izin verilmiştir.

Diğer yandan Ermeni terörü döneminde İran makamlarının Büyükelçilik personelinin gerektiği gibi korumadığı görülmüştür. Bunun sonucu olarak Ermeniler 28 Nisan 1984 tarihinde Büyükelçilik Sekreteri Sadiye Önder'in eşi Işık Önderi katletmişler, bundan bir ay önce Büyükelçilik Başkâtibi Hasan Servet Öktem'i ve Askeri Ateşlikten bir başçavuşu yaralamışlardır. Aynı olayda iki personel tesadüfen yara almadan kurtulmuştur. O dönemde Tahran'daki bazı Türk şirketleri de bombalanmıştır. Sonuç olarak o yıllarda İran'da Ermeni terörü 1 kişinin ölümüne ve 10 kişinin de yaralanmasına neden olmuştur.²¹⁵

Bu yıl 24 Nisan'da Tahran'da yapılan anma törenleri Aziz Serkis Katedralinde (Saint Sarkis Cathedral) yapılan büyük bir ayin ile başlamış, bu kilisenin çanları 100 kez çalınmıştır. Meclis üyesi Ermeniler yaptıkları konuşmalarda Türkiye'den Ermeni soykırımını tanımalarını ve bunun yasal sonuçlarını kabul etmesini istemişlerdir.²¹⁶ Ayrıca Milletvekili Robert Bağlariyan Hükümete ve Başkan Ruhani'ye soykırımın tanınması ve olaylara gerçek isminin verilmesi (soykırım sözcüğünün kullanılması) için çağrısında bulunmuştur.²¹⁷

24 Nisan günü binlerce kişi (bazı görgü tanıkları 5.000 kişiden bahsetmektedir) Tahran'daki Türkiye Büyükelçiliği önünde gösteri yaparak "Türkiye'nin Faşist Hükümetine Ölüm", "Adalet, Adalet" gibi sloganlar atmıştır.²¹⁸ Ermenilere verilen bu desteğe rağmen Erivan'daki törenlere önde gelen bir İranlı şahsiyetin gönderilmemiş olması dikkatleri çekmiş ve bunun bir tür denge politikası uygulaması olduğu düşünülmüştür. 2016 yılı 24 Nisan'ında da Aziz Serkis Kilisesinde aynı ayin yapılmış ve kilise dışında da gösteriler düzenlenmiştir.²¹⁹

214 Bleda, Tanşuğ (2000). *Maskeli Balo*, Doğan Kitap, s.119.

215 Lütem, Ömer E., "Ermeni Terörü", *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 3.

216 "Iran Armenians Honour Massacre Centennial", *Presstv.ir*, 24 Nisan 2015.

217 IRI Majlis member: Rouhani Sould Not Avoid Calling Things by Their Name as Regards Armenian Genocide"

218 "Protest in Front of Turkish Embassy in Iran on Occasion of Armenian enocide Centennial", *Panorama.am*, 24 Nisan 2015.

219 "Armenian genocide victims commemorated in Tehran", *armradio.am*, 2 Nisan 2016.

4. IRAK VE IRAK'IN KÜRT BÖLGESİ

IRAK

Irak 1915 olayların 100. Yılı törenlerine, Erivan'a heyet gönderen nadir Müslüman ülkelerden biri olmuştur. Bunun nedenini Türkiye-Iran ilişkilerinin günümüzde pekiyi olmamasıyla açıklamak mümkündür.

Erivan'a giden Heyete Ulaştırma (transport) Bakanı Jabr el Zubeidi başkanlık etmiş, Heyet soykırım anıtını ziyaret etmiş, çelenk koymuş ve saygı duruşunda bulunmuştur.²²⁰ Ayrıca Şinjar bölgesi Valisi Maysar Haji Salih aynı amaçla Erivan'a gitmiş olup düzenlediği basın toplantısında Yezidilerin de soykırıma maruz kaldıklarını ve şimdi de Ermenilerin yanında yer aldıklarını ileri sürmüştür.²²¹ Diğer yandan 24 Nisan günü Bağdat'ta, Türkiye Büyükelçiliği civarında, Ermeni Piskopos Avag Asaturyan'ın idaresindeki 500 kadar Ermeni Türkiye aleyhinde protesto gösterisinde bulunmuştur.²²²

IRAK'IN KÜRDİSTAN BÖLGESİ

Irak Kürdistan Bölgesi Parlamentosu'na Ermeni Soykırım iddialarının tanınması için bir yasa tasarısı sunulmuş ve Parlamento üyelerinin büyük bir bölümünün bu tasarımı desteklediği basında belirtilmiş²²³ olmakla beraber bu gerçekleşmemiştir. Irak Kürdistan Bölgesi'nde yaklaşık 3 bin 500 Ermeni yaşadığı ve Parlamento'da da Yervant Nisan Markos Bitsr adında bir Ermeni milletvekili bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bir gazete haberine göre²²⁴ bu bölgenin Zakho kentinde ve Awzrik ve Havrisk köylerinde 3.500 Ermeni yaşamaktadır. Ermeniler Kürdistan Bölgesi idaresine başvurarak Hükümetin ve Parlatentonun Ermeni soykırımını tanınmasını istemişlerdir. Bu taleplerinin akıbeti hakkında bir bilgi alınamamıştır. Bu olayda önemli olan ücra yerlerdeki Ermenilerin dahi "100. Yıl" münasebetiyle Ermeni iddialarının duyulması için çaba harcadığını göstermesidir.

220 "Iraq Transport Minister Visits Armenian Genocide Memorial", *armradio.am*, 27 Nisan 2015.

221 "Governor of Iraq State of Shangal to Participate in Armenian Genocide Centennial Events in Armenia", *Armenpress*, 20 Nisan 2015.

222 "Armenians in Baghdad Hold Protest March to Turkish Embassy", *Panorama.am*, 24 Nisan 2015.

223 "Soykırım tasarısı Kürdistan parlamentosunda", *Imc*, 24 Nisan 2015.

224 "Armenians of KurdistanMark 100th Anniversary of the Massacre", *The Kurdish Globe*, 27 Nisan 2015.

5. İSRAİL

En büyük soykırımı uğramış bir millet olmakla beraber İsrail Parlamentosu, birçok girişime ve 1915 olaylarının soykırım olduğuna dair yaygın bir kanıya rağmen, hatta Mavi Marmara olayından sonra iki ülke ilişkilerinin durma noktasına geldiği bir zamanda dahi, soykırım iddialarını kabul eden bir karar almamıştır. Bunun, esasen yüklü olan ihtilaflar listesine bir de Ermeni sorununu eklememek ve özellikle, stratejik nedenlerle, Türkiye ile bağları koparmamak düşüncesinden ileri geldiği görülmektedir.

6. LÜBNAN

Dini cemaatler esas alınarak kurulmuş bir devlet olan Lübnan'da, bu cemaatlerden biri olarak kabul edilen Ermenilerin iç siyasette anayasal bazı hakları vardır. Buna göre Lübnan Parlamentosunda en az altı Ermeni bulunacak, hükümette de en az bir Ermeni bakan yer alacaktır. Bu durum Ermenilere yaklaşık 140.000 olan²²⁵ sayıları ile orantılı olmayan bir nüfuz sağlamaktadır. Bu nüfuz nedeniyledir ki Lübnan Parlamentosu şimdiye kadar iki kez, 1997 ve 2000 yıllarında Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar almış ve bu iddiaları kabul eden tek Arap ülkesi olmuştur.

“100. Yıl” için düzenlene tören ve etkinlikler de Parlamento ve Hükümet'im daha ziyade Ermenileri destekleyen bir tutum içinde oldukları görülmüştür. Nitekim Lübnan 24 Nisan'da Erivan'daki törenlere Dışişleri Bakanı Gebran Bassil ile Endüstri Bakanını göndermiş²²⁶ ayrıca Millet Meclisi Başkan Yardımcısı SamiJamil milletvekillerinden oluşan bir heyetle bu törenlere katılmıştır. Jamil bu konuda yaptığı bir konuşmada Ermeni soykırımını tanıdıklarını Dünya'daki tüm Ermeniler için adalet istediklerini söylemiştir.²²⁷ Gebran Bassil ise Erivan'da Başbakan Hovik Abrahamyan tarafından kabul edilmiştir.²²⁸ Lübnan Telekomünikasyon Bakanı Boutros Harb ise yaptığı bir açıklamada Ermeni halkına karşı işlenmiş korkunç ve menfur cürümlerden bahsetmiştir.

Ancak bu konuda kanımızca en önemli gelişle Eğitim Bakanı Elias Bou Saab'ın 24 Nisan'da Lübnan'da tüm okulların katılması kararını alması ve

225 “Ermeniler”, *Wikipedia*, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeniler> Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

226 “Libanese RFM and Parliamentary Delegation to Visit Armenian Genocide Memorial on April 24”, *Armenpress*, 3 Nisan 2015.

227 “Lebanese MP Demands Justice For All Armenians”, *Armenpress*, 24 Nisan 2015.

228 “Bassil Meets Armenian MP in Yerevan”, *National News Agency*, Lebanon, 24 Nisan 2016.

Hükümetin de bu kararı onaylamasıdır.²²⁹ Bu karar ülkenin Sünni kesiminde itirazlarla karşılanmıştır. Türk Lübnan Dostluk Derneği Başkanı Zaher Sultan “Türkiye işler dayanışma içinde olmak ve Türkiye’ye karşı ileri, sürülen suçlamalara cevap oluşturmak üzere 10.000 Türk bayrağı dağıtıklarını söylemiş ve bu bayraklardan bir kısmı, 24 Nisan’da Trablus’ta bazı evlere ve bazı dükkanlara asılmıştır. Bu kent Müftülüğünden yapılan bir açıklamada okulların kapatılması kararı eleştirilmiş, soykırım iddialarının tartışmalı olduğu ve bu konuya Lübnan’ın karışmaması gerektiği bildirilmiştir.²³⁰ Bir Ermeni kaynağına göre²³¹ Lübnanlı Sünni Şeyh ve Al-Quds Camii İmamı Maher Hammoud Osmanlı İmparatorluğu ile İslam’ın karıştırılmaması gerektiğini, Ermeni soykırımında sorumlu tarafın İslam dini olmadığını ileri sürmüştür.

“100. Yıl” Lübnan’da, özellikle Beyrut da çok sayıda Ermeni’nin yerleşik olduğu Burç Hammud semtinde binlerce kişinin katıldığı törenlerde anılmış ve “Katil Türkiye”, “Asla Unutulmamalı, Asla Affedilmemeli” gibi yazılar içeren pankartlar taşınmıştır. “100.Yıl” etkinlikleri arasında Ermeni Katolik kilisesinin de katılımıyla denizin içine bir büyük anı haçı dikilmesini ve daha sonra, 20 Temmuz’da Byblos kentinde, çok sayıda resmi kişinin ve Vatikan’dan gelen Kardinal Kurt Koch’un katılımıyla bir Ermeni soykırım müzesi açılmasını saymak mümkündür.²³²

1915 olaylarının 101. yılı da Lübnan’da önemli anma törenlerine sahne olmuştur. Beyrut’ta şehir merkezinde yaklaşık 10.000 kişinin katılımıyla yapılan bir toplantıda Türkiye’den hesap sorulması, soykırımı tanınmasının istenmesi, soykırımı uğramış kişilerin torunlarına tazminat ödenmesi gibi hususlar dile getirilmiş ayrıca günümüz Türkiye Ermeni soykırımını inkâr ettiği için bunun benzer suçları özendirebileceği belirtilmiştir.

Beyrut yakınlarındaki Antelias’da yerleşik Kilikya Baş patriği Aram I düzenlediği bir ayinde Türkiye’nin soykırımını inkâr etmesini kınamış, kısa süre önce Karabağ’daki çarpışmalara atıfla bu saldırılar karşısında büyük güçlerin sessiz kalmasından yakınmıştır.

Lübnan’da Vatikan’a bağlı Katolik Ermenilerin ruhani Lideri Patrik Grégoire Bedros XX’de bir ayin düzenlemiş ve konuşmasında Ermeni davasının asla ölmeyeceğini belirterek bu davanın uluslararası kuruluşlarda savunulduğunu,

229 “Beyrut Sunni Group Urges Lebanon not to Observe Armenian Genocide”, *The Daily Star, Lebanon*, 21 Nisan 2015.

230 “Génocide des Arméniens: Contre-Manifestation à Tripoli au Liban”, *Armenews.com*, 24 Nisan 2015.

231 “Lebanese Sunni Muslim Leader Speaks out on Armenian Genocide and Turkey’s Founder Atatürk”, *USA Armenian Life Magazine*, 6 Mayıs 2015.

232 “Inauguration d’un Musée du Génocide arménienne à Byblos”, *L’Orient le Jour*, 21 Temmuz 2015.

nerede Ermeni varsa orada yürüyüşler yapıldığını, kiliselerde dualar edildiğini ve böylelikle Türkiye'nin ecdadının suçunu kabul etmek istemediğinin dünyaya gösterildiğini söylemiştir.²³³

Lübnan, son yıllarda sayıları hayli azalmış olsa da, yine de Yakın Doğu'da en fazla Ermeni'yi barındıran ülkedir. Lübnan'da farklı din ve mezheplerin siyasete hâkim olması nedeniyle öteden beri güçlü olarak nitelendirilebilecek hükümetler kurulamamış ve bunun sonucu olarak da Suriye ve İsrail'in kısmi işgalleri yaşanmıştır. Bu hava içinde yetmişli yıllarda ASALA ve PKK bu ülkede doğmuş ve güçlenmiştir. Ermeniler gerek Anayasa ile elde ettikleri eylemlerde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunların ülke Sünnilerin bir kısmı tarafında tasvip edilmediği biliniyordu. Ancak bu yıl, yukarıda değindiğimiz Türk bayrağı asma olayı, Sünnilerin bu memnuniyetsizliğinin yaygın hale gelmekte olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Lübnan'ın uğraşmakta olduğu birçok soruna bir de Türk-Ermeni anlaşmazlığını eklemesinde hiçbir çıkarı yoktur.

7. MISIR

Ermenilerin Türkiye'nin Mısır'la olan gergin ilişkilerden yararlanarak soykırım iddialarının kabulüne çalıştıkları hakkında bazı haberlere rağmen²³⁴ basında Ermeni iddiaları lehinde çıkan bazı yazılar dışında²³⁵ resmi makamların bu yönde bir eğilimi olmadığı görülmüştür. Ermenistan Başbakanı Başkan El-Sissi'yi 24 Nisan için Erivan'a davet ettiği basında yer almış ancak bu davet gerçekleşmemiştir.²³⁶ Buna karşılık "100.Yıl" için Mısır Ermenilerinden ve Mısırlı diğer Hıristiyanlardan oluşan 115 kişilik bir Heyet Erivan'a gitmiştir.²³⁷

Ülkede düzenlene bazı dini ayin ve Kahire'de açılan bir sergi dışında²³⁸ en önemli etkinlik Port Said şehrinde, 1915 yılında Hatay'da tehcir edilmemek

233 "Beyrouth un seul message: Se Souvenir et Demander Réparation Pour que le Crime Ne Se Répète Pas", *Armennews.com (L'Orient le Jour)*, 26 Nisan 2016.

234 "Egypt's new parliament to raise issue of Armenian Genocide acknowledgement", *News.am*, 25 Eylül 2015.

235 Mesela, Dr. Ahmed Magdy Al-Soukkary, "Between Recognition and Denial - the Genocide Question and Turkish-Armenian Relations" *AMT*, 14 Ocak 2014; "Erdoğan Tries to Ignore Genocide", *Al-Ahram Weekly*, 23 Nisan, 2015; "A Date With International Recognition", *Al-Ahram Weekly*, 16 Nisan 2015.

236 "Egypt's Sisi Invited to Attend 'Anti-Turkey Genocide Celebrations'", *MENA News Agency*, Cairo, 19 Mart 2015.

237 "Cairo: Forget Me Not", *Al-Ahram Weekly*, 23 Nisan 2015; "Egypt Sends Delegation for Armenian Genocide Centennial", *Ahram Online*, 19 April 2015.

238 "Armenian Egyptians Commemorates 100th Anniversary of Armenian Genocide", *Egypt Independent*, 19 Nisan 2015.

için Musa Dağı'ndan kaçarak, o zaman İngiliz işgalindeki Mısır'a sığınan bazı Ermenilerin anısına bir anıt dikilmesi olmuştur. Bu anıtın Mısır Ermenileri tarafından yaptırıldığı ve açılışta sadece Ermeni toplumu temsilcilerin bulunduğu anlaşılmaktadır.²³⁹

8. SURİYE

Ülkesinde 100.000 kadar Ermeni'nin yaşadığı Suriye'de²⁴⁰ devamlı olarak Türkiye aleyhtarı eylemler peşinde koşan bir Ermeni azınlığı bulunmaktadır. Ancak Suriye hükümetleri, Türkiye ile ilişkilerinde bir diğer sıkıntı yaratmamak endişesiyle Ermeni iddiaların olanaklar ölçüsünde uzak durduğunu, iki ülke ilişkilerinin bozulmasından sonra dahi, Ermeniler lehine bazı beyanlara rağmen Ermeni soykırım iddialarının resmen tanınmasının yapılmadığını daha önce bildirmiştik.²⁴¹

“100. Yıl” münasebetiyle Şam Belediyesinin Hıristiyan Mahallesi olan Bab Tuma'da meydanlardan birine “Ermeni Soykırımın Kutsal Şehitleri” adını verdiği basında bildirilmiştir.²⁴²

E – UZAK DOĞU ÜLKELERİ

1. AVUSTRALYA

Bu ülkede nispeten küçük ancak Rum ve Süryanilerle beraber hareket ettikleri için önemli sayılabilecek bir baskı grubu oluşturan bir Ermeni cemaati vardır. Geçmişte daha da aşırı davranan bu cemaat, 1980 yılında Sydney Başkonsolosu Şarık Arıyak ile Güvenlik Ataşesi Engin Sever'in Taşnak kökenli bir terörist örgüt olan Adalet Komandoları tarafından öldürülmesini dolaylı olarak teşvik ve hatta destek verdikleri için manevi bir sorumluluk altındadır. Ancak günümüzde Ermeniler bu olay hiç olmamış gibi bir davranış içindedirler.

Avustralya Hükümeti v e Parlamentosu Ermeni, Rum ve Süryani cemaatlerinin yaptığı her türlü baskıya rağmen Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmemiştir. Buna karşın ülkenin Yeni Güney Galler (New South Wales) ve Güney

239 “Mısır'da Ermeni Muhacirler Anısına Anıt Açılışı”, *Bolsohays*, 9 Kasım 2015.

240 Bir Ajans haberine göre olaylar nedeniyle halen Suriye'de 23.000 kadar Ermeni bulunmaktadır. “Suriye'de 100 bin Ermeni'den sadece 23 bini kaldı”, *ermenihaber.am*, 10 Mart 2016

241 Bkz. *Ermeni Araştırmaları*, No. 52, ss.172-173.

242 “Square in Damascus called Holy Martyrs of Armenian Genocide”, *Panorama.am*, 24 Nisan 2015

Avustralya (South Australia) gibi eyaletleri parlamentoları Ermeni soykırım iddialarını tanıyan kararlar almışlardır.²⁴³

Çanakkale savaşları milli bilinçlenmeyi sağladığı için Avustralya ve Yeni Zelanda 'da gayet önemli bir olay olup Avustralya bu yılki törene yüksek düzeyde katılmıştır. Daha önce, Ermeni soykırım iddialarının Türkiye'de rahatsızlığa neden olduğu dikkate alan Avustralya Hükümeti bu konudaki tutumunu Avustralya Dışişleri Bakanı Julie Bishop'un o zamanın Türkiye Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'na gönderdiği bir mektupla açıklamış ve 1915-23 olaylarına ilişkin olarak Avustralya Hükümetlerinin tutumunda bir değişiklik olmadığını belirtmiştir. Avustralya Hükümeti Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında meydana gelmiş olan trajik olaylarda büyük kayıplara uğramış Ermeni halkına ve diğer cemaatlere sempati duymakla beraber bu olayları soykırım olarak tanımlamadığını bildirmiştir.²⁴⁴

Avustralya Hükümeti, Çanakkale'nin 100. Yılı törenlerine en üst düzeyde katılırken Ermenistan'daki 24 Nisan törenine resmi temsilci göndermeyeceğini açıklamıştır.²⁴⁵ Avustralyalı Ermenilerin 24 Nisanı anma etkinlikleri bu tarihten önce başlamıştır. Sydney'de 22 Mart 2015 tarihinde düzenlenen ve 12 bin kişinin katıldığı ileri sürülen Ermeni Festivaline Ermenistan Diaspora Bakanı Hayranuş Hakopyan da katılmıştır.²⁴⁶

“100. Yıl” için düzenlenen birçok etkinlik arasında 24 Nisan'da Sydney'de yapılan ve binlerce kişinin katıldığı belirtilen büyük bir yürüyüş dikkat çekmiştir.²⁴⁷ Bu şehirdeki Ermeni işyerleri kapatılmıştır.²⁴⁸ Ryde ve Willoughby kentlerinin Meclisleri soykırım iddialarını tanıyan kararlar kabul etmişlerdir.²⁴⁹

Tanınmış Avustralyalı aktör Russell Crowe'un “Son Umut” adı altında Türkiye'de de gösterilmiş olan The Water Diviner filminin Ermeni

243 Bu konuda bkz. *Ermeni Araştırmaları* No. 45, ss. 23-30 ve No. 49, s.46.

244 “Australian Foreign Minister Confirms Turkey's Gag”, *Armenian Weekly*, 8 Ocak 2015. Bu olayı ilginç yönü söz konusu mektubun Bilgi Edinme Özgürlüğü (Freedom of Information) mevzuatına dayanılarak bir Taşnak örgütü olan Armenian National Committee of Australia tarafından elde edildiği ve Türkiye'nin Avustralya Hükümetini etkilediğini göstermek amacıyla da yayınlanmasıdır. Ancak böyle yapılmakla Avustralya Hükümetinin Ermeni soykırımı iddiaları karşısındaki tutumu da yazılı bir şekilde teyit edilmiş olduğu meydana çıkmıştır.

245 “Australia Not to Send Official Representative to Yerevan on April 24”, *.sbs.com*, 30 Mart 2015.

246 “Sydney Armenian Festival Dedicated to Armenian Genocide Centenary Attracts 12.000”, *Armenia.com.au*, 1 Nisan 2015.

247 “Armenian Atrocity Remembered with Mass March”, *Sydney Morning Herald*, 27 Nisan 2015.

248 “Record Number of Australian Business Close to Mark the Centenary of Armenian Genocide”, *Armradio*, 14 Mayıs 2015.

249 *Armradio.am*, 11 Mayıs 2015

soykırımından söz etmediği için inkarcılık yaptığı ileri sürülmüş ve bu film aleyhine bir mektup kampanyası açılmıştır.²⁵⁰

Şubat ayında Sydney’deki ANZAC Anıtına Atatürk’e ilişkin bir kitabe konmuştu. Ermeni ve Rumlar buna şiddetle itiraz etmiş ve ANC Australia bu konuda yayınladığı bir mektupta Atatürk’ün Birinci Dünya Harbinde savaş suçu işlediğini, Naziler tarafından idol haline getirildiği ileri sürülmüş ve söz konusu kitabe aracılığıyla kendisine saygı göstermenin, onun mirası olan ırza geçmek, cinayet işlemek, diktatörlük yapmak ve etnik temizlik ve soykırım gerçekleştirmek gibi hususların yüceltilmesi olduğu ileri sürülmüştür.²⁵¹

Yukarıda kısa bir özetini vermeye çalıştığımız Avustralyalı Ermenilerin “100.Yılı” için etkinlik ve eylemleri, yas tutmanın çok ötesinde Türkiye ve Türklere karşı ırkçı nefret beslendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu arada bu ülkedeki Türklerin de, yetersiz de olsa geçen yıllara göre daha örgütlü ve etkin hareket etmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Bu çerçevede Güney Galler Eyalet Parlamentosunda “Asuri, Rum ve Ermeni soykırımının 100. Yılı” nedeniyle sunulan bir karar tasarısının gündeme alınmaması sağlanmıştır.²⁵² Ayrıca Türk asıllı Alman Rejisör Fatih Aşkın’ın Ermeni soykırım iddialarını destekleyen Kesit (The Cut) başlıklı filmin gösterilmesinden sonra düzenlenen bir tartışma toplantısında Türk izleyicilerin görüşlerini bildirmeleri üzerine, toplantıda hazır bulunan Yeni Güney Galler eyaleti hazine Bakanı Gladys Berejikyan salonu terk edince toplantı da iptal edilmiştir.²⁵³

2. BANGLADEŞ

Asırlar önce Ermeniler, Bengal’in jüt ve deri ticaretinde önemli bir yere sahipken bu bölgede bir cemaatleri Daka’da bir kiliseleri ve bir de sokakları (Armenian Street) vardı. Günümüzde ise bu kentte bir Ermeni kalmıştır.²⁵⁴

Ermeni Cemaatinin adeta mevcut olmamasına rağmen 1915 olaylarının 100. Yılı için bazı Bangladeş gazetelerinde Ermeni görüşlerini yansıtan yazılar

250 “Crowe Accused of Denying Genocide”, *The Age*, 24 Nisan 2015.

251 “Armenian Community outraged it was not Consulted on Hyde Park Plaque of Genocidal Dictator”, *Anc.org.au*, 8 Mart 2015.

252 “Avustralya Türk Lobisi “soykırım” tasarısını geri Çektirdi” *Cihan, Aktifhaber.com 1*, Haziran 2015.

253 “Armenian genocide Panel cancelled as Minister Withdraw Amid Denial Claims”, *Armradio*, 21 Mayıs 2015.

254 “The Mission of Dhaka’s Last Armenian”, *BBC News*, 20 Ocak 2003.

yayınlandığı görülmüştür. Bunlardan bazılarının başlığı dipnotta gösterilmiştir.²⁵⁵ Gazeteler arasında en fazla Daily Star Ermeni görüşlerine yer vermiştir. Daka'daki Türkiye Büyükelçiliğinin 1915 olaylarının gerçek niteliğini açıklayan bir mektubunu yayınlamak zorunda kalan bu gazete²⁵⁶ soykırım iddiaları hakkındaki bilgileri ANCA'dan (Armenian National Committee of America) aldığını belirtmiştir. Taşnak Partisinin A.B.D.'de bir yan kuruluşu ANCA'nın sahip olduğu maddi olanaklarla, Bangladeş gibi Ermenilerin az veya mevcut olmadığı ülkelerde Ermeni görüşlerini yansıtan yazılar yayınlanmasını sağladığı anlaşılmaktadır.

Hükümetler arası ilişkilere gelince Temmuz 2015 ayında “Kültürel Politika, Kültür Politikası: 2015 Sonrası Sürdürülebilir Gelişimde Kültürün Rolü” başlıklı bir konferansa katılan Bangladeş Kültür İşleri Bakanı Asaduzzaman Noor ülkesinin Ermenistan ile bir Kültür Anlaşması imzalamak ve ayrıca kültürel değişim programı başlatmak istediğini ifade etmiştir.²⁵⁷ Öte yandan Bangladeş'in Ermenistan'a atadığı ilk Büyükelçi 2016 Ocak ayında görevine başlamıştır.²⁵⁸

3. ÇİN

Basın Haberlerine göre Hong Kong, Ganzu ve Şangay'daki Ermeniler 24 Nisan'ı anmak için toplantılar yapmışlardır. Çin'deki Ermeni toplumu nispeten yeni bir tarihte meydana gelmiş olup genelde iş adamlarında ve öğrencilerden oluşmaktadır.²⁵⁹

4. HİNDİSTAN

Bazı Ermenilerin ticari amaçlarla eski tarihlerde Hindistan'ın bazı yerlerine ve özellikle Calcutta'ya yerleşmiş oldukları ve buralarda kiliseler inşa ettikleri bilinmektedir. Bunlardan en şöhretli olanı 1697 yılında yapılmış olan Calcutta'taki kilise olup halen de ibadete açıktır. Bunun dışında 1821'de kurulmuş olan bir Ermeni koleji ve Akademisi de mevcuttur.

255 “Memory of a Tragedy”, *The New Nation*, 4 Mayıs 2015; “The Armenian Genocide and Turkey's Denial” *The Daily Star*, 29 Mayıs 2015; “The Voice Against Genocide”, *The Daily Star*, 29 Mayıs 2015.

256 “Armenian Genocide: Turkish Embassy's Statement”, *Daily Star*, 11 Haziran 2015.

257 “Bangladesh Keen To Sign Cultural Accord With Armenia” *Bangladesh Government News*, 14 Temmuz 2015.

258 “Bangladesh's First Ambassador To Armenia Meets President Serzh Sargsyan”, *times.am*, 22 Ocak 2016.

259 “Les Arméniens Commémorent le Génocide de 1915 à Hong Kong, Guanzhou et à Changhai” *Armenews*, 25 Nisan 2016.

Zaman içinde Hindistan'da Ermenilerin sayısı çok azalmış olduğundan (halen 100 Kadar olduğu tahmin edilmektedir) Kilise ve koleje bakılması zorlaşmış ve bu iş Ermenistan'daki Ecmiyazin'deki Ermeni Baş Patrikliğine devredilmiştir. Halen bu kuruluşlardan çeşitli nedenlerde Hindistan'a gelen veya yerleşen Ermenilerin yararlandığı görülmektedir.²⁶⁰ Ortadan kalkmakta olan Hindistanlı Ermeniler yerine dışarıdan gelenlerle yeni bir Ermeni cemaati yaratılmak istendiği anlaşılmaktadır.

24 Nisan münasebetiyle Calcutta'da kilisede az sayıda kişinin ve özellikle Akademi öğrencilerinin katıldığı bir ayin yapılmış, soykırımı tanıyan millet, kuruluş ve kişilere şükranlar bildirilmiş,²⁶¹ bazı gazeteler de malum soykırım iddialarına yer veren yazılar yayınlamışlardır.

5. KORE (Güney)

Tüm ülkeler gibi Güney Kore'nin de 24 Nisan törenleri için Erivan'a davet edilmiş olduğunda kuşku bulunmamaktadır. Ancak o tarihte bir Güney Kore heyetinin Ermenistan'a gittiğine dair bilgi yoktur. Buna karşın, üç ay kadar sonra, Temmuz 2015 ayında Güney Kore Millet Meclisinden bir heyetin Erivan'a giderek Soykırım Anıtını ziyaret ettiği, çelenk koyduğu, saygı duruşunda bulunduğu ve Anıt'ın Müzesini gezdiği haberlerde yer almıştır.²⁶² Bu gecikme Türkiye ile ilişkilerin dikkate alınmasından kaynaklanmış olabilir.

Heyet, Ermenistan Millet Meclisi Başkanı Galust Sahakyan tarafından kabul edilmiş olup adıgeçen kendilerine, Karabağ dorunun kastederek, Güney Kore'nin Ermenistan'ı ilgilendiren konulardaki dengeli tutumunun takdir edildiğini söylemiş ve ayrıca Ermenistan'ın dünya parlamenterlerin tüm soykırımları kınamasını öngören "Soykırımı Karşı Parlamenterler" girişimi hakkında bilgi vermiştir. Güney Kore Heyeti Başkanı Noh Young-min ise Soykırım müzesinde gördüklerinin Ermeni halkının maruz kaldığı trajedinin kanıtı olduğunu belirttikten sonra iki ülkenin aynı kaderi paylaştıklarını belirtmiştir.²⁶³ Bu sözlerle Kore'nin 1910–1945 yıllarında yılında Japonya tarafından ilhakı kastedilmiş olunabilir.

260 "Armenians in India", *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Armenians_in_India Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

261 "Kalkata's Armenians Mark 100th Year of Genocide", *Times of India (Electronic Edition)*, 25 Nisan 2015.

262 "South Korea MPs Visit Armenian Genocide Memorial", *news.am*, 17 Temmuz 2015.

263 "Armenia and South Korea Have Shared Same Faith: Noh Young-Min", *Artsakhpress*, 17 Temmuz 2015.

6. PAKİSTAN

Hindistan'da olduğu gibi 1600'lü yıllarda günümüz Pakistan'ının bazı kentlerine ticari nedenlerle bazı Ermenilerin yerleştiği bilinmektedir. Halen de Lahor, Karaçi ve İslamabat gibi şehirlerde belli olmayan çok olmayan sayıda Ermeni yaşadığı anlaşılmaktadır.²⁶⁴ Pakistan'ın Karabağ Sorunu, soykırım iddiaları gibi nedenlerle Ermenistan'ı tanımamış olması²⁶⁵ bu ülkedeki Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan aleyhinde doğrudan faaliyet göstermelerini engellemektedir. Ancak, her yıl 24 Nisan civarında basında Ermeni görüşlerini dile getiren Pakistanlılar tarafından kaleme alınmış olan bir veya birkaç yazı görülmektedir.²⁶⁶ Bu olayın 24 Nisan törenlerine dikkat çekmek ve Dodik'in adının anılmasını sağlamak amacıyla kasten düzenlenmiş olması olasıdır.

7. VIETNAM

2015 Ekim ayında Ermenistan'ı ziyaret eden Vietnam Adalet Bakanı Ha Hung Cuong Ermeni soykırımını tanıma olanağını incelediklerini, Vietnam'ın halklara karşı işlenmiş tüm soykırımları kınadığını söylemiştir. Bakan, Vietnam savaşı sırasında Ermenistan'ın bazı Vietnamlıları eğitmiş olduğuna da temas etmiştir.²⁶⁷ Bu nedenle Vietnam'ın Ermenistan'a kendini borçlu hissettiği bunun da, belki, Vietnam'ın soykırım iddialarını tanımasına neden olabileceği anlaşılmaktadır.

8. YENİ ZELANDA

Az sayıda Ermeni'nin yaşadığı Yeni Zelanda'da kayda değer Ermeni etkinliği pek görülmemekle birlikte "100. Yıl" da soykırım iddialarını tanıtabilmek için bazı girişimler görülmüştür.

Amerikalı tanınmış rock şarkıcısı ve aynı zamanda Ermeni militanı Serge Tankiyan, Tweeter aracılığıyla ilişki kurduğu Yeni Zelanda'daki hayranları aracılığıyla Ermeni soykırım iddialarının tanınması için Hükümete bir dilekçe verdirmiştir.²⁶⁸

264 "Armenians in Pakistan", *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Armenians_in_Pakistan Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

265 Bu konuda bkz. Elias Azrak, "Why Does Pakistan Not Recognize Armenia?", *quara.com*, 20 Aralık 2015.

266 2015 yılı için bu tür yazılara örnek olmak üzere bkz: Umber Khairi, "Past Lives: Of the Mass Killings of Armenians by the Ottomans", *The News on Sunday*, 3 Mayıs 2015.

267 "Minister: Vietnam Considers Possibility of Recognizing Armenian Genocide", *News.am*, 23 Ekim 2015.

268 "Petition calling on New Zealand to recognize Armenian Genocide", *News.am*, 21 Nisan 2015.

Yerli Maori kabilelerinden birinin şefi olan David Rankin, Türk Hükümetinin dikkatleri Ermeni olaylarından başka yöne çekmek amacıyla Çanakkale savaşlarını kullandığını öne sürmüş ve Maorilerin ANZAK gününü boykot etmelerini istemiştir.²⁶⁹ Ayrıca “yerli halk” bağlamında Maori’lerle Ermeniler arasında bir benzerlik görmekte olan Rankin 1,5 milyon Ermeninin Hıristiyan olduğu için öldürüldüğü ve Ermeni topraklarının sömürgeleştirilmek istendiğini(?) ileri sürmüştür.

F – BAZI ULUSLARARASI KURULUŞLAR

“100. Yıl” için Avrupa Parlamentosunu n bazı kararlarını, Avrupa Halk Partisinin bir kararını ve Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi’nin çoğunluğun görüşünü belirten bir metnini daha önce görmüştük.²⁷⁰

Günümüzde çok sayıda uluslararası kuruluş vardır. Bunlardan bir kısmı “mesleki” niteliktedir. Daha büyük bir kısmı ise ne devletler ne de hükümetler arasındadır. Diğer bir deyimle, siyasi konularla uğraşsalar dahi, siyasi etkili azdır, bazılarının ise adeta yoktur. Ne var ki soykırım iddialarının mümkün olduğu kadar fazla kuruluş tarafından benimsenmesini amaç edinmiş olan Ermenistan ve Diaspora bu tür kuruluşların bazılarında bu iddiaları kabul eden kararlar veya bildiriler kabul etmesini başarmışlardır. Bunların ayrıntılarına girmeye yerimiz müsait değildir. Ancak bu konuda araştırma yapmak isteyenlere kolaylık sağlamak üzere soykırım iddialarını kabul eden kuruluşlardan bir kaçının adlarını ve ilgili referans bilgilerini veriyoruz.

Avrupa Demokrat Gençlik Topluluğu (Democrat Youth Community of Europe)

<http://www.armradio.am/en/2015/03/24/democrat-youth-community-of-europe-adopts-statement-condemning-the-armenian-genocide/> Democrat Youth Community of Europe adopts statement condemning the Armenian Genocide, 24 Mart 2015

Fransızca Konuşan Ülkeler Topluluğu (Francophonie)

<http://asbarez.com/133538/europes-french-speaking-countries-adopt-statement-on-armenian-genocide/> 31 Mart 2015. “Europe’s French-Speaking Countries Adopt Statement on Armenian Genocide”

269 “Un leader İwi apelle les Maoris à boycotterla journée commémorative des Dardanelles”, *Armenews.com*, 8 Nisan 2015.

270 *Ermeni Araştırmaları* No. 51, ss.115-132

Kızılhaç Uluslararası Komitesi (International Committee of the Red Cross)

<https://www.icrc.org/en/document/100-years-such-tragedies-must-never-happen-again>

30 Mart 2015 - 100 Years on: Such tragedies must never happen again

Dünya Komünist Örgütleri

<http://devrimciproletarya.net/dunya-komunist-orgutlerinden-ermeni-soykirimi-100-yil-aciklamasi/> 6 Nisan 2015. “Ana Sayfa » BASINDAN » Dünya komünist örgütlerinden Ermeni Soykırımı 100. yıl açıklaması

Irkcılığa Karşı ve Halklar Arasında Dostluk Hareketi- MRAP (Mouvement Contre le Racisme et Pour l’amitié entre les Peuples)

<http://www.mrap13.fr/node/36>, 16 Nisan 2015. “l’ONU doit reconnaître le massacre des Arméniens comme un génocide

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu (kısaca Helsinki Komisyonu) - The Commission on Security and Cooperation in Europe

<http://www.armradio.am/en/2015/04/22/helsinki-commission-calls-for-recognition-of-the-armenian-genocide/>

22 Nisan 2015. “Helsinki Commission calls for recognition of the Armenian Genocide”

Arap ve Berber İnsan Hakları Örgütleri - (Arab and Amazigh Human Rights Organizations)

<http://www.cihrs.org/?p=14866&lang=en>, 22 Nisan 2015. “Arab and Amazigh Human Rights Organizations Call on Turkey to Recognize Armenian Genocide

İnsan Hakları Uluslararası Federasyonu – (International Federation For Human Rights)

<https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/armenia/100-years-after-the-armenian-genocide-a-manifesto-for-memory-and>, 22 Nisan 2015. “100 years after the Armenian Genocide: A manifesto for memory and justice”

Uluslararası Avrupa Hareketi - (The European Movement International (AMI))

<http://www.armradio.am/en/2015/04/25/european-movement-adopts-a-resolution-on-the-armenian-genocide/> 25 Nisan 2015 “European Movement adopts a resolution on the Armenian Genocide

Avrupa Hareketi-Ermenistan - (European Movement-Armenia)

<http://www.tert.am/en/news/2015/04/27/victor-yengibaryan/1659311>, 27 Nisan 2015. “Genocide recognition is more in Turkey’s interests

Koruma Sorumluluğu Global Merkezi - (Global Centre For Responsibility To Protect)

<http://www.panorama.am/en/news/2015/04/28/genocide-statement1/63740>, 28 Nisan 2015. “Global Centre for the Responsibility to Protect urges governments to commemorate Armenia’s tragedy by recognizing the crime

Dini Özgürlük İçin Uluslararası Komisyon – (The US Commission on International Religious Freedom (USCIRF)

<http://www.uscirtf.gov/news-room/press-releases/uscirtf-commemorates-the-centennial-anniversary-the-armenian-genocide>, 23 Nisan 2015. “USCIRF Commemorates the Centennial Anniversary of the Armenian Genocide

Irkcılığa, Antisemitizme ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Hareket – (Mouvement Contre le racisme, l’antisémitisme et la Xénophobie (MRAX)

http://www.collectifvan.org/article_print.php?id=89813, 1 Temmuz 2015.

Le MRAX invite la Belgique à reconnaître et à condamner le génocide arménien

Knights Templar (Tapınak Şövalyeleri)

<http://armenpress.am/eng/news/805655/knights-templar-signed-resolution-recognizing-armenian-genocide-in-armenia.html>, 16 Mayıs 2015. “Knights Templar Signed Resolution Recognizing Armenian Genocide in Armenia”

Kaynakça

“101 yıllık utançla yüzleşiyor, acıları ve yası paylaşıyoruz”, Halkların Demoratik Partisi Basın Açıklaması, 24 Nisan 2016.
<http://www.hdp.org.tr/basin/basin-aciklamalari/101-yillik-utancla-yuzlesiyor-acilari-ve-yasi-paylasiyoruz/6590> Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

“Final Statement of the Second Global Forum Against the Crime of Genocide”, The Second Global Forum Against the Crime of Genocide, 23 Nisan 2016, Yerevan.
http://www.mfa.am/u_files/file/GF%202016/GF_Final_Statement_eng.pdf
Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2016.

Bleda, Tanışğ (2000). *Maskeli Balo*, Doğan Kitap, s.119.

Lütem, Ömer E., (2007). “Ermeni Terörü”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 3.

Dergiler

- Ermeni Araştırmaları*, No. 27-28
Ermeni Araştırmaları, No. 29.
Ermeni Araştırmaları, No. 35.
Ermeni Araştırmaları, No. 36.
Ermeni Araştırmaları, No. 39.
Ermeni Araştırmaları, No. 45.
Ermeni Araştırmaları, No. 46.
Ermeni Araştırmaları, No. 48.
Ermeni Araştırmaları, No. 51.
Ermeni Araştırmaları, No. 52.
Nouvelles d'Arménie, No. 225.
Nouvelles d'Arménie, Mars 2016.

Gazeteler

- AFP
Agence France Press
Agencia Prensa Armenia,
Agos
Ahram Online
Aktifhaber.com
Aktüel
Al-Ahram Weekly
Anadolu Ajansı

Anc.org
APA
ARKA
Armenews
Armenianow
Armenianweekly
Armenpress
Arminfo.am
Armnew.am
Armradio
Artsakhpress
Asparez
Aydınlık
Azernews
Baltic News Service
Bangladesh Government News
BBC News
breitbart.com
Buenos Aires Herald
Catholic News Agency
Cihan
Cyprus-mail.com
Cyrus News Agency
Daily Sabah
Deutsche Welle
Egypt Independent
Ermeni Haber Ajansı
Eurasia Review
European Union News
Gazetevatan.com
Haber3
Haberler.com
Horizonweekly
Hürriyet
INA News
internethaber.com
Jnews.org
L'Orient le Jour

Los Angeles Daily News
Mediamax.am
MENA News Agency
Montrealgazette.com
National News Agency
News.am
News-news.am
Newsweek Magazine
Panarmenian.net
Panorama.am
PrensaArmenia
Public Radio of Armenia
Radio Sweden
Reuters
RFE/RL
Russian-Armenian News Agency
Sözcü
Sputnik
Sydney Morning Herald
The Daily Star
The Kurdish Globe
The News on Sunday
Times of India
Times.am
Trend.az
TRT
USA Armenian Life Magazine
Vaticano
Videonewsus

Resmi Kurumlar

President of the Republic of Armenia
National Assembly of Republic of Armenia
Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı